

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 7 OKTOBER 2013 PRIS: 89:-

Tömnda salar?

Elituniversiteten satsar på öppna globala nätkurser

ANDREW DELBANCO, GUNNAR KARLSSON, LI BENNICH-BJÖRKMAN, MARIELOUISE SAMUELSSON
och ROLAND POIRIER MARTINSSON granskar utmaningen mot den traditionella utbildningen.

SAMHÄLLE

CHARLOTTA LEVAY

om hur man kan hjälpa familjer i kris.

FRIZON

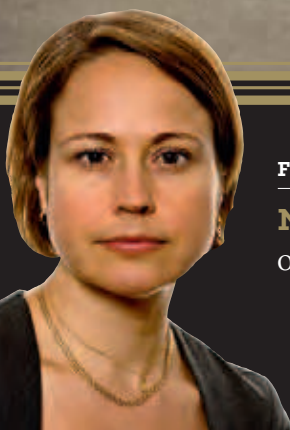
NICKLAS LUNDBLAD

om att skriva ut sin värld.

RECENSIONER

CARL-GÖRAN EKERWALD

om det stora barnet Benjamin Britten.

INTERPRESS 2804-07

7 388280 408901

RETURVECKA V 47

ATLANTIS

UTVALDA BIOGRAFIER

»Jag är förtvivlad, förbannad, uppgiven, villrådig«

KERSTIN THORVALL

Hon var modetecknaren som blev konstnär, damtidningskrönikören som blev erkänd författare, den neurotiska mamman som blev tongivande debattör. Kerstin Thorvall blandade högt och lågt, fult och fint, kvinnligt och manligt. Hon gjorde konst av sitt liv på ett sätt som var förbehållet män. Beata Arnborg, som skrev den lovordade Bang-biografin *Krig, kvinnor och gud*, är tillbaka med en ny stor biografi om den mångbegåvade upprorsmakaren Kerstin Thorvall.

405 s. Inbunden. Illustrerad.
ISBN 978-91-7353-587-8

»Förmänskliga staten i stället för att förstatliga människan!«

GÖSTA BOHMAN

Lars Tobisson, fil.dr i statsvetenskap och tidigare partisekreterare, skildrar initierat hur Gösta Bohman utvecklades till en framgångsrik försteman. Till sin egen och andras förvåning blev Gösta Bohman dessutom folkjär när det stod klart att det under krittstreckskostymen fanns en storrutig flanellskjorta och vid bältet en slidkniv.

287 s. Inbunden. Illustrerad.
ISBN 978-91-7353-625-7

»... en debatt uppstår icke genom att många säger samma sak, och en opinion blir inte vital om den är allenarådande«

HERBERT TINGSTEN

Statsvetaren och författaren Olof Pettersson ger i sin nya biografi en helhetsbild av Herbert Tingsten, pionjär inom samhällsforskningen, som innan han blev publicist och debattör, var lika rakryggad i sin forskning som i sin publicistiska gärning.

304 s. Inbunden.
ISBN 978-91-7353-650-9

»Från väldiga komplikationer träder en oerhörd enkelhet fram«

WINSTON CHURCHILL

Alla kallade honom »Winston«. Han skapade sin egen oförglömliga image med hjälp av cigarren, V-tecknet och en retorik utan motstycke. Winston Churchills betydelse för att besegra Hitler och Nazityskland och hans roll för övergången från det brittiska imperiet, som han älskade, till en ny världsordning, var stor. Svante Nordin har med *Winston – Churchill och den brittiska världsordningens slut* skapat en heltäckande biografi av personen och politikern men också en skildring av det brittiska världsväldets fall.

Författaren Svante Nordin, professor i idé- och lärdomshistoria vid Lunds universitet, har skrivit en rad uppmärksammade och hyllade böcker. Hans *Filosoferna. Det västerländska tänkandet sedan år 1900* belönades 2011 med Stora Fackbokspriset. Svante Nordin medverkar regelbundet i Axess och Svenska Dagbladet.

544 s. Inbunden. Illustrerad. ISBN 978-91-7353-646-2

ATLANTIS

KVALITETSUTGIVNING SEDAN 1977

Köp Atlantis böcker direkt från förlaget. Kom till oss på Sturegatan 24 i Stockholm eller e-handla på www.atlantisbok.se.

Vill du få nyhetsbrev och evenemangsinvitationer kan du gå med i Atlantis vänner utan kostnad eller motprestation.

Mejla till info@atlantisbok.se.

Salen i Skövde eller Stanford på nätet?

PJ Anders Linder

Oron växer för fanflykt från svenska universitet och devalvering av svenska examina.

Det är ingen ände på allt lovvärt som ska åstadkommas med hjälp av mer högskoleutbildning. Rikspolitiker hoppas att det ska rusta Sverige för globaliseringens prövningar (och snygga till arbetslöshetsstatistiken). Lokalpolitiker vill få fart på tillväxten i bygden och locka ungdomen att bo kvar. I facken hoppas man att krav på fler utbildningsår ska höja prestige och löneläget för medlemmarna. För högskoleledningarna innebär fler studenter större anslag och fler tjänster för lärare och administratörer. Rektorererna får råda över större pastorat.

För studenterna är bilden mer sammansatt. Ju fler som tas in och examineras, desto större utbud och återhållande press på lönerna. Förlängning av utbildningstiden betyder att man lånar pengar under längre tid och tjänar pengar under kortare, vilket slår emot redan magra livslöne-kalkyler.

Å andra sidan är ekonomi inte allt här i världen. Att fler studerar mer kan betyda att fler vyer vidgas och insikter fördjupas. Dessutom bör den allmänna växtkraften stärkas när de samlade kunskaperna växer.

Fast det förutsätter att man kan sätta likhets-tecken mellan fler manår i högskolan och allmän kunskapsstegring, och det verkar långt ifrån uppenbart. Sambandet är i varje fall inte linjärt.

För det första ser vi hur högskolan nu drabbas av ungdomsskolans brister. I början av året slog en grupp historiker larm om svaga språkkunskaper hos studenterna och bilden bekräftas i flera uppföljande reportage. Beskeden varierar en del när man frågar runt på högskolorna, konstaterar *Språktidningen* (augusti 2013): ”Men på en punkt är de oerhört samstämmiga: studenternas förmåga att tillgodogöra sig långa texter har avsevärt försämrats. Det säger varenda en, från de mest bekymrade debattörerna, till dem som kategoriserar debatten som ’alarmistisk.’”

I samma artikel påpekar Linköpingsprofessorn Caroline Liberg att dessa studenter tillhör årgångar som ändå klarade sig ganska bra i de internationella jämförelserna mellan elever i ungdomsskolan. Numera går det sämre. ”Jag är orolig för hur det kommer att gå med de grupper som kommer till högskolan om fem tio år.”

För det andra tampas högskolan med ett anslags-system, som är utformat som för att sätta dygden på prov. Ju fler studenter som blir godkända och tar poäng, desto mer pengar får högskolan från staten. Det skulle kunna fungera väl ifall någon annan stod för examinationen, men när man förfogar över den själv krävs ett orimligt stort mått av integritet för att man inte ska börja tumma på kvaliteten.

För det tredje ligger det i själva expansionens natur att kvaliteten sätts under tryck. I teorin kan det kanske gå att hålla samma nivå på utbildningen när 50 procent av en årskull läser på högskola som när det bara var 10-20 procent, men i praktiken blir det inte så. Lärarna kan inte ta sig tid för var och en, kunskapskillnaderna växer och även om resurserna ökat räcker de inte till den sorts undervisning som är universitetens klassiska *raison d'être*.

Staten beställer mycket mer än vad den är beredd att betala för. När entusiastiska utbildningspolitiker säger att det är fantastiskt att så många numera erbjuds vad som tidigare var förbehållet några få, stämmer det inte riktigt. Visst är det många fler som får, men det de får är i många fall något annat.

Med tanke på hur stora förhoppningar som fästs till högskolan, hur stora resurser den tar i anspråk, och hur betydelsefullt det är med goda universitet för graden av bildning, upplysning och civilisation i ett samhälle, är det hög tid att vi får en livligare och mognare diskussion om högskolans framtid. Att bara räkna platser blir för torftigt.

Axess ämnar dra sitt strå till stacken framöver och i detta nummer sker det genom en temaavdelning om fenomenet MOOC (Massive Open Online Courses), det vill säga det snabbt ökande utbudet av kvalificerade kurser på internet.

I Sverige har distansutbildning haft ett ganska skamfilat rykte, men det blir annat ljud i skällan när de stora elefanterna från Princeton, Stanford och MIT ger sig ut i manegen. Det skapar oro för fanflykt från svenska högskolor och devalvering av svenska examina: Varför ska studenter gå på föreläsningar i Halmstad, Skövde eller Örebro när de kan sitta hemma och lyssna på stjärnor från Harvard? Med det väcker också hopp om teknikens och interaktivitetens möjligheter och tankar om att man kan få statens knappa kaka att räcka till mer.

Sannolikt får MOOC snabbare genomslag i USA än i Sverige, eftersom amerikanska studenter betalar för sin utbildning och kostnaderna skenar. Men även svenska högskolor gör klokt i att tänka efter före så att de kan göra något konstruktivt av det som kommer att ske.

Idealet är ett universitet som ser individen och ger personlig vägledning till kunskap och växt. Det är optimistiskt att tro att just MOOC ska kunna förverkliga det. Å andra sidan har massuniversitetet redan gjort idealet till historia. Både bredd och djup behövs, och vägen framåt ligger i mångfald och differentiering.

PJ Anders Linder

**"I never make predictions,
and I never will."**

Paul Gascoigne

The image shows a stack of Fokus magazine covers on the left, with the top cover featuring the headline 'Sydens motvillige tyrann Klara'. In the foreground, a tablet displays the Fokus website with a promotional offer. The website text on the tablet reads: 'Mer tidning samma kostnad', 'Prenumerera i ett år så får du Fokus i surfplattan helt gratis!', and 'Prenumerera i ett år så får du Fokus i surfplattan helt gratis!'.

Okunskap är ett av världens största problem

Fokus går på djupet varje vecka. Vi sammanfattar, förklarar och analyserar veckans viktigaste händelser och vi gör det vid sidan av det vanliga mediedrevet.

Just nu har vi ett erbjudande till dig som vill behålla skärpan och perspektivet varje vecka. Gå in på www.fokus.se/prenumerera och teckna din prenumeration redan idag så får du Fokus direkt hem i din brevlåda varje fredag.

Erbjudande:

Passa på! Teckna en helårsprenumeration på Fokus **41 nr/år för endast 995 kronor** (värde 2 009 kr) och få samtidigt en digital prenumeration på Fokus, helt kostnadsfritt (värde 1 558 kr). **Du sparar hela 2 572 kr!**

10 SAMHÄLLE

- Företagshistoria* Anders Johnson om hur tillfälligheter skapade det svenska telekomundret **10**
Försvaret Staffan Skott fascinerar av Försvarets tolkskolas danande av den svenska eliten **13**
Sociologi Charlotta Levay ser positivt på program som stöder föräldrelationer **15**
Politik Ann Tiberger noterar kosackvalets återkomst **16**
Syrien Mats Wiklund intervjuar Rolf Ekéus **18**
Krönika Nick Cohen retar sig på brittisk fäbless för spioner **19**

20 FRIZON

- Nicklas Lundblad om skrivaren som inte bara skriver ut texter utan också föremål **20**
Göran Frankel träffar professorn och hans mekaniska tvilling **24**

28 OPINION

- Gunnar Wetterberg har lösningen på gymnasieskolans kris.

TEMA: UNIVERSITETET UTMANAT

32 Digitala drömmar

Storskaliga universitetskurser på nätet har framtiden för sig. Men de kan inte ersätta den personliga lärarkontakten. **Av Andrew Delbanco**

37 Tekniken kan avskaffa klassrummet

Genom internet kan vi behålla våra utbildningar i Sverige. Möjligheterna med och hoten från nätutbildningar borde leda till en reformering av svensk högre utbildning. **Av Gunnar Karlsson**

41 Okritiskt hyllande av MOOC

Trots nätkursernas betydande brister har de fått ett globalt genomslag. Förklaringen ligger i vår benägenhet att hellre tänka intuitivt än kritiskt. **Av Li Bennich-Björkman**

45 Med MOOC mot det okända

I högskolevärlden beskrivs webbaserad undervisning som en ohejdbar tsunami. Men hur landskapet skulle se ut efter dess framfart är ännu osäkert. **Av MarieLouise Samuelsson**

50 Vad händer med de goda lärarna?

Universitetskurser på nätet är inte uteslutade oproblematiske. Utvecklingen riskerar att gå mot en strömlinjeformad pedagogik utan komplexitet och kreativitet. **Av Roland Poirier Martinsson**

”

Trots att politiken styrs av högst pragmatiska ideal så präglas mycket av det latinamerikanska politiska medvetandet av ikonerna och de historiska oförrätterna.

Erik Jennische, sid 56

54 INTERVJU

Erik Jennische samtalar med Leandro Narloch och Duda Teixeira.

58 TRADITION

Jayne Svenungsson uppmärksammar Karl Löwith

62 CIVILISATION

- Film* Erik Hedling om Ingmar Bergman och skatterna **62**
Litteratur Martin Lagerholm om Vilhelm Ekelund **64**
Teater Calle Pauli om regissören Maria Åberg **66**
Litteratur Lars Lönnroth översätter och bloggar om Eddan **68**
Krönika Theodore Dalrymple om ansvar utan makt **70**
Notiser Nationella uttryck, Boccaccio och självbiografier **71**

72 RECENSIONER

- Carl-Göran Ekerwald njuter av den ljuvaste musik **73**
Inger Enkvist lanserar ett alternativt framgångsideal **77**
Jens Riis söker en ljusning i det franska mörkret **79**
Dick Harrison kompletterar bilden av andra världskriget **80**
Lennart Berntson hälsar kartorna välkomna åter i geopolitiken **82**
Tommy Olofsson bevittnar sprintens härjningar bland amerikanska författare **84**
Carl Rudbeck möter en Machiavelli i delvis ny skepnad **86**
Håkan Tribell återvänder till revolutionsåret 1979 **88**
Anders Rönmark uppmärksammar en tystlåten president **90**
Kim Salomon granskar dagens högteknologiska krigföring **92**
Torbjörn Elensky forskar i Tintins släktförhållanden **94**
Per Grankvist hittar överraskande sanningar i askan efter 2001 års terrorattacker **95**
Staffan Börjesson synar sorgebarnet i den sovjetiska kulturen **96**

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson, Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar och Isabella Thomas

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: J.Losciale/P.Carnhagen

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Bildredaktör: Ellinor Carlsson

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 5 november 2013

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr. 111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Ett auditorium vid universitetet i Fribourg, Martin Ruetschi/Keystone/Scanpix

Prenumerationsärenden: Helår

9 nummer: 624 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

SKRIBENTER

David Andersson
Författare och redaktör på
Axess

Li Bennich-
Björkman
Professor i statsvetenskap
vid Uppsala universitet

Lennart Berntson
Universitetslektor i historia
vid Roskilde universitet

Staffan Börjesson
Författare och lärare

Nick Cohen
Kolumnist, författare
och debattör

Theodore Dal-
rymple
Läkare, debattör och
författare

Andrew Delbanco
Professor i American
Studies vid Columbia
University

Carl-Göran
Ekerwald
Författare och kulturskribent

Torbjörn Elensky
Författare och kritiker

Inger Enkvist
Professor i spanska vid
Lunds universitet och
debattör i utbildningsfrågor

Göran Frankel
Vetenskapsjournalist

Per Grankvist
Författare

Johan Hakelius
Skribent

Dick Harrison
Professor i historia vid
Lunds universitet

Erik Hedling
Professor i filmvetenskap
vid Lunds universitet

Erik Jennische
Frilansskribent bosatt i
Brasilien

Anders Johnson
Journalist och författare

Gunnar Karlsson
Professor vid Kungliga
Tekniska högskolan

Per Klingberg
Frilansskribent

Martin Lagerholm
Litteraturkritiker och
kulturskribent

Charlotta Levay
Docent i företagsekonomi
vid Lunds universitet

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Nicklas Lundblad
Samhällsrådgivare
i Google och fil dr
i informatik

Lars Lönnroth
Professor emeritus i
litteraturvetenskap

Tommy Olofsson
Författare och docent
i litteraturvetenskap

Calle Pauli
Frilansskribent

Roland Poirier
Martinsson
Doktor i teoretisk filosofi

Jens Riis
Journalist och kritiker

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Anders Rönmark
Politisk redaktör i *Tidningen*
Ångermanland och
Örnsköldsviks Allehanda

Kim Salomon
Professor i historia vid
Lunds universitet

MarieLouise
Samuelsson
Journalist och författare

Staffan Skott
Journalist och författare

Jayne Svenungsson
Docent i systematisk teologi
vid Teologiska högskolan,
Stockholm

Ann Tiberg
Politisk reporter på TV 4

Håkan Tribell
Chef för idéverksamheten
på Timbro

Gunnar Wetterberg
Samhällspolitisk chef på Saco

Mats Wiklund
Redaktör på Axess

Bra med kyrkoval

Jag har stor sympati för Erik Eckerdals resonemang i *Axess* nr 6, men menar ändå att han kommer till felaktiga slutsatser.

Det finns idag inte bara sekulariserade partier i Svenska kyrkan, utan även konfessionella, på en skala från folkkyrklighet till gammalkyrklighet. Det innebär att vi medlemmar i församlingar faktiskt har en möjlighet att göra våra åsikter ifråga hörda i sådant som synen på äktenskap och dop, hur kyrkohandböcker ska skrivas och hur troheten till Kristus ska formuleras inom den ram det evangeliska arvet sätter.

Detta är frågor som egentligen har varit läroämnetets egna, det vill säga spörsmål som Svenska kyrkans biskopar har i uppgift att avgöra. Ett långvarigt och starkt allmänpolitiskt inflytande har dock satt detta ansvar hos andra. Likaså har den teologiska utbildningen av prästerna ofta tunnats ut.

Att i detta läge införa indirekta val till kyrkomötet skulle vara att förhindra mötet att faktiskt utvecklas till meningsfull arena för Svenska kyrkan. Indirekta val gynnade tidigare ensidigt den lokala debatten och de lokala frågorna. I realiteten blev de medel för idémässigt inte särskilt profilerade centerpartister att puffa fram varandra, och få ett oproportionerligt stort inflytande.

Skulle indirekta val införas idag skulle sannolikt samma sak inträffa, och möjligheterna för teologiskt tydligare profilerade företrädare att delta i mötet försvinna, eftersom de inte varit tillräckligt väl företrädda lokalt. Svenska kyrkan skulle därmed indirekt bli än hårdare bunden vid trender i tiden än den är nu.

Per Dahl

Ny kyrka, Arvika.

FOTO: XAUXA/CC BY SA/WIKIMEDIA COMMONS

Salman Rushdie.

FOTO: SYRIE MOSKOWITZ/RANDOM HOUSE

Thatcher inte alltid rak

Tack för PJ Anders Linders utmärkta recension av Margaret Thatcher i *Axess* nr 6. Många andra tidningar har ignorerat Charles Moores stora biografi över nutidshistoriens kanske viktigaste politiker och givit vikt åt sådant som Lars Noréns oredigerade dagböcker i stället.

Moore beskriver de beundransvärda egenskaper hos Thatcher som ytterst räddade Storbritannien. Hennes personliga plikt känsla och energi; hennes patriotism; hennes tidigt utvecklade synsätt att människor har ett stort eget ansvar som medborgare och gemenskapsvarelser.

Men hon var inte alltid rakryggad. Ett nytt perspektiv på Thatchers kamp mot "det öppna samhällets fiender", som Linder kallar Arthur Scargill och Argentinas junta, ges av Salman Rushdie i memoarboken *Joseph Anton*. En livsfarlig fiende som hon inte tog sig an var ayatolla Khomeini. 1989 dömdes han Rushdie till döden för *Satans verserna*.

Trots akut fara för livet hade Rushdie ständiga problem med sitt skydd och gavs aldrig politiskt stöd av Thatchers regering. Tvärtom hånades han offentligt av Norman Tebbit som tillhörde hennes närmaste krets.

Rushdie beskriver träffande fatwan som en första gräshoppa från den stora svärm som sedan 11 september 2001 plågar västvärlden i form av islamistisk terror och religiös censur. Hur annorlunda hade inte det inte kunnat vara i dag om Thatcher hade använt alla sina goda egenskaper och redan 1989 infört en standard: Vi accepterar inte att medborgare förföljs för sin fantasi och sina fria tankar. **Johan Wennström**

Bortkollrad?

Jag blev lite full i skratt då jag läste Gunnar Wetterbergs genmäle i *Axess* nr 5 2013 på min artikel i *Axess* nr 4 2013 om den allmänna och lika rösträttens införande i Sverige. Med sitt inlägg illustrerar Wetterberg just det som var en del av poängen med min artikel, nämligen att uppmärksamma en utbredd strävan att ignorera att det var den konservativa statsministern Arvid Lindman och högern som 1907 införde rösträttsprincipen *en man en röst* vid val av ledamöter till riksdagens andra kammare (med beto-

ning på män eftersom kvinnor fick vänta i ytterligare tio år på att få samma rättigheter).

Tänk tanken att det hade varit den liberala Karl Staaff, som efter en lång kamp för lika rösträtt lyckats genomföra 1907 års rösträttsreform. Finns det någon som tror att reformen då inte hade lyfts fram som ett viktigt demokratiskt genombrott? Det ligger något lurt i historieskrivningen här, vilket Gunnar Wetterberg bekräftar med sitt påstående att biskop Billing kollrat bort mig. Snarare är det väl så att ett antal liberala historieskrivare under årens lopp lyckats kollra bort hela folket.

Axel Odelberg

Tillfälligheter gav teleunder

Framgångarna för svensk teleindustri sägs ofta vara resultatet av framsynthet och långsiktigt tänkande. I själva verket berodde de mest på tur och tillfälligheter, skriver **Anders Johnson**.

SVENSKA FÖRETAG HAR NÅTT stora internationella framgångar inom en rad olika områden. Men en bransch sticker ändå ut, nämligen telefoni. Sverige har allt sedan amerikanen Alexander Graham Bell fick patent på sin telefon 1876 tillhört världens främsta telekomländer. De svenska framgångarna bygger på insatser av lysande uppfinnare och djärva entreprenörer – men även på en hel del tillfälligheter och tur.

Det svenska teleundret startade genom samarbetet mellan Lags Magnus Ericsson, som grundade en elektromekanisk verkstad i Stockholm 1876, och Henrik Cedergren, som grundade Stockholms Allmänna Telefon (SAT) 1883. Ericsson var en skicklig tekniker som gjorde flera banbrytande konstruktioner inom telefonin. Cedergren var en dynamisk entreprenör som tidigt såg möjligheten att göra telefonen till en massprodukt. Han höll låga taxor och delade ut telefoner gratis till dem som tecknade abonnemang på SAT.

Två tillfälligheter gjorde det möjligt för dem att lägga grunden till en svensk paradnärning. Den första var att Bell inte hade tagit ut något patent för den svenska marknaden, som han ansåg alltför obetydlig. Därför kunde Ericsson från 1877 fritt börja bygga vidare på Bells konstruktioner för att utveckla ännu bättre telefoner. Den andra tillfälligheten var att Telegrafverket 1877 hade förklarat att telefonen saknade intresse för dem. Därför behövdes inga andra tillstånd för telefonnäten än fastighetsägarnas tillåtelse att dra telefonledningar.

År 1885 fanns cirka 5 000 abonnenter i huvudstaden, vilket var fler än i någon annan stad i världen. Sverige var vid sekelskiftet ett av världens telefontätaste länder. 1897 konstaterade skämttidningen *Nya Söndags-Nisse* att det nu bara fattades en sak: "Det återstår ännu att göra telefonen portativ, så att man kan ha den hängande vid örat, äfven när man är ute och löper i staden."

På 1910-talet inträffade ett viktigt tekniskifte, nämligen övergången från manuella till automatiska växlar. När Telegrafverket skulle köpa sin första automatväxel valde man 1921 att låta LM Ericsson bygga en ännu inte prövad automatväxel, trots att det redan fanns flera växlar i bruk runt om i världen som hade tillverkats av utländska bolag. LM Ericssons första 500-väljare togs i drift 1923. Den blev världens mest spridda elektromekaniska telefonsystem. Den sista 500-väljaren tillverkades 1982.

År 1885 fanns cirka 5 000 abonnenter i huvudstaden, vilket var fler än i någon annan stad i världen.

NÄSTA STORA TEKNISKIFTE VAR övergången från elektromekanik till elektronik. LM Ericsson började 1962 utveckla ett datorstyrt automatsystem, kallat AKE. Den första större AKE-stationen togs i drift 1971. Året innan hade LM Ericsson och Televerket bildat ett gemensamt utvecklingsbolag, Ellemtel, i syfte att utveckla ett helt nytt telesystem. Det fanns en hel del kritik inom LM mot att bilda detta bolag. Varför inte vidareutveckla AKE i stället?

Snart ställdes LM Ericssons ledning inför ett avgörande val. Skulle man satsa på >>

De mest lämpade

13 Staffan Skott om Tolkskolan och eliten

När familjen lever farligt

15 Charlotta Levay hoppas på relationsprogram för föräldrar

Skräcken från stäppen

16 Ann Tiberger noterar kosackvalets återkomst

Syrien

18 Mats Wiklund intervjuar Rolf Ekéus

Krönika

19 Nick Cohen retar sig på brittisk fäbless för spioner

Jan Stenbeck – mannen som gjorde det möjligt.

FOTO: JEPPE WIKSTRÖM/SCANPIX

Ellemtels förslag till AXE-system eller ta fram en ny version av AKE som skulle hinna bli klar snabbare och vara klart billigare än AXE? Hårda interna diskussioner följde och i maj 1972 valde LM att satsa på AXE.

På Ellemtel lyckades man lösa de tekniska problemen på ett lysande sätt. Och då det gällde marknaden, hade LM Ericsson en hel del tur. 1973 inträffade den första oljekrisen och beställningarna på telefonutrustningar låg därför på en mycket låg nivå just under de år som LM Ericsson inte hade så mycket nytt att erbjuda. Och när den värsta krisen var över, fanns världens modernaste telesystem, AXE, klart för försäljning. 1978 blev den digitala versionen färdig. AXE blev en av Sveriges största exportprodukter någonsin och världens mest sålda telesystem.

1969 hade de nordiska telemyndigheter-na bildat en gemensam grupp, NMT-gruppen, för att ta fram ett modernt mobiltelesystem. Östen Mäkitalo på Televerkets radiolaboratorium genomdrev, under hård kritik från många håll, linjen att ett helt automatiskt system borde möjliggöra överflyttning mellan basstationer under pågående samtal och automatisk sökning av alla abonnenter inom hela täckningsområdet. Därför borde man vänta tills en tillräckligt avancerad mikroelektronik hade utvecklats för att klara detta.

LM ERICSSON HADE LEVERERAT utrustning till de svenska mobiltelefonnäten ända sedan 1950-talet. Men detta var en mycket liten del av företagets verksamhet och ledningens intresse var tämligen begränsat. Då NMT-näten skulle byggas upp ville LM Ericssons ledning först erbjuda AKE-växlar. Men Televerket nöjde sig inte med detta utan krävde en AXE-växel anpassad för mobiltelefoni, vilket LM fick acceptera. Detta resulterade i MTX-växeln som blev basen för Ericssons världsledande ställning inom

mobila system. Världens första cellulära mobilsystem, ett NMT-system levererat av LM Ericsson, togs i drift i Saudiarabien 1981.

Erikssons mobilverksamhet låg i Kista och leddes av Åke Lundqvist. Han insåg långt före koncernledningen att mobil-

På det mer byråkrattiska huvudkontoret i Midsommarkransen kallade man verksamheten i Kista för Dinky Toys. Där tillverkade man ju leksaker, inte riktiga telefoner med sladd.

telefonin hade en stor potential. Lundqvist värnade om mobilverksamheten som en obyråkratisk organisation präglad av nybyggaranda. Hans råd till sina unga medarbetare var: "Om du vill veta hur du ska göra, så tar du reda på hur de gör på huvudkontoret. Sedan gör du tvärtom." Och på det mer byråkrattiska huvudkontoret i Midsommarkransen kallade man verksamheten i Kista för Dinky Toys. Där tillverkade man ju leksaker, inte riktiga telefoner med sladd.

Det svenska mobilteleundret hade inte uppstått utan att ytterligare en entreprenör hade gjort sin entré, delvis av en tillfällighet. Han hette Jan Stenbeck. En för-

utsättning för hans dynamiska affärsverksamhet var tillgången till en stabil finansiell bas, nämligen Kinnevik.

Jans far, Hugo Stenbeck sr, hade varit en av investmentbolaget Kinneviks grundare 1936. Egentligen var det Jans äldre bror, Hugo Stenbeck jr, som skulle överta ansvaret efter fadern. I stället flyttade Jan till USA och kom där att ägna sig åt olika affärsverksamheter, bland annat mobiltelefoni. Men 1976 avled Hugo Stenbeck jr och året efter dog fadern. Nu blev i stället den 34-åriga Jan Stenbeck huvudägare och ledande kraft i Kinnevik.

Det var alltså rena tillfälligheter som gjorde att Sverige fick en amerikanskt präglad entreprenör som huvudägare i en stor och lönsam svensk industrigrupp. Eftersom han inte hade skolats in för att överta ansvaret i detta företag, kunde han utan sentimentalitet använda resurserna för att bygga upp något nytt efter sitt eget huvud.

STENBECK KÖPTE 1981 DET största privata mobilnätet i Sverige, Företagstelefon, som nu fick byta namn till Comvik. Det hade sina rötter i Tele-Larm som startades 1965 av den djupt religiöse Per Erik Petersson i Jönköping. Han drev Wikanders Ur & Optikaffär men ville bygga upp en ny affärsverksamhet så att han kunde ge större gåvor till missionsverksamhet.

1981 lanserade Comvik ett automatiskt mobilnät. En strid med Televerket uppstod när Comvik begärde att få tillstånd för automatisk överkoppling från sitt nät till det fasta telenätet. Televerket avslag denna begäran den 1 oktober 1981, samma dag som Televerket öppnade ett nytt, modernt mobilsystem med automatisk överkoppling, NMT 450.

Comvik gick då till regeringen som bad bland annat näringsfrihetsombudsmannen (NO) och LM Ericsson att yttra sig i ärendet. NO ställde sig på Comviks sida. Televerket fick å andra sidan stöd från LM Ericsson som hävdade att ett nationellt och icke konkurrensutsatt mobilnät var en förutsättning för en snabb expansion av mobiltelefonin i Sverige och därmed för en industriell framgång och tryggad sysselsättning i Sverige för LM.

REGERINGSBESLUTET 1981 INNEBAR ett bifall till Comviks ansökan. Det ansvariga statsrådet, kommunikationsminister Claes Elmstedt (C), är i dag en bortglömd hjälte. Detta var nämligen ett avgörande beslut för det kommande svenska teleundret – och för Ericssons stora framgångar. Men det hade alltså fattats mot Ericssons vilja. Regeringens motiv för att gå Stenbeck till mötes var knappast uttryck för någon visionär syn på mobiltelefonin. Beslutet byggde snarare på att regeringen tyckte det var bra med lite konkurrens på en marginell del av svensk telemarknad. ✨

Modell från 1980-talet: Ericsson Hotline Combi.

FOTO: NIXDORF/CC BY/WIKIMEDIA COMMONS

De mest lämpade

En av de utvalda: Horace Engdahl.

FOTO: DAN HANSSON/SVD/SCANPIX

I det egalitära Sverige är Försvarets tolkskola det närmaste en elit man kan komma. Men det är en brokig skara, konstaterar **Staffan Skott**.

VÄLJ UT DE MEST BEGÅVADE unga svenskar, som också ska vara i gott skick fysiskt och psykiskt. Vad får du då? Försvarets legendariska tolkskola i Uppsala. Under de första trettioåren 1957–1989 var det tolvhundra unga män som kände sig kallade. 937 av dem klarade tiden ut med den hårda gnuggning i ryska som var huvudämnet, bredvid kortare soldatutbildning. Flickor gjorde inte värnplikten på den tiden, men det är numera belagt att de naturligtvis klarar det lika bra. Vad blev det av tolkskolans första 937 pojkar efter att de muckat? Fyrtiotvå ambassadörer. Etthundratjugo professorer. Trettiofem journalister. 188 doktorer i ekonomi, filosofi, juridik, medicin och teknologi med svensk grad, och dessutom 31 fil dr, disputerade karlar från utländska lärosäten.

Här återfinns förstas en hel del från professorskolumnen. Vad vill skolljus och andra begåvade pojkar här i landet bli när de blir stora? Jodå, 184 blev civilekonomer och 104 blev civilingenjörer. Bland tolkveteranerna finns en före detta vd i Nobelstiftelsen, en medlem av Svenska Akademien och två före detta statsråd, Erik Åsbrink och Gunnar Lund. Den senare finns också med i ambassadörskolumnen.

OM MAN BOTANISERAR I DE 37 årgångarna hittar följande välkända personer: Hans Björkegren, författare, utrikeschef på TT, belönad med Sveriges högsta utmärkelse för översättare; Elsa Thulins översättarpris; Lars Erik Blomqvist, översättare, Elsa Thulin-pristagare; Malcolm Dixelus, tv-journalist och producent; Klas Eklund, ekonomiguru; Horace Engdahl; Stig Fredrikson, journalistlegend; Sven Hirdman, Moskvaambassadör (tio år), statssekreterare, krigsmaterielinspektör; Håkan Holmberg, chefredaktör på UNT, riksdagsman (fp); Göran Lambertz, JO, justitieråd; Peter Landelius, ambassadör, översättare, Elsa Thulin-pristagare; Lars Lönnroth, professor, Sveriges svar på Harold Bloom; Magnus >>

Ljunggren, professor, världsauktoritet på författaren Andrej Belyj; Joakim Palme, professor; Svante Pääbo, molekylärbioleg, professor vid Max Planck-institutet för evolutionär antropologi i Leipzig; Magnus Röhl, litteraturprofessor; Otto Sjöberg, tidigare chefredaktör på Expressen; Mats Staffansson, ambassadör i Montenegro, kan alla kända slaviska språk och några till; Olle Stenholm, alltför tidigt avliden journal- listlegend; Gunnar Wetterberg, samhälls- politisk chef på Saco, en av de få maoisterna på Tolkskolan, uppmärksam skribent i samhällspolitiska ämnen; Svante Weyler, förläggare; Johannes Åman, DN:s ledarredaktion; Anders Åslund, professor, internationell auktoritet på sovjetisk och rysk ekonomi. En riksspelman, en operasångare och en pastor i pingströrelsen finns bland de många originella öden som tusen begävningar också alstrar. En busschaufför.

TROTS MOTSTÅND FRÅN Försvarsmaktens UndSäk och kammarrätten i Stockholm har några av de gamla tolkarna lyckats göra vad som i facksammanhang kallas en "elitundersökning" och alltså hittat alla de första trettio två årgångarna. En av de kontakta- de gamla militärtolkarna svarade helt glatt apropå myndigheternas vägran: "Vänd er i stället till ryska ambassaden, de har naturligtvis en fullständig förteckning!" Nästan fyrtio av tolkarna i den här omgången är inte längre i livet. Och 2004 gick den i tolkar- nas krets legendariske läraren vid Tolksko- lan Sigvard Lindqvist bort.

De trettio två åren 1957–1989 som redo- visats i "elitundersökningen" är helt en-

Tolkning pågår.

FOTO: TORBJÖRN F. GUSTAFSSON/INFOS/FÖRSVARSMAKTEN

kelt de år som han ledde undervisningen. Han var både mångätare av olika språk, inklusive albanska när behov uppstod, och reservofficer. Han myntade själv uttrycket att den ryska som talades på Tolksko- lan talades ingen annanstans i världen och hans eget ryska uttal lär ha varit mycket om man så säger "personligt". Slavister i hans generation hade ju inte möjligt den vistelse i den studerade språkmiljön som är nödvändig. När man läser om honom inser man att det är åter en av dessa stora personligheter som man måste ha upplevt i verklig-

heten för att uppskatta de skriftliga dokumentationerna. Hans undervisning var stimulerande och effektiv – men det var nog inte roligt att bli hackkyckling, när de hårda krav som han ställde blev överväldigande. Och han var ingen dålig skribent! Under åren 1959–1974 publicerade han 64 artiklar Under strecket i Svenska Dagbladet, och den som finns återgiven i boken om honom och Tolkskolan ger en aning om hans personliga charm. Den aktuella boken heter *Sigge och hans 1 000 elever. Tolkskolan i Uppsala 1957–1989* där Sigge upptar sextio sidor och hundrasextio är "elitunderökningen".

BOKEN ÄR SAMMANSTÄLLD AV EN AV Sveriges främsta ekonomijournalister, Sven-Ivan Sundqvist (tidigare på DN) och juristen Frank Orton, skandalomsusad på ett sätt som lundensare brukar ta som en merit.

När man bläddrar igenom namnlistorna rycker man till här eller där: ja så, var han på Tolkskolan, det hade jag ingen aning om. Många är kanske generade över att de glömt ryskan. Begävningar på den här nivån kastar sällan bort sitt liv på något så otacksamt som att fortsätta med ryska. Fast det finns undantag.

Johan Molander av den kända teatersläkten fyllde under sina år som ambassadör i Moskva sina landsmän med stolthet över hans bländande ryska. Det har jag bevittnat både i ryska landsorten och i Moskva. Men med den typen av undantag var idén med Tolkskolan sådan att man undrade hur de höga militärerna föreställt sig det.

Inte nog med att nästan alla tolkar efter muck försummade att hålla ryskan vid liv.

De försvann ju ofta till sådana banor att de i en krigssituation inte skulle vara som militären säger "gripbara"! Till utbildningen hörde också förhörsteknik, och i stället för att fördjupa sig i detta känsliga ämne vill jag återge Michael Sohlmans eleganta svar:

– På Tolkskolan fick vi lära oss att bryta ned allt motstånd hos de eventuella ryska krigsfångarna genom att diskutera Dostojevskijs romaner med dem. Några andra påtryckningsmedel mot fångarna var det inte tal om. Det har också utbildats i ryska på andra håll i försvaret. Den prestige som

själva Tolkskolan haft kan man spåra i Peter Bratts memoarer. Han tillhörde ett "detachment" för "fonistutbildning" på F 8 i Barkarby med lika hård utbildning i ryska, men han påstår att han var "på Tolkskolan". Det var han inte alls, och om det kan jag besked, ty jag var med. Men vi var ingen dålig andrasortering: bland andra Håkan Isacson, den som verkligen avslöjade IB, Anders Bodegård, elitöversättare och Elsa Thulinpristagare, och så Bratt själv.

Jag var med i fyra månader men hade redan betyg i ryska och tog mig över till FRA, utbildning på somrarna så att jag slapp ligga

På Tolkskolan fick vi lära oss att bryta ned allt motstånd hos de eventuella ryska krigsfångarna genom att diskutera Dostojevskijs romaner med dem.

kvar i Barkarby på vintern. På den här tiden var allt så hemligt, men det var då det. På nätet kan man läsa militärtolkarnas hemsida, <http://www.militartolkar.org>. För några år sedan höll jag föredrag hos dem och kunde glädja mig åt många bekanta ansikten.

IDAG UTBILDAS MAN PÅ Tolkskolan också i andra språk. Och med värnpliktens avskaffande har det blivit svårare med rekryteringen. Ifjol var det tolv sökande som klarat den svåra gallringen. De båda språk som för närvarande studeras, av olika individer, förstås, är arabiska och ryska. Utbildningen är tre terminer lång och tolkarna anställs därefter i försvarsmakten som specialistofficerare med två års tjänstgöring. Det krävdes förstås att kvinnor kom med för att vi ska få en saklig beskrivning av hur det är att göra värnplikten där.

– Det var stenhårt plugg, 300 nya ord i veckan med skriftliga prov, grammatik, ordval och så vidare. Var fjärde vecka kunde man åka ut om man inte klarade proven, berättade Nanna Lingegård häromåret för *Uppsala Nya Tidning*. Fem av fjorton åkte ut. Kadett Lingegård sammanfattade:

– Jag kommer aldrig att få en så unik möjlighet att studera. Man får mat, kläderna tvättade och behöver inte tänka på någonting annat än studierna.

BOKEN OM TOLKSKOLAN 1957–1989 GÅR INTE ATT KÖPA. Den finns på KB och två av universitetsbiblioteken. Nej, jag har inte fått låna mitt exemplar från ryska ambassaden. ❀

När familjen lever farligt

Program för att stödja föräldrarelationer har gett positiva resultat. De borde prövas på allvar, skriver **Charlotta Levay**.

I EN OECD-RAPPORT om framtidens familjeliv förutsågs nyligen att antalet separationer, ensamstående föräldrar och ombildade familjer kommer att öka de närmaste årtiondena och att det medför större risk för barnfattigdom. Klyftan har ökat mellan å ena sidan välmående familjer med välutbildade, arbetande och gifta föräldrar och å andra sidan ekonomiskt utsatta familjer med lågutbildade, arbetslösa föräldrar som oftare är ensamstående eller ogifta. Familjepolitiska insatser för att påverka människors beteende kommer därför att spela en större roll i framtiden.

Sverige ligger bättre till när det gäller familjernas framtidsutsikter. Under början av 00-talet sjönk faktiskt andelen barn vars föräldrar separerat. Framförallt minskade den höga separationsfrekvensen bland sambor med gemensamma barn. Minskningen har visserligen avstannat, men det finns ingen anledning att tro att separationerna kommer att öka. En del trender, såsom att föräldrarna blir allt äldre, är snarast gynnsamma för stabila föräldrarelationer.

Sverige är dessutom förhållandevis bra på att skydda barn och vuxna från de negativa konsekvenserna av separationer. En ovanligt stor andel av de ensamstående föräldrarna arbetar, bland annat tack vare god tillgång på barnomsorg. Förutom riktat ekonomiskt stöd till ensamstående finns ett omfattande utbud av offentligt finansierade tjänster, såsom förebyggande barnhälsovård och socialtjänstens familjerådgivning och avgiftsfria samtal vid separationer.

Men det hindrar inte att även barn i Sverige drabbas av separationer. Föräldrar som har låg utbildning, är arbetslösa och/eller är födda i utlandet löper större risk att separera, och separationer leder i sin tur ofta till sämre hushållsekonomi. Dåliga familjereaktioner spelar alltså en roll i reproduktionen av ekonomiska skillnader.

Separationer leder även till sämre välbefinnande för barnen. Enligt internationella jämförelser mår svenska barn förhållandevis bra, men inte lika bra som man kunde förvänta sig med tanke på objektiva kriterier som socioekonomiska förutsättningar och tillgång till hälsovård. Barn som växer upp med sina båda föräldrar har i genomsnitt högre livstillfredsställelse än barn som växer upp med ensamstående eller omgifta för-

Men ibland kan det krisa.

FOTO: SHUTTERSTOCK

äldrar. Den relativa fördelen för barn i intakta kärnfamiljer är lika stor i Sverige och andra nordiska länder som den är i övriga Europa.

POSITIVT NOG HAR andelen barn till separerade föräldrar som växer upp med växel-

Separationer leder även till sämre välbefinnande för barnen. Enligt internationella jämförelser mår svenska barn förhållandevis bra, men inte lika bra som man kunde förvänta sig.

vis boende ökat kraftigt i Sverige de senaste årtiondena. 2010 var andelen uppe i 32 procent. Växelvis boende tycks kunna skydda barnen mot en del av de negativa konsekvenserna av en separation, till exempel vad gäller skolresultat och välbefinnande. Men det beror åtminstone till viss del på att föräldrar som väljer växelvis boende kommer bättre överens och har bättre ekonomi än andra föräldrar som separerar. Det går därför inte

att dra några säkra slutsatser om att växelvis boende i sig skapar bättre villkor för barnen.

Med tanke på hur mycket goda och varaktiga relationer mellan föräldrar betyder för barnens välbefinnande och jämlika uppväxtvillkor skulle man kunna tänka sig fler offentliga insatser för att stödja föräldrarelationer. Men fungerar sådana insatser verkligen, och innebär de inte ett intrång i människors privatliv? Enligt amerikansk forskning finns det evidens för att program för par som vill stärka sitt förhållande har en positiv effekt på deras relation och inbördes kommunikation. Så länge programmen ges på frivillig bas utgör de knappast ett större intrång i privatlivet än exempelvis psykologhjälp, som redan ges med offentlig finansiering i Sverige.

De positiva effekterna av relationsprogram är väldokumenterade framför allt när det gäller välbeställda par som deltar i dem på eget initiativ. Effekterna är inte lika tydliga för stora, offentligt finansierade stödprogram som på senare tid riktats till par i mer utsatta grupper i USA. Men det finns goda exempel på lyckade program i mindre skala även för dessa grupper. Ett positivt exempel är projektet Supporting Father Involvement, där föräldrapar erbjuds gruppträffar med övningar, diskussioner och hemuppgifter kring ämnen som föräldraskap, parkommunikation och personliga livsmål. En randomiserad kontrollerad studie visade att programmet hade positiva effekter på parens relationer, pappornas engagemang i sina barn samt barnens beteende. Effekterna var tydligast >>

och mest varaktiga när båda föräldrarna och inte endast papporna deltog i gruppträffarna. Programmet hade lika goda effekter oavsett deltagarnas ekonomiska och kulturella bakgrund och oavsett om de var gifta, sambor eller fränskilda.

EN VIKTIG POÄNG ÄR ATT relationsprogram är till nytta för föräldrar och barn även om föräldrarna skulle separera – ja, faktiskt i synnerhet om föräldrarna skulle separera. När föräldrar som lever isär har en fungerade relation till varandra är chansen större att barnen kan hålla en bra kontakt med båda föräldrarna. Annars är det risk att i synnerhet pappan helt förlorar kontakten med sina barn.

Om relationsprogram ska erbjudas i Sverige behöver de utformas och prövas under svenska förhållanden, på samma sätt som man nyligen gjort med föräldrastödsprogram som Cope, Komet och Connect. Föräldrastödsprogrammen kritiserades till en början, bland annat för att göra föräldrarna osäkra och expertberoende. Men de första resultaten från en vetenskaplig utvärdering tyder på att de har haft positiva resultat. Föräldrarna har känt sig stärkta i sitt föräldraskap och barnens problembeteenden har minskat, även i familjer med krävande barn med exempelvis adhd-diagnos. Även relationskurser för föräldrar har utvecklats och prövats under svenska förhållanden av forskare vid Uppsala universitet, men de har ännu inte utvärderats systematiskt.

SVENSKA POLITIKER OCH andra som är nyfikna på relationsprogram för föräldrar kan rekommenderas att konsultera det sympatiska amerikanska forskarparet Carolyn Pape Cowan och Philip A Cowan. I en konferensrapport berättade de nyligen om sina erfarenheter av drygt tre årtiondens gemensamma forskning och utveckling av föräldraprogram, däribland det framgångsrika Supporting Father Involvement. Deras forskningsresultat visar att ju bättre relation föräldrar har till varandra, desto bättre relation får var och en av dem till sina barn, och desto bättre kognitiv och social förmåga får barnen. Därför menar de att program som förbättrar föräldrars parförhållanden kan stödja barns långsiktiga utveckling.

Paret Cowan berättar att de har präglats av 1960-talets sociala omvandlingar och själva kämpat med att kombinera familjeliv och krävande akademiska karriärer. De hör inte till dem som vill se en återgång till traditionella familjemönster och värderingar. De har snarare drivits av en vilja att hjälpa moderna familjer som försöker att få livet tillsammans att fungera. Man kan hoppas att det finns plats för deras perspektiv i framtidens Sverige. ✨

POLITIK

Skräcken från stäppen

Den starka ideologiska tonen inför nästa års val får många debattörer att blicka bakåt. Nu frammanas spöken från den politiska historien, skriver **Ann Tiberg**.

DEBATTEN I RIKSDAGEN HADE pågått sedan förmiddagen. Den var ovanligt intensiv och det handlade om en socialdemokratisk motion om en skattehöjning. Företrädare för Socialdemokraterna och deras allierade hade välutlagt ut texten om de stora klyftorna i samhället och hur viktigt det var att välståndet spreds jämnare. På den andra sidan av det politiska spektrat såg man skatten som skadlig för det svenska näringslivet och varnade för kapitalflykt.

Det var sen kväll när ledaren för det stora högerpartiet till sist klev upp i talarstolen. Han hade lyssnat på debatten med stort intresse och hade inte myckat att tillägga, lät han först meddela. Men trodde verkligen Socialdemokraterna att folk skulle tro på att de nöjde sig med denna lilla skattehöjning? Den var ju bara ett första steg.

”Den kommer att lägga en död hand på företagsamheten”, konkluderade han.

Så kom turen till Socialdemokraternas ledare. Han talade länge om vikten av att använda skatter till att omfördela, om klyftorna och orättvisorna i samhället. Och han trodde nog att folk skulle se fördelarna med skattehöjningen, om de visste att den användes till en god sak. Han tyckte att motståndaren domedagspredikade – och avrundade:

”Varje förändring av politisk, social eller ekonomisk art, har alltid uppkallat predikanter som utmålade hur förfärligt illa det skulle gå.”

Debatten i riksdagens andrakammare denna den 18 april 1928 markerade starten på en av de hårdaste valrörelserna i svensk politisk historia. Valet har gått till eftervärlden som kosackvalet efter de valaffischer som högern lät trycka, där Socialdemokraterna skildrades som kosacker som kom ridande över stäppen från Sovjetryssland för att förtrycka det svenska folket. Underförstått för att införa socialism av sovjetisk modell i Sverige. Och grunden för hela debatten var det socialdemokratiska förslaget om att införa en arvsskatt, med det uttalade syftet att utjämna den svenska nationalförmögenheten.

Nu talas det om att 2014 års val kan bli ett nytt kosackval. Först med parallellen var Håkan Juholt i en partiledardebatt, men observationen har också kom-

mit från ledarskribenter som tyckt sig höra en ny ideologisk hetta i debatten, men också från en S-märkt debattör som Widar Andersson som oroat sig över att hans parti ska gå för långt till vänster i frågan om vinster i väl-färden. Och i våras sällade sig Miljöpartiets språkrör Gustav Fridolin

till kören efter att hans parti fått kraftig kritik för sina förslag till skattehöjningar på framför allt bensin.

Så vilka är likheterna mellan 1928 och dagens politiska landskap? Går det ens att hitta några paralleller? Skillnaderna är i alla fall lätta att plocka fram. Dit hör dagens minskade ideologiska spännvidd och det

Det lär inte ha blivit bättre av att Ernst Wigforss i förstakammarsalen gjorde helt klart att det uttalade syftet med det hela var att konfiskera förmögenheter.

Negativ valkampanj anno 1928.

helt annorlunda klimatet i världspolitiken. I slutet av 1920-talet, däremot, kunde socialdemokraten hr Månsson i Furuvik relativt oemotsagd från talarstolen förklara att arbetare i Sovjet var lyckligare än arbetare i USA. Han visste det, ty han hade rest i Sovjet.

Och sakfrågan? Jag går till riksdagsläggen för att läsa protokollen från debatten om arvsskatten, det socialdemokratiska förslaget som utlöste hela striden. Själva grundförslaget som det formulerades i en motion till riksdagen kan ha låtit blygsamt: man ville låta utreda, om man genom utbyggnad av arvsskatten skulle kunna begränsa de stora förmögenheterna och upp nå jämnare fördelning av egendom. Men man skissade också på en modell för hur det skulle gå till som fick såväl konservativa som liberaler och bondeförbundare att se rött: arvsskatten skulle öka procentuellt vid varje arvsskifte så att när tredje generationen skulle ärva en förmögenhet kunde staten ta in betydligt mer, kanske till och med hundra procent. Därtill kom den motivering, som gått till eftervärlden: "Fattigdomen fördrages med jämnmot, om den delas av alla." En motivering som kom att skygga hela diskussionen om fördelning

och förmögenhetslyftor. Det lär inte ha blivit bättre av att Ernst Wigforss i förstakammarsalen gjorde helt klart att det uttalade syftet med det hela var att konfiskera förmögenheter. Eller att kommunisten hr Herou gillande återfann citat ur det kommunistiska manifestet i motionen.

1928 ÅRS DEBATT INNEHÖLL också klassiska inslag av oundviklighet som argument för förändring. Socialdemokrater som Per Edvin Sköld utmålade arvsskatten som ett naturligt steg i landets utveckling, ett steg som skulle tas vare sig man ville det eller ej. Efter att ha fått tillträde till den politiska makten måste arbetarna nu få tillträde till den ekonomiska, menade han. Och Per Albin Hansson lovade högerledaren Arvid Lindman att han småningom skulle tvingas till reträtt också på denna punkt, liksom skett med rösträtten.

Det mesta av dessa motsättningar saknas förstas i dag. Leif Lewin, professor i statskunskap, påpekar att framför allt de ideologiska skiljelinjerna numera nästan suddats ut. "Alla finns i mitten i dag", säger han. "Då var det en mycket mera vulgär ton i den ideologiska debatten."

Men Lewin påpekar också att det var just

På samma sätt är det nog med de flesta jämförelser mellan kosackvalet och dagens politiska klimat: de tjänar ett politiskt syfte som handlar om mer än att bara försöka imponera med historiska kunskaper.

skattefrågorna som stod i fokus i 1928 års val – vilket de kan göra också 2014. Där skilde sig kosackvalet från andra starkt ideologiska valrörelser i Sverige, som planhushållningsvalet 1948 och löntagarfondsvalet 1976. Man kan möjligen också tänka sig att politiska skribenter och talskrivare tycker att det är roligare att dra historiska paralleller till kosackvalet med sin drastiska retorik och färgstarka valaffischer än till något av de senare exemplen.

NÄR MILJÖPARTISTEN FRIDOLIN jämför sin förestående valkamp med kosackvalet gör han det kanske inte för att han faktiskt upplever att dagens politiska konflikter kan jämföras med dem som ägde rum 1928. Men jämförelsen sätter ljuset på Miljöpartiets förslag till skattehöjningar, inte minst bensinskattehöjningen som många kritiker ser som oförenligt med partiets engagemang för glesbygden. Och Fridolin ser bensinskatten som lika oundviklig som Socialdemokraternas engångsavgiftsförmögenhetsutjämnningen – den här gången som ett steg att fasa ut fossila bränslen. Med jämförelsen antyder han att kritikerna överdriver och att historien kommer att ge dem fel. Och han placerar dessutom Miljöpartiet i en nyckelposition i valrörelsen.

På samma sätt är det nog med de flesta jämförelser mellan kosackvalet och dagens politiska klimat: de tjänar ett politiskt syfte som handlar om mer än att bara försöka imponera med historiska kunskaper.

Kosackvalet utmärktes av starka drag av *negative campaigning*, mot ett förslag som var betydligt mer radikalt än den arvsskatt Sverige så småningom införde.

Om vårt samhälle saknar den typen av djupgående politiska konflikter kanske jämförelsen med kosackvalet ändå tjänar till att skapa illusionen av att det finns konflikter.

Och utan dem förblir det lugnt på stäpperna. ✨

Diplomatin enda hoppet för Syrien

Rolf Ekéus motsätter sig ett militärt angrepp på Syrien. Bara diplomati kan få ett slut på kriget, säger han till **Mats Wiklund**.

NU SKRIVER VI DEN 29 AUGUSTI och jag sam-
talar med Rolf Ekéus i hans vackra våning i
centrala Stockholm. I omvärlden råder en
ödesdiger ”Guns of August”-stämning. Det
verkar bara handla om dagar innan Syrien
attackeras.

Verkar, men säkert är det inte. Läsare av
detta nummer av *Axess*, däremot, vet hur
det gick. Istället för den så populära kon-
trafaktiska histo-
rieanalysen ägnar
vi oss alltså åt dess
närmast motsatta
variant.
Vi utgår från en
tänkbar men likväl
fullständigt oviss
händelseutveckling
och försöker sedan
skåda in i framtiden.

Rolf Ekéus, trots att han i allra högsta
grad varit med förr, vågar sig inte på några
förutsägelser.

– Då får jag förstås fel imorgon.

Men jag avtvingar honom slutligen prog-
nosen att det nog blir ett militärt angrepp.
Något som han motsätter sig. Diplomatin
möjligheter har inte uttömts, är hans be-
stämda uppfattning. Men hur kan man för-
handla – och om vad kan man förhandla –
med en massmördare som använder sig av
kemiska vapen mot sin egen befolkning?

– För att tala med den amerikanska FN-
ambassadören Samantha Power: det är ett
problem från helvetet. Lätt för mig att sit-
ta här i fåtöljen och driva en kylig analys.

Med det helvetiska problemet syftar
Rolf Ekéus på är hela det komplex som Sy-
rienkonflikten utgör där det inte finns
några enkla lösningar. På min fråga om in-
te händelseutvecklingen, från det att upp-
roret mot Bashir Assads regim inleddes till
dagens katastrofala situation, bär förut-
sägbarhetens prägel nickar Ekéus instäm-
mande. En sekulär diktatur som utma-
nas på liv och död av religiösa och etniska
grupper är närmast förutbestämd att rea-
gera som den syriska.

– Därmed inte sagt att omvärlden varit
dömd att stå överksam. I början av uppro-

ret fanns här ett visst hopp, ett visst ma-
növerutrymme. Det var ju alldeles tydligt
att protesterna hämtade inspiration från
Tunisien och Egypten.

Ekéus menar att här gavs en frist som
bättre kunnat utnyttjas och att det syriska
ledarskiktet inte var entydigt och hårdfört
inställt på att säga nej till en dialog med
oppositionen. Men mycket snart trappas
des konflikten upp
till ett regelrätt in-
bördeskrig där klan-
er, etnicitet och –
framför allt – religi-
ösa motsättningar
spelades ut mot var-
andra.

– Detta är ju den
stora skillnaden
mot tidigare kon-
flikter under kalla kriget.

Ideologier, kapi-
talism och kommunism, väst mot öst, står
inte längre mot varandra. Religion och re-
ligiösa motsättningar är den stora utma-
ningen mot det internationella systemet.

Och att det är just i FN:s säkerhetsråd
med dess regelverk och maktbalans hämtas
från kalla kriget som lösningarna ska le-
tas visat hur olösligt – eller helvetiskt – pro-
blemet framstår. Rolf Ekéus påpekar lako-
niskt att för både ryssar och kineser, perma-
nenta medlemmar i Säkerhetsrådet, gäller
det att blockera varje försök till aktion som
kan ge legitimitet åt *regime change*.

Men har inte FN antagit resolutionen
”Responsibility to Protect (R2P) som lå-
ter världssamfundet ingripa militärt mot
en nation som inte kan skydda sin befolk-
ning mot bland annat folkmord och krigs-
förbrytelser? Jo, men problemet är att R2P
inte ger mandat åt att största en regim och
bara kan tillämpas efter beslut i säkerhets-
rådet. Nationalstatens suveränitet sätts
främst, trots en allt bredare enighet om att
inte bara stater utan också individer har
rättigheter och därför måste skyddas.

Vad gör man då? Om man heter Rolf
Ekéus bidar man sin tid och ser framtiden
an med en blandning av hopp, realism och
resignation.

Rolf Ekéus.

FOTO: EVSTAFIEV/CC BY SA/WIKIMEDIA COMMONS

– Den amerikanske statsvetaren och
militärhistorikern Edward Luttwak häv-
dar att USA inte ska göra ett dugg i Syrien.
Låt dem göra upp och ta livet av varandra
tills de tröttnar. Det är den ärkrealistis-
ka skolans företrädare som talar. Jag tycker
att den är hemsk, men samtidigt är den
svår att motsäga med något annat än idea-
listiska argument. Nämligen att omvärlden
måste reagera mot den typen av för-
brytelser som begås i Syrien.

Ja, men hur?

ROLF EKÉUS – MED SIN LÅNGA erfarenhet av
stormaktspolitik och av internationella
kriser – säger det inte rent ut. Men hans be-
dömning tycks vara att när (eller om, efter-
som vi ju inte vet) diplomatin överges för
våld kommer ändå diplomatin att behövas
i ett senare skede.

– Låt oss säga att syriska mål attackeras
men att regimen inte ger med sig. Anting-
en fortsätter då kriget medan omvärlden
ingenting gör – Luttwaks scenario. Eller
också inleds förhandlingar. Jag tror att det
i slutänden blir ryssarna som kan föra den
syriska regimen till förhandlingsbordet. I
samma syfte ankommer det på amerika-
nerna att identifiera representanter från
oppositionen som inte är al-Qaida eller ji-
hadister. Hur det ska gå till och under vilka
förutsättningar kan jag inte säga.

Vad han syftar på är överenskommelsen
mellan USA och Ryssland att nå en freds-
uppgörelse mellan den syriska regimen
och oppositionen. Men dels vägrar oppo-
sitionen att delta, dels har förbindelserna
mellan USA och Ryssland försämrats kraf-
tigt efter det att Edward Snowden tillfäl-
ligt gavs asyl.

– Man får trots allt utgå ifrån att ett mi-
litärt angrepp leder till att situationen för-
ändras. Vem vet hur kretsen kring Assad
reagerar? Men det enda hoppet står nu till
diplomatin. ✨

Älskade spion

Edward Snowdens avslöjanden har chockat världen. Ilskan över påståendet att den tyska underrättelsetjänsten hjälpte den amerikanska säkerhetstjänsten NSA att spionera på tyska medborgare är så stor att det skulle kunna hindra Angela Merkel från att behålla makten. Vladimir Putin, vår tids största hycklare, har tagit tillfället i akt att bevilja Snowden asyl och fördöma USA, samtidigt som han fortsätter att slå ner på den lilla frihet som nu återstår. Till och med i USA vill en stor och ilsken minoritet i kongressen begränsa makten för Obamas alltmer Nixonska administration.

ALLA ÄR UPPRÖRDA – ALLA UTOM STORBRIANNIEN. Britternas nonchalanta ointresse förbryllar utländska betraktare. Skandalen är lika mycket en brittisk som en amerikansk affär. En brittisk tidning, *Guardian*, var först med storyn. (För att inte dölja något: jag arbetar för *Guardians* moderföretag.) Den visade att amerikanerna betalade den brittiska övervakningsmyndigheten GCHQ för att spionera för deras räkning. Än mer oroande var *Guardians* citat av en av GCHQ:s jurister, som glatt skröt: ”Vi har ett enkelt tillsynssystem jämfört med USA.” Vad han menade var att britterna kunde avlyssnas utan tillstånd från en oberoende domare.

Därefter utnyttjade brittisk polis antiterrorlagar för att på Heathrows flygplats arrestera David Miranda, pojkvän till Glenn Greenwald, journalist på *Guardian* som bevakat Snowdenaffären. Miranda är ingen terrorist, men det brydde sig inte polisen om: de tog hans mobil och dator ändå.

Den brittiska pressens reaktion var talande. *Guardian* avslöjade avlyssningsskandalen inom tabloidpressen och stödde förslaget om lagstadgade kontrollmekanismer för pressfriheten i Levesonutredningen. Myndigheterna har arresterat omkring 120 tabloidjournalister. Deras kolleger var inte villiga att försvara *Guardian* när polisen grep pojkvännen till en av tidningens reportrar.

Men det är inte hela bakgrunden. Jag har sagt det tidigare: om svenskarna vill förstå britternas hållning måste ni komma ihåg att Storbritannien utkämpade och vann andra världskriget. Varken nazisterna eller kommunisterna invaderade landet. Vi segrade och vår tillbakagång som världsmakt skedde långsamt och relativt lugnt, snarare än som konsekvens av ett katastrofalt nederlag.

Vår historia förklarar vår tolerans för spioner. Kollaboratörer fläckade aldrig den brittiska statens rykte. Till skillnad från Tyskland upplevde vi aldrig Gestapo eller Stasi. Vi har inte en inbyggd misstänksamhet mot spioner som vill avlyssna oss utan strikt rättslig kontroll. Trots deras katastrofala oförmåga att förstå att Saddam Hussein inte hade några massförstörelsevapen, antar de flesta briter fortfarande att våra spioner är ”bra killar” som menar väl.

AVINTEALLTIDHELTUPPENBARAANLEDNINGARharStorbritannienstillbakagång stärkt spionernas rykte. Vår allians med USA är i grund och botten en underrättelseallians. I utbyte mot diplomatiskt stöd ger USA Storbritannien tillgång till information som vi själva aldrig kunde hoppas på att inhämta. Det gör det möjligt för oss att framstå som en stormakt, trots att vi är allt annat än det. Denna vilja att ”hålla skenet uppe” – för att använda ett mycket brittiskt uttrycksätt – visar på en djupare orsak till Storbritanniens vördnad för spioner. Det är ingen slump att spionromaren uppfanns och utvecklades av brittiska författare – John Buchan, Ian Fleming, John le Carré. För när ett land inte längre har mäktiga arméer och fabriker kan man fortfarande tro sig ha smarta spioner som genom ränker och listiga planer låter landet behålla sin status som en stor nation. Britterna älskar sina spioner eftersom de låter oss leva i en drömvärld. Jag ser inga tecken på att kärleksaffären är på väg att ta slut. ✪

Nick Cohen är kolumnist, författare och debattör. Hans senaste bok är *You Can't Read This Book* (2012).

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNINAR

”Om Nixon hade vägrat att acceptera en riks rätt och på något sätt klamrat sig fast vid makten skulle han snabbt ha avlägsnats. Samma villkor gäller för ledare i Europas viktigaste demokratier. De alla flesta skulle avgå vid första tecken på att en anklagelse om ett allvarligt brott riktats mot dem, väl vetande att deras partier inte stöder den som skadar deras sak.

Det verkligt oroväckande med situationen i Italien är inte Berlusconi fräckhet utan att hans utpressning är möjlig och trovärdig, att han har en sådan kontroll över ett så stort parti och att han åtnjuter ett så pass stort stöd. För dem som inte känner till landet särskilt väl kan det tyckas förbluffande, att även seriösa tidningar och respekterade kommentatorer tycks motvilliga att insistera på att lagen efterföljs genom att sällan beskriva hans brott i detalj och faktiskt ge trovärdighet åt argumentet att ett avlägsnande av Berlusconi från den

politiska scenen skulle vara likställt med att beröva de miljontals väljare som stödde honom i valet deras röster, som om det inte skulle finnas ett oberoende parti i parlamentet som representerade deras vilja, och som om de inte skulle kunna välja en ny ledare till nästa politiska val.

Hur kunde något sådant inträffa?

Ett skäl är Berlusconis personlighet. Han är charmerande, karismatisk, övertygande och hänsynslös.

Hans medieimperium utgör en megafon för de egenskaperna och gör det möjligt för honom att oavbrutet forma den nationella debatten. Under sina år i regeringen utnämnde han nyckelpersoner i statliga nyhetsmedier för att konsolidera sin makt och hans finansiella resurser är av det slaget att de avskräcker även dem som befinner sig utanför hans omedelbara intressesfär. Han monopoliserar helt enkelt rubrikerna och hans uppfattningar förs alltid fram först. ”

Tim Parks bloggar i *New York Review of Books* om Silvio Berlusconi politiska inflytande.

Av Nicklas Lundblad

Världen till förfogande

3d-skrivaren kan inte bara skriva ut texter utan också föremål. Vi står inför en revolutionerande teknikutveckling som öppnar helt nya dimensioner för mänsklig skaparkraft.

Om internetrevolutionen rymde löftet om en framtid i vilken vi skulle kunna ha kunskap om allt och tillgång till all information, så rymmer nästa revolution inom materialtekniken ett ännu större löfte: löftet om att vi kommer att kunna skapa allt vi kan föreställa oss, ofta i vårt eget hem, billigt, enkelt och effektivt. I centrum för denna teknikdröm står den så kallade 3d-skrivaren, en apparat som kan skriva ut inte bara texter utan föremål. Vid en första anblick verkar det mest vara en rolig leksak för dem som roas av modellflygplan och arkitektoniska miniatyrer, men när vi skrapar på ytan inser vi att möjligheten att skriva ut föremål, snarare än texter, rymmer en väldig förändringspotential.

Egentligen är den här tekniken ett logiskt fullkomnande av informationsrevolutionen. Om världen kan digitaliseras, förvandlas till ett och nollor som representerar föremål, personer och material, ja, då borde ju en maskin kunna återskapa dem och skriva ut dem. Det är givetvis inte enkelt att skapa en sådan maskin, men begreppsligt är det enkelt att förstå det schema enligt vilket vi skulle kunna skriva ut inte bara texter, utan världen i sin helhet.

I teknikfilosofin har länge hävdats att tekniken just ställer världen till förfogande på olika sätt, att tekniken ställer skogen till förfogande som virke, eller att den avslöjar världen som resurser av olika slag – metall och arbetstimmar, exempelvis. I och med informationstekniken ställdes världen till förfogande som data och algoritmer, som mjukvara, och det var egentligen bara en fråga om tid innan världen gick från vad som i datavärlden kallas *read-only*, till den mer flexibla formen *read-write*. En värld som inte bara kan läsas med ny teknik, utan där vi även kan skriva direkt i och på världen.

Även om tekniken inte helt och hållet är där ännu är det inte fel att använda bilden av en värld som kan läsas in och skrivas ut som en sorts guide i vårt tänkande om framtiden. Det är givetvis en

bild eller en modell, men det är en användbar bild för att utforska några tänkbara framtider.

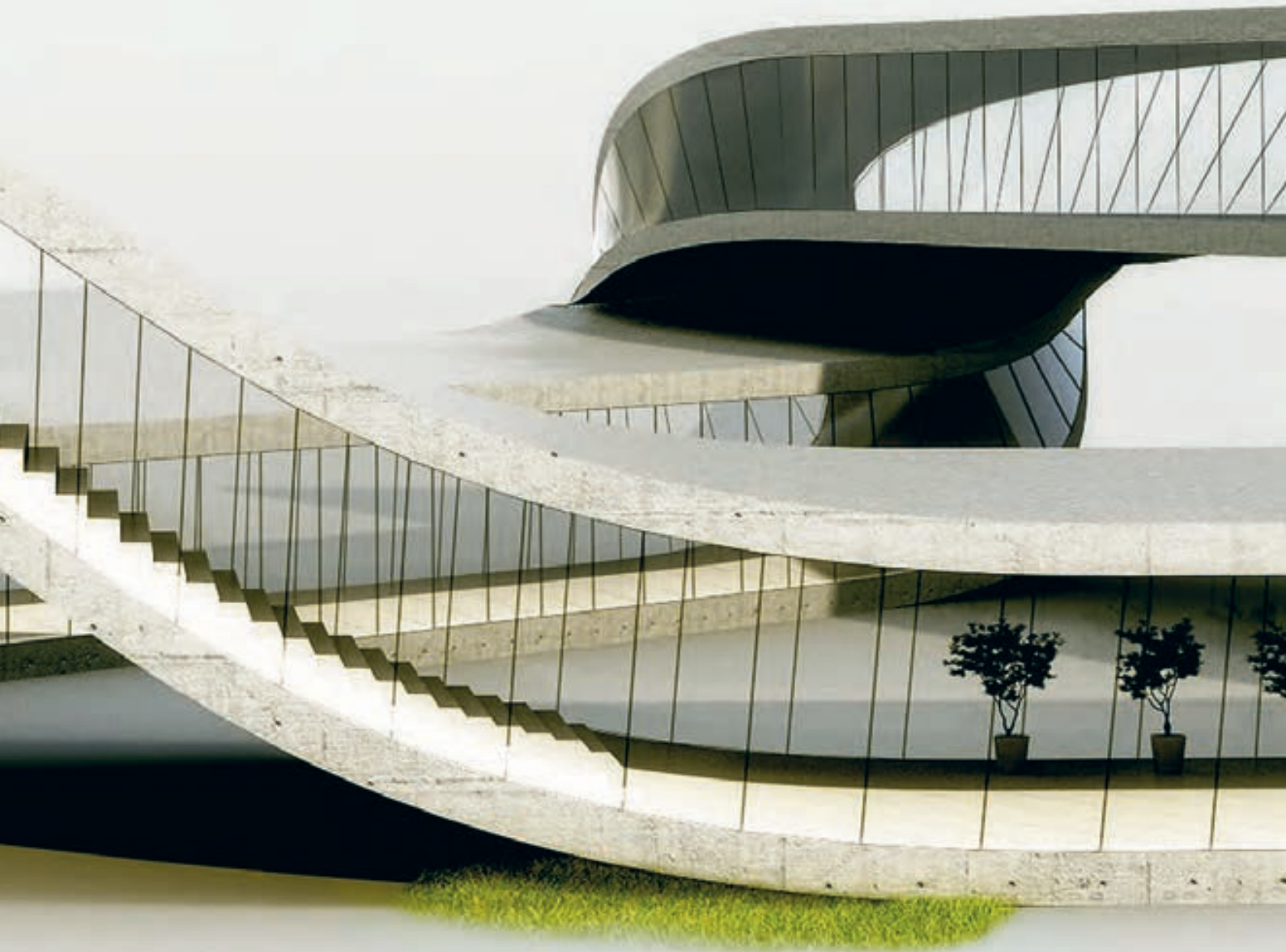
Konsekvenserna av detta skifte diskuteras redan intensivt i tekniktidskrifter och alltmer populärvetenskapliga böcker om ämnet, och de möjliga utfallen är lika många som fascinerande. Låt oss se på några av de mer uppenbara konsekvenserna och problemen som de medför – samt på några av möjligheterna som nu öppnar sig.

Det är lika bra att börja med det mest kontroversiella exemplet, och det som oftast hamnar i framkant i diskussioner om 3d-skrivare, nämligen frågan om egenutskrivna vapen. Vad sker när alla kan skriva ut sina egna vapen och vapenkontrollen plötsligt ställs inför samma utmaning som skivindustrin ställdes inför när piratkopieringen tog fart på nätet med den digitala tekniken? När kontrollen över produktionsmedlen helt överflyttas till individen tycks all möjlighet att begränsa innehav, bruk och produktion av vapen försvinna.

Och – analogt – om 3d-skrivarna lyckas på molekylnivå, ja, då tycks ju samma problem gälla fast för droger, mediciner och andra substanser. Samhällets kontroll över båda dessa områden har varit beroende av en kontroll av tillverkningen av dem, och om nu tillverkningen inte längre kan kontrolleras, ja, då beror ju samhällskontrollen av individens samtycke till lagarna, snarare än av en effektiv kontroll av tillverkningen, eller distributionen, av vapen och droger. Teknikutvecklingen testar effektivt lagarnas legitimitet genom att göra det möjligt att ignorera dem med liten risk för upptäckt.

Det finns de som anser att det kommer att leda till att dessa nya skrivare kontrolleras, och att innehav av dem blir olagligt om man saknar licens, eller om man inte loggar hur man använt dem. Samhället tvingas flytta kontrollpunkten till innehav när produktionsmedlen blir så tillgängliga att var och en kan ha sin egen lilla fabrik för droger och vapen.

Det finns exempel på regler som träffar innehav redan i dag. I Nordkorea är innehavet av en faxmaskin förbjudet. I vår egen västerländska

Arkitekten Janjaap Ruijsseenaars utskrivna hus.

FOTO: ARCHITECT JANJAAP RUIJSSEENAARS (UNIVERSE ARCHITECTURE)

lagstiftning finns regler som förbjuder innehav av utrustning som inkom eller huvudsakligen används för piratkopiering av skyddade verk.

I en värld där en skrivare kan användas för att tillverka ämnen och vapen som vi kräver licens för, ja, då kommer vi i stället att kräva licens för de skrivare som har den kapaciteten. Marknaden kommer sedan att lösa resten och skrivartillverkarna kommer att begränsa användningen av skrivarna på olika sätt så att de kan säljas utan licens.

Andra menar att detta inte är ett särskilt problematiskt scenario eftersom vi redan mött och hanterat det i dag. När var och en fick en egen skrivare,

en helt vanlig skrivare, så fick de ju också en sedelpress. Många skrivare och kopiatorer konstruerades om så att de inte kan användas för att kopiera sedlar, eller så att de sparar en logg eller kod som gör det möjligt att individuellt identifiera var en kopia gjorts. Detsamma skulle lätt kunna göras med morgondagens 3d-skrivare och vi skulle kunna kontrollera skrivartillverkarna i stället för de som använder dem.

Det finns också möjligheter att kontrollera de material som behövs för att skriva ut vissa föremål. I kampen mot piratkopieringen kontrollerar internationella myndigheter användningen av och >>

marknaden för vissa sällsynta ämnen som krävs för att skapa lagringsmedier och därmed kan också förekomsten av piratkopiering kartläggas. Dessa möjligheter skulle också kunna utnyttjas för tillverkningen av vissa droger och kanske även vapen.

Den som äger och tillverkar den avancerade modell-lera (som framtidsforskaren Jaron Lanier passande kallar goop) som krävs för att skriva ut föremål kommer att kunna kontrollera vad dessa material klarar av och inte klarar av. Kanske kommer regleringen i stället att gälla skrivarmaterialet och begränsningar i utbudet av detta.

Båda dessa invändningar i sin tur kan bemötas med observationen att skrivare kommer att hackas så att de kan användas till vad som helst, och att piratkopieringen knappast stoppades av förbud mot innehav av utrustning eller spårning av mineraler och ämnen i exportkontroller. Det kommer inte att gå att uppnå total kontroll, kan skeptikern konstatera.

Men som ofta när det gäller ny teknik är det inte en fråga om den går att

så mycket som en fråga om huruvida den användning som vi oroar oss för kommer att vara särskilt omfattande, eller om den kan hållas inom rimliga gränser. Kommer en person som vill att kunna skriva ut vapen och droger i framtiden? Ja. Kommer alla personer i samhället att skriva ut vapen och droger? Nej.

Teknikutvecklingen ställer oss inte inför binära val, utan ställer mycket svårare frågor om nivåer, risker och fördelar med den nya tekniken i stort. Just det är också poängen med exemplet med vapen och droger – vi kan använda detta exempel för att förstå riskerna med den nya tekniken när vi utforskar dess samhälleliga konsekvenser. Men det bör inte göra oss blinda för möjligheterna och fördelarna.

Alltför ofta tror vi att det är vår uppgift att likt Tamus i *Faidros* acceptera eller förkasta den nya tekniken, på basis av förnuftets omdöme. Tamus valde att i Platons skildring förkasta skrivandet eftersom det skulle inbilla folk att de kunde mer än de kunde och förpassa minneskonsten till historien – och just den föreställningen om teknikutvecklingen, att vi har ett binärt val, spökar också i diskussionen om 3d-skrivare.

I själva verket är teknikutvecklingen mycket mer som evolutionen i stort – hur gärna vi än vill kontrollera utvecklingen av allt från virus till olika utrotningshotade arter så har vi en begränsad repertoar åtgärder som står till vårt förfogande. Vi kan utveckla ett förhållningssätt till tekniken, och bör göra det, men inte förvänta oss att vi helt kan kontrollera den.

När vi talar om 3d-skrivare missar vi en annan viktig vinkel av tekniken, och det är att dessa skrivare också kan fungera som kopiatorer. Den digitala tekniken lämpar sig ytterligt väl för just kopiering av olika slag. Det ligger i dess natur att representera föremål och fenomen i en form – den digitala med ettor och nollor – som kan göras mycket finmaskig. Från denna representation kan sedan en kopia framställas med stor exakthet – och utan att det ser särskilt ansträngande ut. Tänk bara på den enkelhet med vilken fotografier kan delas på

nätet, enormt komplex kopiering som vi aldrig ens upplever som märkvärdig.

Det finns redan i dag företag som producerar enkla skannrar som kan skanna av ett föremål och kopiera det. Dessa maskiner, som påminner om science fiction-världarnas replikatorer – kan skanna av och läsa in ett föremål på kort tid och sedan framställa så många kopior av detta föremål som skrivmaterialet räcker till.

Det betyder att det skulle vara möjligt att snabbt skriva ut sanitetsutrustning på plats i länder där sådan saknas, skolbankar eller andra föremål för att snabbt sätta upp skolor i utvecklingsländer. Det betyder också att jag kan ta en bild på en designersoffa på en mäsas, eller kanske extrapolera en från en film, och sedan skriva ut den hemma. En helt ny nivå av piratkopiering infinner sig i en värld där det jag kan skanna lätt kan återskapas vid ett senare tillfälle. Tyckte du om den där klänningen som då såg i fönstret? Skanna och skriv ut. Vill du ha en kopia av din granne i köket? Skanna och skriv ut i tillgängliga material.

Dessa replikatorer kanske också kan användas för att skriva ut mat. Nasa arbetar med ett projekt för att utifrån några grundläggande näringsämnen som kan förvaras, transporteras och hanteras i rymden skapa allt från pizza till choklad. Det uppenbart viktigare användningsområdet är länder där svält fortfarande kräver miljontals offer. Eftersom det skulle vara möjligt att endast med vatten skriva ut näringsrik mat kan problemet kanske reduceras till desalinerings av det tillgängliga vattnet – ett inte lätt problem, men kanske mer lösbart än att transportera mat till svältande områden.

En matkopiator skulle kunna använda, säger upphovsmännen till projektet, *open source*-recept och skriva ut mat effektivt från nätet. Och därmed lösa världssvälten.

Det utopiska inslaget i teknikanalysen är inte överraskande, och visst kan vi le utmattat åt just denna frustande framtidstro, men det ligger något ganska intressant i tanken på att kunna skriva ut näringshaltig och välkomponerad mat från nätet. Det skulle öppna för en närmast bokstavig fildelning, om skämtet tillåtes. Och om vi har en infrastruktur för att distribuera näringsstoff skulle vi kunna kanske hitta bra sätt att också plocka isär det matberg som idag tydligen bara förfars under obskyra EU-regler.

Mellan denna utopi där vi skriver bort världssvälten och den dystopi där alla skriver ut sina vapen och droger ligger en annan, mer tystlåten och intressant möjlighet, och det är att vi står inför en verklig revolution i tillverkningsindustrierna, och därmed, i förlängningen av globaliseringens mönster. Där fabriker tidigare varit inriktade på ett fåtal produkter skulle de nu kunna bli generella. En fabrik skulle helt enkelt kunna ladda ned en ritning och utifrån tillgängliga material kunna skriva ut vilken produkt som helst.

Det revolutionerande i det följer på den stigande automatiseringsgraden i tillverkningsindustrin i stort. I stället för att skicka produkter till låglöneländer skulle de nu kunna skrivas ut automati-

”

Tyckte du om den där klänningen som du såg i fönstret? Skanna och skriv ut. Vill du ha en kopia av din granne i köket? Skanna och skriv ut i tillgängliga material.

**Snart i var
mans hand?**

FOTO: JOE MABEL / CC BY
SAWIKIMEDIA COMMONS

serat nära de marknader där de konsumeras. De väldiga tillverkningsflödena mellan USA och Kina skulle kunna mattas av och försvinna på ett tiotal år – eller mycket snabbare i vissa scenarier, och transportindustrin förändras i grunden när fabriker plötsligt lokaliseras lika logiskt som nätföretagens lager och datacenter – när de knutpunkter där konsumtionen och distributionen sker. Logistikens topologi skulle kunna förändras helt av marknadens logik.

En tråd i globaliseringen skulle därmed kunna försvinna, och i stället skulle vi se en åternationalisering av tillverkningsindustrierna, men nu i ny form – som en sorts printerstationer där nya produkter skrivs ut varefter efterfrågan registreras i realtid från butik.

De geopolitiska konsekvenserna av en sådan förändring är svåra att genomtränga, men det är lätt att se scenarier i vilka de blir mycket genomgripande och helt förändrar förutsättningarna för exempelvis det kinesiska ekonomiska undret. I de politiska lagren hoppas åtminstone amerikanska politiker på en förändring där tillverkningen återvänder till USA – Obamaadministrationen har satsat mer än en miljard på den här tekniken för energibruk och i militära sammanhang.

Klart står att tillverkningsindustrins geografi är en mycket intressant variabel för den som studerar geopolitiska framtider, och att denna geografi nu blivit mycket mer rörlig än tidigare.

Här finns också en intressant öppning för en mer marxistisk analys. Vartefter kostnaderna för tillverkning sjunker och den nya skrivartekniken tillfaller var och en, minskar också kapitalismens kontroll över produktionsmedlen. Om var man är sin egen fabrik eller i sammanslutning med andra kan producera även mycket avancerade varor, så

tycks vi ha nått en punkt där arbetarens produktivitet slutligen helt demokratiserat ägandet av produktionsmedlen. En kapitalism som tillåter var och en att bli sin egen fabrik till en ständigt sjunkande kostnad kommer att få problem att kontrollera ekonomin i stort. Kanske ser vi inte bara en flytt av tillverkningsindustrin till logiska punkter i geografien, utan också en decentralisering av ägandet av denna industri som en följd av den nya tekniken?

Avslutningsvis några ord om skala. Det är lätt att tänka sig att 3d-skrivare är till för att skriva ut föremål som är ungefär lika stora som skrivarpapper, ett A4, men i tre dimensioner. Därför är det viktigt att inse att utvecklingen av den här tekniken också beror av vilka skalor vi diskuterar. Vi har redan nämnt utskrifter av droger och mat, men det är också möjligt att tänka sig 3d-skrivare som skriver ut hus. Redan nu finns ett projekt för att skriva ut hus – och en särskild skrivare för just dessa hus. Janjaap Ruijssenaars, en holländsk arkitekt, arbetar på ett projekt för att skriva ut hus som bygger på en särskild teknik för megaskrivare – skrivare som skall kunna skriva mycket stora saker – och det är lätt att föreställa sig en framtida värld i vilken du ritar och skriver ut din egen sommarstuga.

Mikro-, nano- och megaskrivare öppnar nya möjligheter för att skriva ut allt från proteiner till mediciner och stora strukturer som tåg, skepp och hus. Kanske kan vi tänka oss skrivare som också skriver ut rymdstationer och konstruerar, ur asteroidbälten och andra tillgängliga resurser, nya planeter för oss.

I skiftet från en *read-only* värld till en *read-write* värld öppnar sig en ny dimension av mänsklig skaparkraft med allt vad det innebär. ✨

”

Det är lätt att föreställa sig en framtida värld i vilken du ritar och skriver ut din egen sommarstuga.

Av Göran Frankel

Jag – robot

Mänskliga robotar med sociala egenskaper är redan en realitet. Men deras känslobeteenden är simulerade – de känner inget.

När docent Henrik Schärfe kommer till jobbet på Aalborgs universitet är han redan där. Han har nämligen till det facila priset av en miljon danska kronor låtit bygga en kopia av sig själv, en fjärrstyrd robot kallad Geminoid-DK. Upprörda twittrare har beskyllt Schärfe för att vara narcissist. Andra har sett ett okynligt drag av absurdistisk humor hos honom. Naturligtvis är en man med en mekanisk tvilling något tillräckligt bisarrt för att trigga internetvärlden. Massor av människor har sett paret på Youtube, lyssnat på videoinspelade föreläsningar och reagerat. År 2012 fanns Schärfe med på amerikanska *Times* lista över världens 100 mest inflytelserika personer. Motiveringen var att han skapat debatt kring hur vi vill använda teknik. Också i Sverige finns som bekant ett intresse för framtidens robotteknologi. För några år sedan visades teveserien ”Äkta människor” som handlade om ”hubotar”. Nyinspelade avsnitt kommer att sändas till hösten.

– Om man vill få forskningsanslag för ett sådant här projekt måste man ha ordentligt på fötterna. Och jag har haft goda vetenskapliga skäl. Vad som intresserar mig och mina medarbetare är inte vad som händer *inne* i roboten utan *framför* den, säger Henrik Schärfe, och Geminoid-DK nickar instämmande.

Föregångsmannen på det här området är Hiroshi Ishiguro vid universitetet i Osaka. Han arbetar med flera humanoida robotar varav några är kopior av honom själv och hans dotter. Schärfe samarbetar med Ishiguro och liksom denne har han anlitat det japanska företaget Kokoro Robots. Kokoro etablerade sig som specialist på dinosaurierobotar; några av dem har visats på utställningar i Sverige. Men man har också tillverkat robotar som ska se så mänskliga ut som möjligt. Dessa har använts som guider och föreläsare på museer. Det är välkänt att datorspelsbranschen betytt mer för programutveckling och grafik än näringslivet och försvarsindustrin. Nu ser vi hur nöjesindustrin på liknande sätt spelar en viktig roll i utvecklingen av den sociala roboten som kan simulera känslor och interagera med människor.

Schärfes tvilling har mycket naturtrogen hud av silikon. Den sitter ner eftersom bara torso, huvud och ansikte är aktiva. Mimik och kroppsrörel-

ser åstadkoms av tolv tryckluftsdrivna aktuatorer. Man förvånas över att det inte är fler när man väl sett vilken stor rörelserepertoar roboten har. Liksom en människa sitter inte roboten blickstilla utan ändrar oupphörligt ställning med subtila tyngdpunktsförskjutningar. Och om man fixerar skjortbröset kan man ana den nästan omärkliga andhämtningen. Minst övertygande är mun- och läpprörelserna när roboten talar. Det är föga överraskande eftersom ingen kroppsdel har en så sofistikerad muskelkontroll. Den som talar är naturligtvis robotoperatören. Denne sitter i sitt kontrollrum där en videokamera registrerar hans munrörelser och via dator överför dem till roboten. Problemet är att talet inte blir synkat med munnen. För att motverka den effekten fördröjer systemet ljudöverföringen med 0,3 sekunder.

Den intresserade kan se Geminoid-DK och Henrik Schärfe i aktion (se c.aau.dk/geminoid med länkar till videofilmerna på Youtube) Hur mänsklig roboten ter sig kan man ha olika meningar om – men jag kan försäkra att den blir mer organism än mekanism när man möter den öga mot öga.

– Vi arrangerade en introduktionsföreläsning för våra förstaårsstudenter med geminoiden, berättar Henrik Schärfe. Vissa upptäckte ganska fort att det var en robot som föreläste. Men en del andade inget förrän i pausen efter 45 minuter.

När jag tillsammans med Henrik Schärfe kommer in i hans arbetsrum förnimmar jag den där typiska närvarokänslan när man upptäcker att *hopp-san, där sitter det visst någon!* Schärfe är en vårdad och välklädd herre, och det är också roboten. Den är aktiverad med en automatisk rörelseslinga som är tillräckligt lång och komplicerad så att inte känslan av upprepning smyger sig på en i första taget. Roboten sitter vid skrivbordet. Schärfe tar plats vid bordsändan och själv sätter jag mittemot roboten. Jag samtalar med Schärfe, kastar ner en och annan anteckning men har svårt att koncentrera mig. Jag sneglar på roboten som inte alltid tycks lyssna på intervjun. Då och då vänder den på huvudet och tittar förstrött ut genom fönstret. Den böjer sig framåt, lutar sig bakåt och så – plötsligt – gör den en snabb huvudvridning, stirrar rakt på mig och läpparna kröks i ett svagt, *menande* leende. Ja, vad menar den? Jag känner mig egendomligt generad och drabbas av en flashback.

På 1970-talet när AI, artificiell intelligens, var

>>

Röda mattan för *Star Wars*-robotarna C-3PO och R2-D2.

FOTO: STEVE GRANITZ / GETTY IMAGES
/ ALL OVER PRESS

nytt och mycket i ropet, var jag i USA och samlade material till min bok *Ingenjörstrupper i hjärnan*. Jag besökte Kenneth Mark Colby, en före detta elit-spelare i schack, på ett laboratorium i Los Angeles. Colby hade utvecklat datorprogrammet Parry (som står för paranoid).

Programmet simulerade en psykiatrisk patient som plågades av fixa ideer; syftet var just att testa en teori om hur paranoida vanföreställningar uppstår. Jag kommunicerade via ett tangentbord på engelska med Parry och presenterade mig som hans nya psykiater. Parry älskade att få tala om sina problem och var mycket positiv till sin nya doktor – ända tills jag satte hårt mot hårt och påstod att han fantiserade. Då blev han rasande och kallade mig för kvacksalvare som borde byta jobb. Jag var faktiskt tacksam för att han inte kunde komma störtande livslevande ut ur datorskärmen med mord i blicken. Då säger Colby plötsligt till mig:

– Vi har faktiskt lurat dig... Vi har arrangerat den här intervjun med en verklig patient!

För bråkdelen av en sekund trodde jag honom och greps av panik. Elektronisk paranoia är smittsam. Här sitter jag nu och nonchalerar Geminoid-DK på samma sätt som jag nonchalerade Parry. Med en diffus känsla av skuld. Eller skäms jag för att jag inte vet hur jag ska förhålla mig till en docka?

Det är just det som är problemet. Sociala robotar tycks liksom människor utstråla närvaro. Och tvetydigheten i denna närvaro är vad Henrik Schärfe kallar *blended presence*, en sammanblandad eller sammansmält närvaro. Han har redan sett symptomen hos mig.

– Är du medveten om att du ibland kallar geminoiden för ”den”, ibland för ”han”? Det beror på i vilken situation eller vilket sammanhang du tänker på den. Dess mänskliga drag gör den till ”han”; när du talar om den i tekniskt avseende blir det ”den”. Du ser kanske att det här rummet är riggat med videokameror som inte är riktade mot roboten utan mot dig. Liksom våra försökspersoner vet du att du talar med en robot. Men beroende på situationen rör du dig hela tiden fram och tillbaka på en skala mellan det mänskliga och det maskinella. Det är det som är *blended presence* och som vi undersöker med hjälp av geminoiden, säger Henrik Schärfe.

Det är inte vad robotarna gör med oss utan vad vi själva projicerar i robotarna som räknas. Henrik Schärfe är inte ensam om övertygelsen att det mänskliga kan utforskas med roboten som hjälpmedel. Förra året publicerades till exempel en studie av psykologiprofessorn David DeSteno och medarbetare. Hur avgör man om en person är pålitlig? Man vet sedan tidigare att det är kroppsspråk och andra icke-verbala signaler som är avgörande för vår bedömning.

Försökspersoner fick ansikte mot ansikte bedöma varandras trovärdighet. Forskarna kunde ringa in ett komplex av faktorer som vi är omedvetna om och som dessutom är suddiga därför att vi är så rörliga. Det ledde till en andra försöksomgång där försökspersonerna träffade den sociala

roboten Nexi. Med den kunde man exakt kontrollera såväl sådana signaler som skadade trovärdigheten som i det här sammanhanget neutrala signaler. Genom försökspersonernas reaktioner på Nexi kunde man alltså finslipa sina resultat. Roboten som kontrollgrupp.

Det finns en hög gullighetsfaktor hos sociala robotar – tänk bara på knubbiga robotsålar och andra mekaniska sällskapsdjur som prövats inom åldringsvården eller på de troskyldiga och rörande tappra R2-D2 och C-3PO i *Stjärnornas krig*. Men när robotarna liknar människor kan de väcka helt andra känslor. Robotikprofessorn Masahiro Mori har myntat begreppet *the uncanny valley*, den kusliga dalgången. Om man tänker sig ett diagram där höjdaxeln står för det familjära, för igenkänning, och längdaxeln för graden av mänsklig form hos roboten får man en stigande kurva av ökad igenkänning i takt med växande mänsklig likhet. Men när likheten blir *för* stor drabbas vi av alienation och till och med skräck. Kurvan gör en djupdykning ner i den kusliga dalgången. Först när vi har vant oss vid robotens mänsklighet har vi nått dalgångens andra vägg och känner ånyo ett stigande förtroende.

Jag granskar Geminoid-DK. Skulle jag våga köpa en bil av denna varelse? Och varför glör den på mig? Förvisso kan jag då och då känna ett obehag. Jag testar att själv styra geminoidens rörelser via videokameran i datorn som lägger en mask över mitt ansikte. Roboten återger varje rörelse spegelvänt. När jag klappar med tänderna kan jag inte bara se roboten göra detta. Det hörs också. Roboten tar på något sätt fram dödskallen i mig. Jag har dykt ner i döds-skuggans dal.

– Vi har noterat intressanta skillnader i hur olika grupper reagerar på geminoiden, säger Henrik Schärfe. Barn i sex- till sjuårsåldern tycker den är ohygglig när de ser den i aktion. Men tioåringar blir inte skrämde. Då avbröt vi dataprogrammet och gjorde en rörelse i taget. Barnen fick säga ”god natt” och då slöt roboten ögonen. När de sa ”god morgon” öppnade den ögonen. Plötsligt var roboten rolig. Den hade blivit en leksak. Men då blev märkligt nog tioåringarna rädda!

Det är något i oss som ger den sociala roboten dess laddning; det där som känns som dess närvaro. Docent Schärfe menar att vi har en djupt förankrad ”respekt för den mänskliga formen”, och den sätter vissa gränser för vad vi tillåter oss göra i interaktionen med en humanoid maskin. Min egen tolkning – som Schärfe också finner plausibel – är att roboten hotar vår självbild, vår identitet. Vårt jag utvecklas och definieras i samspelet med andra människor. Medvetna individer. Andra jag. Kanske faller en skugga över vår jagbild när vi konfronteras med något så diffust och svårgripbart som ett robotjag.

Dessutom är situationen speciell när roboten fungerar som en fjärrstyrd docka: en agent för Henrik Schärfe. Den blir då en del av hans person.

– Det händer att folk nyper geminoiden i skinnet eller försöka knäppa upp skjortan för att undersöka dess torso. Det accepterar jag inte, det

”

Kanske faller en skugga över vår jagbild när vi konfronteras med något så diffust och svårgripbart som ett robotjag.

Henrik Schärfe med sin Geminoid-DK.

FOTO: COURTESY OF GEMINOID.DK

känns som en integritetskränkning, säger Schärfe och tillägger:

– Jag hade kontakt med en forskarkollega i USA som frågade om han kunde konstruera en ny Geminoid-DK. Eftersom ansiktet redan var utformat skulle det förbilliga processen. Jag sa nej. Han är välkommen att dra teknisk nytta av min geminoid men inte att kopiera ansiktet.

Medan den humanoida autonoma roboten förmodligen ligger långt fram i tiden kan fjärrstyrda robotar inom kort dyka upp på marknaden. Umgås med din bortresta make eller maka genom att ha en kopia av vederbörande sittande i vardagsrummet. Du kan därmed kommunicera på ett personligare sätt än via videokamera och dator. Det lär redan ha byggts sociala robotar som fungerar som sexslavar. Är det bruk eller missbruk? Vad man än svarar på den frågan är det uppenbart att maskiner som appellerar till vårt känsloliv är en het potatis. Sherry Turkle, en IT-guru som drabbats av eftertankens kränka blekhet, säger följande i en TED-föreläsning:

”Vi utvecklar nu sociala robotar som är designade för vara följeslagare till våra äldre, till våra barn, till oss. Under min forskning inom äldreården införde jag sociala robotar som skulle ge de gamla en känsla av att de var förstådda. En dag kom jag in i ett rum där kvinna som hade förlorat ett barn talar till en robot som var utformad som en babysål. Den tycktes se in i hennes ögon, den tycktes förstå henne, den tröstade henne... Och många tyckte det var fantastiskt. Men denna kvinna försökte se en mening i sitt liv tillsammans med en maskin som inte hade en aning om spännsvidden i ett mänskligt liv. Vad visste den om liv och död? Men den bjöd oss på en storslagen show. Och vi är sårbara. Människor förväntar sig låtsad empati som om det var den äkta varan... Vi förväntar oss mer av tekniken och mindre av varandra.”

Men det finns säkert kulturella skillnader i hur

vi förhåller oss till robotar. När det gäller utvecklingen av sociala robotar har japanerna varit pionjärer. Det förefaller också som japaner lättare accepterar sociala robotar än vi i väst. Olika teorier har framkastats om orsaken till detta. En är att många japaner är reserverade och slår vakt om det personliga reviret. Man vill inte gärna störa andra människor; hellre en maskin i hemmet än en främling. En annan hypotes är att japanerna har en lång animistisk tradition och inte tycker det är kusligt när döda ting tycks laddade med psykisk energi – men nog är också japaner rädda för zombies?

Verkligt utmanande blir robotarna den dag de uppträder som ”äkta människor”, det vill säga inte längre som fjärrstyrda dockor utan som autonoma maskiner som till förvillelse liknar mänskliga individer och som har förmågan att lära sig av omgivningen och fatta egna beslut. Om jag av någon anledning handgripligen skulle attackera Geminoid-DK är det möjligt att Henrik Schärfe skulle känna sig kränkt. Men den skada jag åstadkommit hade ändå mest varit av ekonomisk karaktär. Annorlunda skulle det kunna förhålla sig om jag hade slagit en hubot sönder och samman. Somliga skulle ha hävdad att detta är en oetisk handling som kränker roboten.

Intuitivt menar nog de flesta av oss att roboten inte har ett medvetande och inte kan lida. Men hur säkra skulle vi känna oss ställda öga mot öga med en sådan organism/mekanism? Att ha ett jag och vara medveten om att man är medveten är en subjektiv upplevelse som man inte delar med någon annan. Det är ett olösligt filosofiskt problem huruvida detsamma gäller om mina medmänniskor; på sannolika grunder måste jag dock anta att det som utspelas i mitt eget inre också utspelas hos andra. Filosofer har påpekat att ”känslor” och ”intelligens” är begrepp som inte hör hemma i samma härad. Om intelligens är detsamma som förmåga att lösa problem finns det förvisso system som kan sägas vara intelligenta. Intelligensen är en objektivt påvisbar egenskap. Med känslor är det annorlunda. Ett system kan simulera känslobeteenden – men det *känner* inget.

Men erfarenheten har lärt mig att denna standpunkt långt ifrån är självklar för många inom kognitionsvetenskap och AI. Det finns forskare som hävdar att även relativt enkla robotar som rullar runt i en labyrinth och undviker hinder genom att förutse dem kan sägas ha en inre värld, den må vara aldrig så blygsam. Det blir en definitionsfråga vad man menar med ”medvetenhet” och ”känsla”. På liknande sätt resonerar Henrik Schärfe:

– Vad är en känsla om inte en inre representation av min reaktion på något som jag ser i min omgivning? är hans motfråga.

Han hänvisar alltså till känslobeteendet. Det är en typ av argument som inte biter på mig. Hur som helst – vi lämnar nu hans arbetsrum och på vägen ut går Henrik Schärfe in i ett annat rum för att stänga av tryckluftssystemet. Det känns bra. Det vore synd om Geminoid-DK om han skulle sitta där alldeles ensam i mörkret en hel natt och nicka och le. ✨

”

När det gäller utvecklingen av sociala robotar har japanerna varit pionjärer. Det förefaller också som japaner lättare accepterar sociala robotar än vi i väst.

*Gymnasieskolans utveckling måste vändas.
Lösningen ligger i att regionerna tar över.*

Så räddas gymnasiet

Av Gunnar Wetterberg

Gymnasieskolan är den svenska utbildningspolitikens bedrövelse. Det är där många misslyckanden värker ut. Att återupprätta gymnasiet som en självständig skolform, som brygga mellan grundskolan och vuxenlivet, borde vara en huvuduppgift för vilken regering som helst efter 2014.

När min stamfar Johannes Rudbeckius grundade det första gymnasiet i Västerås 1623 – som snart fick efterföljare i de andra stiftsstäderna – var målet högt satt. Gymnasiet skulle erbjuda en utbildning som i många stycken motsvarade den man kunde få vid universitetet i Uppsala. Till Västeråsgymnasiets första lärare hörde Georg Stiernhielm och Johan Stiernhöök, skaldekonstens respektive rättsvetenskapens första stora svenska företrädare.

DE ANSVARIGA BEGREP sambandet mellan lärarnas materiella villkor och skolans kvalitet. Under Karl XI:s tid var man bekymrad över att läraryrket inte lockade tillräckligt skickliga utövare. Hovpredikanten Jesper Svedberg – sedermera biskop i Skara – förmodade då kungen att införa en ny meritvärdering vid tillsättningen av kyrkoherdetjänster. Varje lärarår skulle räknas som två prästår. Det betydde att den som valde lärarbanan kunde ta en genväg till feta pastorat. Det var en viktig åtgärd för att öka yrkets dragningskraft. Jag har ibland undrat om det finns något samband mellan denna reform och den frihetstida blomstring för svensk kultur och vetenskap, som inleddes några årtionden senare. Åtminstone för Linnés del brukar lärarna i Växjö katedralskola åberopas som inspiratörer. Att återställa goda villkor för läraryrket är den

svenska utbildningspolitikens *sine qua non*.

Den svenska utbildningspolitikens *credo* under det senaste halvsekle har varit den sammanhållna skolan. Tidigare delades eleverna efter bara några år mellan den sexåriga folkskolan och realskolan, som kunde leda vidare till gymnasiet och därifrån till universitetet, även om det var få som nådde så långt. Efterkrigstidens skolpolitik har systematiskt gått in för att samla så många elever som möjligt så länge som möjligt i utbildningar som fram till högskolan fått ett alltmer gemensamt innehåll.

Syftet har varit både socialt och utbildningspolitiskt motiverat. För några år sedan visade Meghir och Palme i *American Economic Review* att reformen bidrog till att fler elever från studieovana miljöer läste vidare och fick bättre inkomster.

I dag har dessa strävanden drivits mycket långt. Efter grundskolan är målet numera att alla elever ska gå vidare och gå igenom gymnasieskolan. Bekymret är att många elever inte klarar gymnasieskolan så som utbildningspolitiken tänkt sig. År efter år är det 25–30 procent av varje årskull som inte fullföljer gymnasiet som planerat. Ungefär 10 procent misslyckas helt och hållet.

När eleverna följs upp några år senare visar det sig att de som inte fullföljt gymnasiet har en betydligt skörare anknytning till vuxenvärlden än sina jämnåriga. Färre arbetar, färre studerar, fler lever helt eller delvis på socialbidrag. De senaste åren har Försäkringskassan rapporterat om ett ökande antal unga förtidspensionärer, numera bortåt 7 000 om året. Av dem har nästan hälften enbart grundskola, ytterligare ganska många avbrutet gymnasium. De unga förtidspensionärerna är ett kvitto på den svenska utbildningspolitiken.

Men misslyckandet är större än så.

Så länge skolan var ett statligt ansvar

”

Alla skulle inte behöva gå gymnasiet direkt efter grundskolan. Vägarna in i arbetslivet måste bli fler, så att de skoltrötta också kan hitta något meningsfullt.

förekom det en nationell begränsning av antalet gymnasier. Eleverna från mindre kommuner fick pendla till läroverk någon annanstans eller bo inackorderade på studiorten.

Under de senaste årtiondena har denna kontroll släppt. Åtskilliga kommuner grämde sig över att behöva betala ersättningar till grannkommunen för sina elevers skolgång. Allt fler kommuner har skaffat sig egna gymnasier och försöker förmå så många som möjligt av sina egna elever att gå där.

Problemet är att elevunderlaget i de flesta kommuner bara räcker till för ett ganska standardiserat utbud av gymnasieprogram. De studieförberedande programmen är billigast och finns överallt. De yrkesförberedande programmen är långt dyrare, eftersom de ofta kräver utrustning och praktikplatser för att uppfylla målen. För några år sedan pekade en LO-rapport på alarmerande svagheter i dagens yrkesutbildning. Kostnaderna har gjort att många yrkesförberedande program svältfötts på resurser och materiel i förhållande till vad de skulle behöva.

RESULTATET ÄR ATT utbudet av gymnasieundervisning varierar starkt mellan olika landsdelar. En stor kommun kan ha resurser att erbjuda ett mångfasetterat gymnasium som även grannkommunernas elever får glädje av (och bidrar till att betala), medan man i andra delar inte kan erbjuda mycket utöver standardprogrammen. Många gymnasier får en långt mer torftig utbildning än vad de förtjänar. Jag undrar om kvalitetsskillnaderna är lika stora på något annat samhällsområde.

Till detta kommer kombinationen av skolpeng och praktiskt taget fri etableringsrätt. När friskolor och kommunala skolor jagar elever med snart sagt vilka medel som helst löper det fria skolvalet amok. Som utbildningsombudsman skrev jag 1972 Lunds studentkårs remissvar på U68 och ifrågasatte den naiva föreställningen att utbildningarnas intag skulle kunna beräknas tämligen exakt efter näringslivets behov, men dagens system har helt abdikerat kopplingen till den framtida arbetsmarknaden. Det får bli som eleverna väljer – och sedan får de som gått medielinjen skolas om till undersköterskor några år senare, i stället för att erbjuda realistiska val från början.

Så illa är det. Hur kan det bli bättre?

Jo, genom att låta regionerna ta över. Sverige borde slopa länen och dela in landet i sex regioner, grupperade runt de stora universiteten. Det är så akademikernas arbetsmarknad är indelad, och den marknaden omfattar allt fler.

Regionerna borde bli huvudmän för gymnasieskolan. Då skulle gymnasiet kunna planeras för varje regions behov. Regioner skulle sedan upphandla de platser som

behövs. De skulle kunna köpa platserna från kommunala, privata eller stiftelsedrivna skolor, eller driva gymnasier i egen regi. De skulle handla upp fler platser än det fanns elever, så att valmöjligheterna funnes kvar, men inte låta dimensioneringen driva vind för väg.

Varje kommun skulle inte få sitt eget gymnasium, men eleverna skulle få långt mer kvalificerade utbildningar. Inom varje region skulle utbudet dessutom bli betydligt mer varierat. En del skulle få pendla, några bo inackorderade – men det har elever gjort förr, när kvaliteten rankades högre än nu.

Alla skulle inte behöva gå gymnasiet direkt efter grundskolan. Vägarna in i arbetslivet måste bli fler, så att de skoltrötta också kan hitta något meningsfullt. Lärlingsplatser kan vara en möjlighet, yrkesintroduktionsavtalen en annan, i synnerhet när man som Kommunal tar ansvar för dem som står längst ifrån arbetsmarknaden.

MED EN SJÄLVSTÄNDIG gymnasieskola skulle vi också återupprätta en självständig gymnasielärarkår. Då skulle lärarnas ämneskunskaper på ett helt annat sätt än idag hamna i främsta rummet. Vi skulle vända tillbaka till samma mekanismer som när min mor och hennes jämnåriga började på lärarbanan efter andra världskriget, när målet för ambitiösa lärare var att få undervisa på gymnasiet.

1970-talets kommunsammanslagningar drevs fram av grundskolan. Högstadiet krävde mer än vad de flesta av 1960-talets kommuner kunde klara av. Nu är det gymnasiet som skaver mot kommunstorleken, och skavsåren drabbar eleverna och samhället med allt större kraft. Idag är det regionerna som skulle vara de naturliga huvudmännen – vilket parti tar över efter biskop Rudbeckius?

Gunnar Wetterberg
är samhällspolitisk chef på Saco

På piedestal: Johannes Rudbeckius.

FOTO: PERERIK STRANDBERG/CC BY/WIKIMEDIA COMMONS

TEMA

UNIVERSITETET UTMANAT

Högskolekurser på nätet som når tiotusentals studenter beskrivs i ömsom euforiska, ömsom resignerade termer.

De kallas MOOC (Massive Open Online Course).

Vissa hoppas på en pedagogisk revolution, andra ser början till slutet för universiteten. Oavsett vilket perspektiv som anläggs tycks den teknikstyrda utvecklingen vara på stark frammarsch. Universiteten behöver nya strategier för att främja kunskapsinhämtande och kritiskt tänkande.

Digitala drömmar

Intresset växer för storskaliga universitetskurser på nätet.
Men de kan inte ersätta den personliga lärarkontakten.

Av Andrew Delbanco

Våren 2011 började Sebastian Thrun fråga sig om klassrummet verkligen var rätt plats för hans kurs i artificiell intelligens. Thrun, professor i datavetenskap vid Stanford, hade inspirerats av Salman Khan, grundare av den nätbaserade Khan Academy, vars videofilmer och diskussionsgrupper har använts av miljoner människor för att studera allt från aritmetik till historia. Så kom det sig att Thrun samma sommar tillkännagav att hans kurs under höstterminen skulle erbjudas gratis på Stanfords webbplats. Han omorganiserade kursen i korta segment i stället för timslånga föreläsningar, lyfte in problemuppgifter och instuderingsfrågor och lade till en virtuell kontorstid via Google Hangout. Antalet antagna tog ett språng från 200 studenter vid Stanford till 160 000 studenter över hela världen (bara 30 stannade kvar i klassrummet). Några månader senare grundade han ett vinstdrivande online-företag kallat Udacity; hans kurs, tillsammans med många andra, är nu tillgänglig för alla med snabb uppkoppling.

Samtidigt grundade två av Thruns kolleger vid Stanford, Daphne Koller och Andrew Ng, ett annat vinstdrivande företag, Coursera, som lägger ut kurser med lärare från ledande universitet som Princeton, Michigan, Duke och Penn. Tre miljoner studenter har skrivit in sig. Harvard och MIT, som inte ville låta sig överglänsas, tillkännagav förra våren ett eget partnerskap online, EdX, ett icke vinstdrivande företag med ett startkapital på 60 miljoner dollar. Ett nytt fenomen kräver ett nytt namn, och därför har MOOC – *Massive Open Online Course* ("storskalig öppen nätkurs") – nu tagits upp i ordboken. Hittills har dessa MOOC:s levt upp till det första o:et i akronymen: de är öppna, det vill säga vem som helst kan läsa kurserna kostnadsfritt.

Många utanför den akademiska världen utropar entusiastiskt att dessa storskaliga nätkurser är det bästa som hänt utbildningen sedan uppfinnandet av lösa typer. Inom den akademiska världen har nätkurserna däremot mötts av utbredd skepsis. Som professor Joseph Harris nyligen kommenterade i *The Chronicle of Higher Education*: "Jag ser inte hur en MOOC kan vara mycket mer än en digitaliserad lärobok."

*"Storskaliga öppna
nätkurser är i själva
verket det senaste
i en lång rad försök att
använda tekniken för
att göra utbildning mer
tillgänglig."*

Storskaliga öppna nätkurser är i själva verket det senaste i en lång rad försök att använda tekniken för att göra utbildning mer tillgänglig. För sextio år sedan finansierade Ford Foundation en grupp akademiker som skulle studera det som då var den allra senaste tekniken: television. Med ett språkbruk nästan identiskt med det som används idag förklarade en rapport om projektet att televisionen hade förmågan att pressa ned kostnaderna, möjliggöra insamling av data om studenters inlärnings sätt och utsträcka "den förstklassige lärarens räckvidd till fler studenter". Från 1957 till 1982 sände den lokala CBS-kanalen i New York City ett mor-

gonprogram med universitetsföreläsningar kallat "Sunrise Semester". Men solen gick aldrig upp över televisionen som "leveranssystem" för utbildning.

På 1990-talet inledde mitt eget universitet, Columbia, ett projekt kallat Fathom, med användning av den då relativt nya internettekniken. Tanken var att sälja nätbaserade kurser med stjärnlärare som Simon Schama och Brian Green till horder av förmodat ivriga kunder. Men de betalande konsumenterna dök aldrig upp i förväntad omfattning, och när Fathom lades ner hade det, enligt vissa uppskattningar, kostat Columbia åtminstone 20 miljoner dollar. I en tillbakablick konstaterade »

UNIVERSITETET UTMANAT

Stanford University.

FOTO: KING OF HEARTS/CC BY/WIKIMEDIA COMMONS

projektledaren Ann Kirschner att hon och hennes kolleger varit ute för tidigt – ”före bredband, före videoklipp och Ipod och allt annat”.

Vi kommer förstås alltid att vara ”före” ett eller annat. Förra rektorn för University of Michigan, James Duderstadt, förutspår en teknik som kommer att ”totalt uppsluka alla våra sinnen” – något i stil med de ”känselfilmer” (*feelies*) som Aldous Huxley i *Du sköna nya värld* tänkte sig skulle göra ”talkfilmer” (*talkies*) förlegade. Media Lab vid MIT har redan utvecklat en väst som ger dig en kram när en vän ”gillar” något som du har lagt upp på Facebook. Det dröjer kanske inte länge innan vi kan logga in oss på en Shakespearekurs med låt oss säga Stephen Greenblatt som lärare och känna hur hans saliv stänker när han reciterar ur *Macbeth*: ”tomorrow and tomorrow and tomorrow”. En sådan teknik kommer troligen att finna sin största marknad inom porrbranschen, men det finns ingen anledning att betvivla att även den akademiska världen kommer att anamma och anpassa den efter sina syften.

Många är övertygade om att de storskaliga nätkurserna ska kunna tygla högskolornas och universitetens skenande kostnader. I decennier har undervisningsavgifterna överträffat inflationstakten. De senaste tio åren har det genomsnittliga listpriset vid privata universitet stigit med nästan 30 procent (även om undervisningens nettopris inte har ökat lika mycket, eftersom de ekonomiska bidragen har ökat ännu snabbare). Vid delstatsuniversiteten har problemet förvärrats genom minskande medel. Så täcks till exempel mindre än 6 procent av den årliga budgeten för University of Virginia av delstatsmedel. Förra hösten hörde jag den högste ekonomiske chefen för ett universitet formulera saken koncist: Problemet, sade han, är inte i första hand kostnaden för att läsa på universitet, utan förskjutningen av den ekonomiska bördan från staten till studenten.

Det finns många orsaker till att kostnaderna för den högre utbildningen fortsätter att skjuta i höjden: utgifter för att utrusta högteknologiska naturvetenskapliga laboratorier, prioritering av forskning som lockar bort lärarna från klassrummet (och i sin tur kräver att fler lärare anställs för att sköta undervisningen), en växande personalstyrka för att hantera allt från statliga regleringar till rådgivning åt alltmer stressade studenter. Vid vissa institutioner finns också mindre försvarbara orsaker, som slösaktig dubblering, påkostade faciliteter och kostsamma löner och förmåner för ledande administratörer och lärare.

Den mest övertygande förklaringen till de obevekligt stigande kostnaderna gavs emellertid för nästan 50 år sedan av ekonomen William Baumol och hans student William Bowen, senare rektor vid Princeton. För några månader sedan höll Bowen två föreläsningar där han återkom till sin teori om ”kostnadssjukan”. ”I arbetsintensiva industrier”, förklarade han, ”som scenkonst och utbildning, finns det mindre möjligheter än inom andra sektorer att öka produktiviteten genom att till exempel låta kapital ersätta arbetskraft.” Teknologiska framsteg har gjort det möjligt för exempelvis bilindustrin att producera fler bilar med färre arbetare. Under tiden gör lärare fortfarande saker och ting på i stort sett samma vis som de har gjort i århundraden: de talar till, förhör och betygsätter studenter (idealt sett i relativt små grupper). Som Richard Vedder, ekonom vid Ohio University, brukar skämta: ”Med eventuellt undantag för prostitu-

tion [...] är undervisning det enda yrke som inte haft någon produktivitetssökning under de 2400 åren efter Sokrates.”

Det är ett sant påstående – men det undergräver oavsiktligt sin egen poäng. Jag misstänker att de flesta skulle instämma i att det finns vissa verksamheter – däribland undervisning och prostitution – där förbättrad produktivitet och skalekonomi inte är önskvärda, åtminstone inte ur konsumentens synvinkel.

De sant troende menar att den nya digitala tekniken äntligen kommer att låta pedagogerna öka produktiviteten genom att färre lärare kan producera fler ”utbildningsresultat” (dagens term för utbildade studenter) än någonsin tidigare. Men det är för tidigt att säga om de storskaliga nätkurserna verkligen kommer att bidra till att bota kostnadssjukan. Nätkursernas egen ekonomiska bärkraft är långtifrån säkerställd. De vinstdrivande företagen måste tjäna pengar åt sina investerare, och de icke vinstdrivande måste generera intäkter för de universitet som tillhandahåller deras startkapital.

Om ny teknik kan bota eller ens hämma kostnadssjukan innan den tar kål på patienten, vore det till stor nytta för allmänheten. Den mörka sidan av denna ljusa dröm är farhågan att nätundervisningen kan komma att spräcka den bubbla som den högre utbildningen verkar utgöra. Enligt detta resonemang börjar konsumenterna redan inse att de betalar för mycket för alltför lite. Om prissättningen skrämmar bort dem eller om de flyr från marknaden, kommer de att hitta nya sätt att bedriva studier, utanför de fysiska institutioner som hittills haft monopol på utfärdandet av betyg som visar vad de utexaminerade förmodas ha lärt sig. Om detta händer vore det ett klassiskt fall av ”omstörtande innovation” (*disruptive innovation*) – en term som populariserats av Clayton Christensen, professor vid Harvard Business School, som hävdar att ”inom alla möjliga branscher, från datorer till bilar och stål, kommer de aspiranter som börjar på botten av marknaden med att sälja enkla produkter till mindre krävande konsumenter för att därefter förbättra sin ställning utifrån detta fotfäste, att driva de tidigare marknadsledarna till ett omstörtande frånfalle”.

”Det dröjer kanske inte länge innan vi kan logga in oss på en Shakespearekurs med låt oss säga Stephen Greenblatt som lärare och känna hur hans saliv stänker när han reciterar ur ’Macbeth.’”

Den första fasen av denna process har vi redan bevittnat. Tidiga konsumenter av nätkurser var ofta studenter med familj eller arbete, för vilka heltidsnärvaro vid ett universitet inte kunde komma på fråga. Medan underfinansierade offentliga utbildningsanstalter kämpade för att fylla sådana studenters behov växte privata vinstdrivande ”universitet” fram, som till exempel Phoenix, Kaplan, DeVry och Strayer. Dessa aktörer erbjuder främst nätkurser som betjäna – vissa skulle säga exploaterar – ett ökande antal konsumenter (ett ord som alltmer används som synonym för studenter). Första gången jag hörde någon lovorda vinstdrivande universitet var för fem eller sex år sedan, när en väl insatt investerare sade till mig: ”Titta på Kalifornien – det offentliga systemet kan inte möta efterfrågan, så därför tänker vi gå in.” Han utgick från det lika säkra som sorgliga antagandet att offentliga nyinvesteringar knappast lär återupprätta det som en gång i tiden var ett oöverträffat system för offentlig högre utbildning. I augusti förra året stod nästan en halv miljon studenter på väntelistor för övertecknade kurser inom Kaliforniens postgymnasiala utbildningar.

Hittills har den vinstdrivande sektorn betraktats med förakt eller likgiltighet av etablerade universitet. Det stämmer med

>>

UNIVERSITETET UTMANAT

I väntan på dryga amorteringar.

FOTO: BOB CHRIST/CORBIS/SCANPIX

Christensens teori om "omstörtande innovation": enkla och billiga produkters intrång på mer exklusiva marknader kommer plötsligt och överraskande, eftersom de mer exklusiva aktörerna har invaggats i tron att deras plats i hierarkin är oangriplig. Det som har hänt med tidningar och förlag är uppenbara exempel. Plötsligt förändras allt, och det gamla sveps bort av det nya.

Tack vare det bestående värdet av prestige lär det dröja länge innan Harvard måste frukta för sin existens. Men ett skäl att tro att vi står på randen till en genomgripande förändring är att nätkurser passar särskilt bra för studentlivets nya rytmer. På traditionella universitet betraktar många studenter redan icke uppkopplad tid som en form av påtvingad isolering. Föreläsningssalarna har blivit slagfält där lärarna kämpar för att locka bort studenterna från mobiler och laptoppar. Kontorstider ersätts alltmer av e-post. För de miljoner som har använt sådana nätskolor som Khan Academy är tanken på timslånga föreläsningar över en termin på 15 veckor redan en anakronism. "Omstörtande innovation" är en variant av Joseph Schumpeters berömda förklaring att kapitalismen fungerar genom "skapande förstörelse". Vilka innovationer och nyskapelser kommer att ske vid våra högskolor och universitet, och vad kommer att omstörtas och förstöras?

En sårbar punkt är själva lärarkåren, som redan befinner sig i ett bräckligt tillstånd. Det gäller särskilt dem som undervisar i ämnen som litteratur, historia och konst. Humanvetenskaperna står för en oförändrad eller minskande andel av alla utfärdade examina, delvis för att studenterna ofta betvivlar deras värde i den verkliga världen. Och samtidigt som de humanistiska institutionerna krymper samarbetar vissa institutioner för att krympa dem ännu snabbare (eller lägga ner dem helt och hållet), för att undvika dubbla anställningar i ämnen där studentefterfrågan är låg. Så har till exempel Columbia, Yale och Cornell tillkännagivit ett samarbetsprojekt som innebär att undervisningen i vissa språk – som rumänska, tamil eller yoruba – kommer att ske via telefonkonferenser. Det är bra för studenterna, eftersom ämnena fortfarande kommer att vara tillgängliga. Men det är dåligt för blivande lärare – efterhand som antalet tjänster minskar kommer forskning och stipendier i dessa ämnen att sina.

Hittills har de flesta vittnesmål om värdet av undervisning på nätet kommit från motiverade studenter, ofta vuxna som vill bygga vidare på vad de redan lärt sig i traditionella utbildningsmiljöer. Det handlar om personer med tydliga mål och tilltro till sin egen förmåga. Stanford har till och med etablerat en nätskola "för begåvade studenter" från hela världen (ett internatprogram sammanför dem under sommaren). På läkarutbildningen vid samma universitet har man infört "föreläsningssalar utan föreläsningar", där studenter tillägnar sig materialet på egen hand utifrån korta videofilmer för att sedan sammanstråla i klassrummet och diskutera kliniska tillämpningar av vad de har lärt sig.

Men det är en sak att förvänta sig att briljanta tonåringar eller läkarstudenter ska vara självgående. En helt annan sak är att undervisa studenter som behöver grundlig vägledning. En färsk rapport

från Community College Research Center vid Columbia konstaterar att studenter som läser nätkurser utan tillräckliga förkunskaper, enligt en av författarna, "kommer längre efter än de skulle göra om de läste kurser med personlig lärarkontakt". Michael Crow, en av arkitekterna bakom Fathom och nu rektor för Arizona State University, och förvisso ingen traditionalist, varnar för en framtid i vilken "rika barn undervisas av lärare och fattiga barn undervisas av datorer".

Hur angelägna dagens studenter än må vara när det gäller att skaffa sig den ena eller andra kompetensen i en enormt konkurrenspräglad värld, är det många som fortfarande längtar efter den vidgning av såväl hjärta som sinne som är den sanna bildningens gåva. Det är svårt för mig att tro att upplevelser av det slaget kan komma till stånd utan undervisning ansikte mot ansikte och den fysiska närvaron av andra studenter.

Likväl är jag övertygad om att de som nu leder oss in i den digitala framtiden verkligen vill sprida bildningens gåva till fler människor än någonsin förr. För närvarande har ungefär 58 procent av studenterna vid USA:s offentliga fyraåriga universitet tagit examen efter sex år. Det vore till stort gagn för samhället om den nätbaserade undervisningen kunde förbättra den statistiken – även om det bör noteras att andelen som slutför sina studier bland studenter inskrivna på de storskaliga nätkurserna hittills är ännu lägre – bara 10 procent.

Alldeles bortsett från de storskaliga öppna nätkurserna finns det en imponerande rad nya försök att tillmötesgå fattiga studenter – däribland det likaså nätbaserade offentliga Western Governors University, som tar omkring 6 000 dollar i undervisningsavgift och utfärdar ansedda examina inom områden som informationsteknologi och företagsekonomi. Southern New Hampshire University – även det en icke vinstdrivande institution – har satsat hårt på nätbaserade studier, som man kombinerar med program på campus; och Carnegie Mellon University har presenterat ett "initiativ för öppet lärande" som erbjuder betyg- och avgiftsfria kurser med stora interaktiva möjligheter, vilket verkar fungera bra inom vetenskap, matematik och nybörjarkurser i språk.

Hos de bästa av de nya utbildningspionjärerna finns en sant Emersonsk passion för att omskapa världen, för att förkasta den förlegade övertygelsen att förändring alltid innebär försämring. Hos dem känner jag ett innerligt instämmande i Emersons vägran att tro "att världen avslutades för länge sedan" och i hans hävdande att "liksom världen var formbar och flytande i Guds händer, är den för alltid det för varje gudomligt attribut vi riktar mot den".

Inför en sådan översvallande entusiasm ter det sig dåraktigt och fåfängt att komma med invändningar. I en eller annan form är den uppkopplade framtiden redan här. Men om vi inte är ovanligt kloka i vårt bruk av denna nya makt kommer vi att höra oss själva säga som Emersons vän Henry David Thoreau sade, om en äldre teknikrevolution: "Vi kör inte på järnvägen; den kör över oss."

Andrew Delbanco är professor i American Studies vid Columbia University
Texten är hämtad från *The New Republic*. Översättning: Jim Jakobsson

Sebastian Thrun, mannen bakom Udacity.

FOTO:UDACITY

Tekniken kan avskaffa klassrummet

Genom internet kan vi behålla utbildningar i Sverige. Möjligheterna med och hoten från nätutbildningar borde leda till en reformering av svensk högre utbildning.

Av Gunnar Karlsson

Internet kan förändra undervisningsformer och utbildningsorganisationer. Vilka möjligheter ger tillgänglig informationsteknik? Systemen är välkända: de består av datorer i alla former från kraftfulla servrar i datorhallar med tusentals gigabyte av lagring till bärbara datorer, datorplattor, mobiltelefoner och spelkonsoler ihopkopplade genom internet via mobilnät, trådlösa nät och fasta datornät. Data i alla former insamlas, förmedlas, bearbetas och lagras. Datorerna kan kopplas till ritbord, till sensorer för mätningar och rörelseavkänning och annan utrustning för inmatning av data; datorer kan styra robotar, fordon och andra system. Användarnas beteenden kan loggas och ge nyttig sidoinformation om sådant som tider för arbetspass, samtidiga aktiviteter (multitasking) och avbrott.

Låt oss följa en framtida skolelev som läser biologi och som är ute på fältstudie i naturen med mobilen. Hon samlar bilder på växter, djur och spår efter djur med kameran, spelar in djurläten, videor och egna kommentarer samt positionerar fyndplatserna. Hon kan få beskrivningar i fält för att identifiera det hon funnit och hon svarar på frågor som rättas av systemet; att identifiera en fågel på sången är inte annorlunda för en dator än att känna igen artist och låt för musik som någon gnolar och för detta finns flera appar.

Systemet kan ge eleven uppgifter att hitta spår av djur som andra elever rapporterat in från området och på så sätt blir en elevs arbete till nytta för andra. Läraren har övervakat utflykten från skolan och kontakter eleven för ett samtal om hur allt har gått och får höra elevens intryck av uppgiften och kanske någon oväntat eller roligt

som hänt. På vägen tillbaka till skolan eller hemmet kan systemet ge en ljudföreläsning om de djur och växter som setts under utflykten. Hon erbjuds att lära sig sånger och dikter som skildrar några av de växter och djur hon sett och systemet repeterar text och melodi till dess sången sitter. Under resterande skolgång och kanske än längre fram kommer hon att regelbundet få frågor från systemet på det hon lärt sig för att säkerställa att hon inte glömmer något.

Exemplet går att lyfta till högskolenivå och illustrerar att tekniken kan användas för att kontrollera att uppgifter blir gjorda vid angivet tillfälle och rätt plats; svar kan rättas och leda till ytterligare material att studera med fler uppgifter att utföra; fel svar leder till kompletterande material och till kontakter mellan studenter för diskussion och inbördes hjälp samt till kontakt med instruktör.

Nätbaserat undervisningsmaterial är video, texter, ljudavsnitt och grafik, och systemen är interaktiva. Simuleringar och rörelseavkänning tillåter fysisk samverkan mellan system och människa för att lära sig utföra en given manöver eller danssteg till exempel. Svar till systemet består inte enbart av klick i flervalsfrågor utan även handskrivna text, röst och videospelning samt musik och bilder. Likaså sker samverkan inte enbart mellan människa och dator utan lika mycket mellan människor för att främja inläring och kontakter. Möten kan äga rum över nätet eller i verkligheten, där systemet identifierar och föreslår vilka som borde träffa varandra och var och när det kan ske: den som klarat av och slutredovisat en uppgift kan träffa och hjälpa den som kört fast. Våra samhällen är fulla av mötesplatser – kaféer, bibliotek och parker – så behovet av >>

undervisningslokaler minskar. Studenterna får ta sig till platser där det finns särskild utrustning för laborationer, experiment och träning (3d-skrivare för designprototyper, verkstad för tandtekniker, simulatorer för kirurgträning till exempel).

Det har visat sig fungera väl att studenter hjälper varandra över nätet och även rättar varandras uppgifter.

Varje student får sin inlämningsuppgift rättad och bedömd av några andra studenter och bidrar själv med rättning i lika stor omfattning. Det är inte ämnat som examination utan som studiestöd. Inlämnade rapporter och bedömningar är anonyma för studenterna, men systemet håller reda på identiteter och vid anmält missbruk kan läraren styrka det och ge reprimand.

Systemet kan även erbjuda handledning till studenter. Från en databas som LinkedIn kan yrkesverksamma identifieras och de kan anmäla sig att frivilligt eller mot betalning träffa studenter. Alla personer i samhället kan anmäla sig för att bidra med kunskaper och erfarenheter i personliga möten: det kan gälla språk, hobbyintressen, kultur, religion och livserfarenheter. Det finns uppgifter även för den som bara vill lyssna på en student för att ge tips och uppmuntran för studierna, kanske till någon som övar på ett föredrag. Vi ska inte underskatta behovet av rent motiverande hjälp som inte kräver en examen som studievägledare, psykolog eller socionom utan enbart lyhörighet och medmänsklighet. Nöjdhetsbetyg från studenterna sammanställs av systemet och hjälper vid val av person för handledning.

Datorer är utmärkta för att matcha resurser mot behov, schemalägga händelser, utföra rutiner såsom rättning av uppgifter samt sammanställa och söka stora datamängder för att finna mönster. Tekniken gör det möjligt att individanpassa fortsatt inläring efter bedömd kunskapsnivå. För en och samma kurs kan en student läsa i egen takt av egen motivation, medan en annan drivs framåt på tid som del av ett pedagogiskt spel. Det finns inte längre anledning att ett och samma pedagogiska upplägg ska gälla alla.

Vad innebär informationstekniken konkret för undervisande part i högre utbildning? Nätkurser kan användas som *komplement till klassrummet* för att höja kvaliteten i undervisningen och på så vis öka genomströmningen och korta studietiderna. Det bygger på nätbaserat material istället för föreläsningar: Studier av materialet följs upp i klassrummet med diskussion och problemlösning för att säkerställa inläringen; online-arbete och resultat på kontrolluppgifter registreras av systemet. Eventuellt ges tentamen. Detta skiljer sig inte mycket från en pedagogik där studenterna läser ett beting i en kursbok som sedan diskuteras i en lärarledd grupp. Tyvärr används den pedagogiken av få, eftersom den inte fungerar väl om studenterna inte förbereder sig.

Med nätbaserad undervisning får läraren information från systemet och kan kontrollera att studenterna förbereder sig inför lektionerna. Läraren kan förbereda uppgifter för klassen på de avsnitt som verkade svårast att förstå på nätet. Fördelarna med denna pedagogiska modell är styrka, men den för med sig extra kostnader för egenutveckling av nätbaserat undervisningsmaterial eller tillgång till publicerat material samt högre lärarinsats för klassrumsdiskussionerna.

Med interaktiv teknik kanske inte diskussionerna i klassrummet ger mervärde, men de representerar en stor del av undervisningskostnaden. Varför inte *avskaffa klassrummet*? Undervisning och inläring sker då helt på nätet och utnyttjar studenternas stöd till varandra. Lärarens uppgift blir att välja kursmaterial, övervaka undervisningen och att examinera studenterna. Tillgång till nätbaserade kurser kostar, men lärartiden minskar och utgörs främst av perso-

nal med lägre löner såsom adjunkter och doktorander som håller i laborationer och projektuppgifter. Undervisningslokaler behövs bara för laborationer och andra handgripliga övningar. Fördelen är lägre utbildningskostnad, men modellen tillåter ändå höjd kvalitet eftersom framgångsrika nätkurser, så kallade *Massive Open Online Courses* (MOOC:s), är mycket bra. De utvecklas med stora resurser som amorteras över många tusen studenter per år, mycket mer än

UNIVERSITETET UTMANAT

Föreläsningssalen, snart ett minne blott?

FOTO: PROLINESERVER/CC BY SA/WIKIMEDIA COMMONS

vad som kan satsas på utveckling av en enskild högskolekurs. Det är enklare att förstå varför denna modell inte tillämpas jämfört med den förra: Här behåller inte fakulteten sin arbetsroll och stora lärargrupper blir överflödiga.

Vilka av dessa två möjligheter har högskolorna och universiteten råd med? I dagens modell får de betalt för studenternas påbörjade och avklarade högskolepoäng. Statens regleringsbrev för 2013

har en tabell över ersättningar för olika utbildningar: lägst ersättning ges för humaniora, teologi, juridik och samhällsvetenskap som endast erhåller 47 618 kr per student och läsår, medan medieutbildningar erhåller mest med 521 632 kr för motsvarande insats. För knappa femtio tusen kronor som humaniora och övriga får om året finns det inte ekonomiskt utrymme för lärarledda diskussionsgrupper. Om föreläsningar ges i stor hörsal eller på den egna datorn >>

spelar ingen roll: klassrummet som bas för fördjupning är redan avskaffat. Ger man något mervärde till studenterna, eller är det enbart examinationsrätten med kopplingen till studiemedel och svenska som undervisningsspråk som håller kvar studenterna på sikt? Andra utbildningar som teknik och medicin har högre ersättningar och kan utnyttja nätkurser som komplement. Vi får se om det sker: det finns en obenägenhet hos lärare att förändra sitt arbetssätt utan belöning. För medieutbildningar och andra lika högbetalda kan tekniken användas för att minska utbildningskostnaden (notera att staten faktiskt kan spara genom att köpa undervisning från Harvard eller MIT för 43 000 dollar om året snarare än att utbilda studenter i medier för motsvarande 80 000 dollar vid de svenska lärosätena).

Men varför ska 1970-talets massproducerande högskola vara referensmodell för hur framtidens högre utbildning ska organiseras? Dagens universitet och högskolor har ålagda och självpåtagna uppgifter som konkurrerar med varandra: Fakultetens tre uppgifter undervisning, forskning och samverkan har till exempel visat sig svåra att balansera och tonvikten på forskning är ett skäl till att undervisningen inte utvecklas. Baserat på MOOC:s går det från en liten skala att bygga upp nya utbildningsinstitutioner som väljer och rekommenderar kurser samt backar upp studenterna. Även examinering kan utvecklas till en självständig verksamhet, likt den som är etablerad för certifiering av kunskaper i främmande språk. En student kan mötas av en studievägledare (en *coach* i dagens ordval) och de gör en individuell studieplan som består av nätkurser, kompletterade av hjälplärare efter behov och med certifiering av kunskaperna från examinering vid oberoende testningsorganisationer.

Utbildningen är då dekonstruerad i sina beståndsdelar och studenten kan fritt välja ut nödvändiga och önskvärda delar från de som erbjuder bäst kurser, studie- och karriärstöd och certifiering. Till detta lägger man frivilliga insatser från individer, från företag som ser det som ett led i rekrytering och från organisationer i det civila samhället. Det bästa stödet kan studenterna ge till varandra. För det behövs enbart hjälp att hitta rätt kontakter beroende på studieämne och inlärningsbehov, vilket är ett gängse socialt nätverksproblem. Sådana institutioner kommer även att ta vara på eftermarknaden med vidareutbildning, omcertifiering av tidigare styrkta kunskaper, karriärstöd och kompetensförmedling till företag och med bildande kurser, föredrag, resor och träffar för att berika livet i allmänhet efter avslutad grundutbildning.

Med denna modell kan nya former av högskolor startas kommersiellt och utvecklas ur existerande institutioner. Jag tror till exempel att folkhögskolorna kan ge en bra studiemiljö för nätbaserat lärande. De erbjuder samvaro både i städer och på landbygd, oftast i liten och trygg skala. Vidare kan bildningsförbund erbjuda högre utbildning. De har lokaler på fler orter än vad det finns högskolor och lokalerna utnyttjas främst kvällstid; de har instruktörer som vet hur man umgås med och motiverar människor och de har egna kurser som kan komplettera formella studier för breddning och avkoppling. De kommer följaktligen inte skämmas för att erbjuda hobbykurser.

Modellen med fria institutioner kräver antingen att studenterna betalar privat, vilket kan ske för ämnesområden där högskolan är dålig eller för att den inte erbjuder ämnet alls, eller att vi får

en friskolereform för högskolan. Reformen skulle ge en högskolepeng till studenten för att betala för kurser, studievägledning, lärarhjälp och examinering. Reformen måste ge examinationsrätt till oberoende testningsorganisationer och studiemedel för avklarade kurser. Nya organisationer som inte är låsta av målkonflikter såsom forskning mot undervisning och av myndighetsregleringar har möjlighet att förnya högre utbildning på samma sätt som friskolor inom grundskola och gymnasium har drivit kommunala skolor till förbättring av undervisning och effektivisering.

Som man insåg på 1970-talet finns det skalfördelar med att undervisa många samtidigt så länge som lärartiden ökar mindre än vad studentantalet gör. Därför skapades den industriella utbildningsprocessen med stapelbara moduler bestående av undervisningsdel och sluttentamen. Samma fördel ligger bakom argumentet för att minska utbildningskostnader genom nätutbildning. Skalfördelar

behövs för att finansiera produktionen av nätbaserat undervisningsmaterial och för att utveckla systemen för interaktivt nätbaserat lärande. Det krävs insatser från såväl lärare med pedagogisk och ämnesmässig kunskap som tekniker och presentationsspecialister. Det är förstärkt att engelska blir ett stort undervisningsspråk eftersom det ger globalt gångbara kurser som kan läsas av många. Engelskan får dock inte hindra svenska lärosäten och utbildningsföretag från att ta fram undervisningsmaterial och undervisningssystem

och de har ett ansvar för att utveckla material på svenska. Det arbetet måste finansieras och kvalitetssäkras så att kurser på svenska blir lika bra som de som finns på världsspråken.

Vi ser nu hur hela utbildningar blir tillgängliga globalt på engelska. En svensk examen behövs inte för många arbeten och studenter kan välja att läsa via nätet snarare än att skriva in sig på en svensk högskola som inte alltid ger något mervärde. Faran är att de inte får tillräckligt stöd för att klara utbildningen, väljer dåliga utbildare och inte får kurskompisar som kan vara bra för yrkeslivet. För en arbetsgivare är det svårt att styrka vad de lärt sig och vad en examen betyder även om den är från en etablerad högskola. En annan möjlighet är att studenterna läser nätkurser och tentar av dem på högskolan för att få sin svenska examen. Högskolan ger då ett socialt sammanhang med studentkårer och studentföreningar, men har ingen annan roll än som examinering. För en undervisningsskygg lärarkår kan det te sig som en vinn-vinn-situation, men det fungerar bara så länge som nätkurserna är gratis. På sikt kommer nätundervisningen att kosta, frågan är vem som betalar. Blir det högskolor och universitet som köper nätkurser åt studenterna, eller studenterna själva som med en högskolepeng väljer vad de vill betala för? Alternativt förblir nätkurserna gratis och finansieras av företaget som rekryterar talanger genom nätutbildarna (Coursera har föreslagit den modellen). Då kan vi se att vår framtida kompetens flyttar någon annanstans i världen med konsekvenser för vår välfärd.

Vi har en så oerhörd rikedom av tekniska lösningar samt tillgång till information, kompetenta lärare och faktiska kunskapskällor att det vore beklagligt om detta inte används för att förbättra undervisningen, så att vi även långsiktigt kan behålla utbildningar i Sverige. Jag hoppas att möjligheterna med och hoten från nätutbildningar leder till en övergripande reformering och förbättring av svensk högre utbildning.

Gunnar Karlsson är professor vid Kungliga Tekniska högskolan

Okritiskt hyllande av MOOC

Trots nätkursernas betydande brister håller de på att få globalt genomslag. Förklaringen ligger i vår benägenhet att hellre tänka intuitivt än kritiskt.

Av Li Bennich-Björkman

Massive Open Online Course (MOOC) innebär kort och gott att kurser på universitetsnivå, via den teknik som gör det möjligt att inkludera viss interaktion och diskussionsforum, görs tillgängliga online och därmed globalt. Kurserna byggs upp kring mer eller mindre framstående, och naturligen helst, karismatiska föreläsare, men idén är att studenterna också är aktiva. Några års erfarenhet visar att kurserna inledningsvis kan ha många, och då menar jag *många* räknat i tusen eller till och med tiotusental, registrerade studenter men att få är med på alla föreläsningar när det väl kommer till kritan och än färre fullföljer kurserna. Färre än 10 procent examineras och en stor del av kursernas attraktion ligger förmodligen i dess relativa nyhetsvärde och tillgänglighet. Många är kort sagt nyfikna och shopper runt, få är motiverade nog att på allvar engagera sig i läsningen av en kurs. Erfarenheter visar att många arbetsgivare hyser betänkligheter att anställa personer med online-kurser som huvudsaklig merit. Mot den bakgrunden skulle man möjligen tycka att MOOC:s saga borde vara all – i likhet med andra tidigare försök att med hjälp av den senaste tekniken revolutionera distansundervisning. Så är dock inte fallet. Även i Sverige är nu MOOC på agendan, och kring fenomenet svävar – trots att verkligheten redan sparkat bakut – ändå en aura av storslagen utopi. Hur kommer det sig alltså, med tanke på det vi vet idag om lärandets psykologi och filosofi, ett fenomen som MOOC kan få ett så förhållandevis stort genomslag i utbildningsvärlden? Hur kan, med andra ord, en så tveksam eller i varje fall högst osäker pedagogisk prak-

tik sprida sig världen över under det att den framställs som en ”demokratisering” av högre utbildning? Mitt svar är att det beror på hur vi tänker, eller snarare på att vi inte tänker kritiskt utan intuitivt och att ansträngningen att överlista det intuitiva tänkandet kräver alltför mycket energi. Detta leder oss många gånger till bedömningar och beslut som vilar på olika slags vanliga tankefallor.

Daniel Kahneman har alltsedan 1960-talet – tillsammans med den för tidigt bortgångne Amos Tversky – utforskat hur mänskligt tänkande faktiskt går till hos dem han kallar ”Humans” i motsats till den ekonomiska teorins ”Econs”, och hur vårt sätt att tänka påverkar såväl bedömningar, omdöme samt hur vi fattar beslut. I boken *Tänka, snabbt och långsamt* (2012) presenterar Kahneman för en bredare publik många av de allra viktigaste slutsatserna från över 40 års forskning. Det mänskliga tänkandet består av två samspelande ”system” som han metaforiskt kallar det, ”system 1” som bygger på impulser, intuition, känslor och automatiska reaktioner, och ”system 2” som bygger på kritisk reflexion och självkontroll och på att överlista ”system 1” när så behövs. ”System 1” är alltså det snabba, intuitiva tänkandet, som ofta leder rätt men ibland – och då kan konsekvenserna vara avsevärda – leder oss i helt fel riktning. ”System 2” däremot är långsamt, och släpper in skepticism, ambivalens och osäkerhet. Men ”system 2” är lättjefullt och vill inte anstränga sig i onödan. Vårt sätt att tänka strävar efter att minimera ansträngning – som slukar mental energi – och att försöka upprätthålla ett >>

Daniel Kahneman.

FOTO: WORLD ECONOMIC FORUM/FLICKE

tillstånd av ”kognitivt välbefinnande”. Ambivalens, dissonans och tvivel bidrar inte till välbefinnandet (något som också har stor betydelse för att förstå hur kollektivt som politiska partier och organisationer fungerar) och följaktligen är vi ofta snabba att dra slutsatser som upprätthåller harmoni (koherens). Då är ”system 1” dominerande.

Den första frågan vi bör ställa oss är: Varför behövs MOOC? Vad är det en lösning på? Det leder över till det slags tankefälla som i Daniel Kahnemans bok går under beteckningen ”att ersätta” svårare frågor med enklare, vanligt förekommande därför att vårt mer ”långsamma” kritiskt reflekterande tänkande är lättjefullt och det snabba ”system 1” istället träder in. Med andra ord, ”om man inte kan finna ett tillfredställande svar på en svår fråga snabbt så kommer ’system 1’ att hitta en besläktad men enklare fråga och kommer istället att besvara den”. Genom denna tankemanöver, kognitivt lata som vi är, tycker vi oss ha hittat argument för den svårare frågan fast det i själva verket inte är fallet. Det kan ofta leda till riktigt dåliga beslut eller bedömningar, just på grund av att det egentligen saknas ett adekvat underlag och relevant prövning av argument. Vår ständiga strävan efter att befinna oss i ett tillstånd av kognitivt välbefinnande gör att impulsen att ersätta svårare frågor med enkla ligger frestande nära hela tiden.

Ingen tvekan råder om att den högre utbildningen i Sverige såväl som annorstädes i västvärlden har stått och står inför utmaningar. Massuniversitetet, där andelen studenter idag närmar sig 40 eller till och med 50 procent av en årskull, är sedan decennier ett faktum. I dess kölvatten har följt en galopperande byråkratisering och strömlinjeformning, ett starkt ökat intresse – och därmed också missriktad klåfingrighet – från den politiska makten för detta budgetmässigt växande område. Intellectuell förmåga, begåvning och förkunskaper varierar kraftigt bland de studenter som idag börjar

läsa, något som naturligen påverkar utbildningarnas uppläggning, kvalitet och krav. Trots att det på grund av den utveckling som ägt rum alltså behövs mer lärarresurser och undervisning, mest akut så inom humaniora och samhällsvetenskap dit flertalet söker sig, går utvecklingen i riktning mot mer självstudier.

Framväxten av massuniversitetet har inneburit att alltfler kommit att utbilda sig inte enbart i grundskola eller gymnasium. Många studerar idag 15 år eller längre. I stort sett är det en vinst, både för enskilda individer och för samhället i stort. Men samtidigt är något ytterst väsentligt på väg att gå förlorat: jag vill kalla det något så högtidligt som universitetets ”själ”. Vad jag tänker på, och jag tror inte jag är ensam, är att universiteten håller på att förlora förutsättningarna för att utveckla det kritiskt autonoma förhållningssätt, låt oss kalla det *intellektuellt ansvar*, hos studenterna som man bär med sig genom livet och som gör oss till kritiskt reflekterande och bearbetande medborgare. Här tror jag universitetets stora framtida utmaning ligger.

Är MOOC ett bidrag till att lösa hur – i en era av ständigt ökande krav på kunskap – ett sådant slags avancerat lärande kan utvecklas? Om så är fallet är svaret MOOC ger att detta görs genom tekniska lösningar, att med hjälp av webben och dess globala räckvidd nå fler. Men då, menar jag, riskerar vi att ersätta den svårare frågan om hur universitetets uppgift att forma individer med intellektuellt ansvar och självständigt omdöme ska kunna överleva i massuniversitetets era, med den betydligt enklare frågan om hur man med redan befintliga format – framförallt föreläsningar – når ut till fler. Självklart fungerar dessa online-kurser i bemärkelsen att de som följer den snappar upp ett och annat och i den meningen lär sig något. Men som Doug Guthrie vid George Washington University School of Business uttrycker det ”att konstruera online-kurser för massorna skapar en stor samling människor men leder inte till skapandet av ett klassrum”. Något pågår inom ramen för dessa kurser, men det är för mig ytterst tveksamt om vi ska kalla det avancerat lärande.

Den högre utbildningens problem ligger inte primärt i att göra viss kunskap mer tillgänglig. Högre utbildning når idag många, i jämförelse med hur det var för 100 år sedan men också om vi bara jämför 20–30 år tillbaka i tiden. Den mer djupgående problematiken, som vi därmed har ersatt med en enklare, är istället, för att upprepa, hur massuniversitetet ska förmå upprätthålla ett lärande som syftar till att forma autonoma individer som sedan bär med sig ett intellektuellt ansvar ut i livet, och som ser sig som akademiker i denna mer klassiska mening. Om det är något som gör universitetsutbildningar unika, åtminstone har det varit så, är det just ambitionen att lärandeprocessen syftar till att ett självständigt omdöme som vilar på ”system 2:s” rationalitet ska växa fram. Det är dessa ”kritiska” medborgare som idealt sett befolkar föreningar, samtalar med varandra på gator och torg, går och röstar och får demokratin att anta en mening. Utbildningsdebatten i Sverige och även, tror jag, i flera andra av de avancerade kunskapsekonomierna, gäller i hög utsträckning att det kontinuerliga utvecklandet av ”kritiskt” tänkande i detta avseende alltmer får stryka på foten när förkunskaperna brister i basala förmågor som att läsa, skriva och räkna. MOOC löser med andra ord ingenting av detta och utgör svaret på ett vad jag tror är något av ett skenproblem idag: att tillgängligheten är för låg.

Ändå, det kan vi konstatera, finns fenomenet MOOC på dagordningen vilket inte minst det aktuella temat visar. Så vad kan förklara att detta gamla vin i nya läglar fått så pass mycket luft under vingarna? Här kommer vi till en annan av de tankefallor Daniel Kahneman lyfter fram där vårt ”system 1” spelar oss besvärliga spratt. Jag >>

UNIVERSITETET UTMANAT

The King spred moralpanik.

FOTO: DOCTORMACRO.COM

tänker på det han kallar "gloria-effekten" ("haloeffekt") och som spelar en "stor roll i vårt sätt att se på människor och situationer". "System 1" leder oss som sagt till att reducera ambivalens och att söka, när det gäller gloria-effekten, emotionell samstämmighet: gillar vi en föreläsares utseende eller sätt att tala så tenderar vi att gilla det denne säger också, oavsett innehållet. Gillar vi statsministerns politik, tenderar vi också att tycka om dennes röst och framtoning. Återigen leder oss alltså "system 1" ofelbart till att så långt möjligt undertrycka ambivalens och osäkerhet. Gloria-effekten leder oss också till att förutsätta positiva drag och goda egenskaper hos det eller den vi gillar utan att ha någon aning om de faktiskt finns. "System 1" vill ha samstämmighet så vi förutsätter att så är fallet.

Stanfordprofessorn Sebastian Thrun utvecklade 2011 en online-kurs i astronomi som kom att utgöra avstampet för den MOOC-hajp som nu råder. Som mest hade kursen 160 000 registrerade studenter! Professor Thrun startade ett företag som utgör mellanhand för att förmedla MOOC:s, flera av Thruns kolleger på Stanford såg möjligheterna och följde efter. Nu har ett antal av USA:s toppuniversitet, Ivy League-universiteten, företag länkande som säljer och förmedlar MOOC: New York University, Princeton, Harvard, Columbia, University of Michigan. Listan är lång och MOOC utvecklas också på tyska, australiska, japanska universitet. Det faktum att amerikanska toppuniversitet – som många av oss beundrar och ser upp till, helt enkelt gillar – förknippas med denna typ av kurser har lett till, tror jag, att många också "gillar" MOOC. "System 1" är i farten och pockar på att samstämmighet ska upprätthållas: därför blir de ganska givna invändningarna mot MOOC avsevärt mindre framträdande.

Att detta till och med skulle kunna vara en riktigt dålig idé – men till viss del lönsam för de universitet som slagit in på denna väg – är en ansträngande tanke att hålla i minnet samtidigt som vi vet att Stanford, NYU och Harvard är några av världens bästa universitet. Men hade MOOC från början lanserats av några mindre värenomerade colleges i USA eller varför inte universitet i Östeuropa hade situationen kunnat vara en helt annan.

Den gloriaeffekt som kopplingen till toppuniversiteten inneburet kan ha bidragit till att MOOC som idé och praktik fått ett alldeles för positivt eller i varje fall okritiskt mottagande inte minst bland universitetsledningarna och på politiskt håll. I kombination med att en svår fråga, hur utvecklar vi avancerat lärande i massuniversitetens tid, ersatts med den enklare om tillgänglighet och befintlig teknik, har MOOC framstått som lösningen. "System 2", vårt kritiska tänkande som tillåter ambivalens och osäkerhet, kommer knappast till tals och är ganska nöjt med det. Vad händer då?

"Lärdomen är tydlig", skriver Kahneman, "när 'system 2' är engagerat på annat håll kan vi bli övertygade om nästan vad som helst. 'System 1' är lättroget och programmerat att tro, 'system 2' har befälet över tvivel och att förhålla sig skeptisk, men 'system 2' är ibland upptaget och ofta lättjefullt." Detta leder till tre ytterligare tankefällor: "tendensen att bekräfta" (confirmation bias), "övertro" (over-confidence) och "Wysiat" (What you see is all there is). Tendensen att bekräfta innebär återigen att "system 1" har befälet, och den idé vi nu är positiva till – MOOC – söker vi positivt bekräfta – istället för att pröva den kritiskt vilket skulle innebära

att en utmaning för vårt kognitiva välbefinnande. "Om 'system 1' är inblandat kommer slutsatsen först och argumenten följer sedan." Det finns också en genomgående tendens i vårt tänkande att hysa en övertro på den bekräftelse vi hittar och när det gäller Wysiat-tendensen så använder vi den befintliga information som föreligger även om det beslut eller den bedömning vi står inför skulle kräva mer och annat underlag (sådan vi inte "ser"). "System 1" ställer alltså inte frågan vilken typ av information som krävs för att kunna fatta ett adekvat och informerat beslut utan tar den som är befintlig: i vårt fall "ser" man att MOOC är "öppna". "tillgängliga". "populära" och engagerar "skickliga föreläsare". Intryck snarare än reflektion blir styrande. Annan information som till exempel tar sikte på hur satsningen på MOOC påverkar den interna strukturen på universiteten, varför ytterst få studenter fullföljer kurserna, varför dessa överhuvud påbörjar studierna och hur det allestädes närvarande problemet med motivation och strukturerat läsande fungerar med avseende på MOOC, är något som aktivt måste sökas upp och bearbetas och sker följaktligen sällan. Tendensen att det vi ser är allt som finns leder oss i stället i motsatt riktning.

I den kulturhistoriska forskning som ibland går under beteckningen "culture studies" på engelska förekommer termen "moralpanik". Det syftar på de uppjagade stämningar som då och då har piskats upp när nya former för umgänge eller nyteknik påverkat i synnerhet unga människors beteende. Lättsammare romaner och underhållningslitteratur – "Nick Carter-debatten" – möttes av våldsam indignation för 100 år sedan, liksom speelfilmen i början och mitten av 1900-talet. Etnologen Jonas Frykman har skrivit om "dansbaneeländet" på svensk botten på 1940-talet, och andra studier visar hur jazz och sedan rock väckte starka reaktioner. Från senare tid kommer jag själv ihåg videoväldsbatten (och förslaget om förbud mot parabolantennor), och varför inte paniken inför vad datorspelen kan åstadkomma. Gemensamt för moralpanikens uttryck är att just det fenomen som för tillfället står i fokus och ofta har ett nyhetsvärde innebär det ultimata hotet mot ett sunt leverne. På ett sätt är de positiva reaktionerna på vissa håll när det gäller MOOC en omvänd moralpanik, i det att de uttrycker ett okritiskt hyllande av ett löfte om en framtida "guldålder".

Men framgången för MOOC har i grunden att göra med hur vi tänker, hur vi gör bedömningar, fattar beslut och väljer att agera. Detsamma gäller många andra större innovationer som under senare tid har fått genomgripande, men ofta oförutsedda och till och med förödande, konsekvenser. *New Public Management* (NPM), skolpengen och konstruktionen av friskolereformen där långtgående avregleringar skapar en svårhanterlig skolmarknad är några exempel. Handfallna frågar sig många när vi står inför *fait accompli*: Hur kunde det bli så här? Allt verkade ju så lovande. Där vi tror oss vara rationella, i bemärkelsen att väga argument för och emot och att inhämta breda beslutsunderlag, visar det sig att vi i själva verket ofta är alltför intuitiva, impulsiva och bestämmer oss för en slutsats som vi därefter söker bekräfta. Lättjefullt låter "system 2" oss hållas medan "system 1" ser till att vi mår kognitivt bra. I varje fall om vi ska tro Kahneman och hans kolleger. Och det tror jag definitivt vi ska.

Li Bennich-Björkman är professor i statsvetenskap vid Uppsala universitet

"Vår ständiga strävan efter att befinna oss i ett tillstånd av kognitivt välbefinnande gör att impulsen att ersätta svårare frågor med enkla ligger frestande nära hela tiden."

Med MOOC mot det okända

I högskolevärlden beskrivs webbaserad undervisning som en ohejdbar tsunami. Men hur landskapet skulle se ut efter dess framfart är ännu ett oskrivet kapitel.

Av MarieLouise Samuelsson

Det finns berättelser om universitet och högskolor som traderas från konferens till konferens och stundtals präglar både politik och debattretorik. Berättelser som inte nödvändigtvis präglas av vetenskaplig vederhäftighet, utan mer signalerar konsensus, om vad som gäller för tillfället: starka forskningsmiljöer, anställningsbara studenter, tvärvetenskapliga kluster, icke-utsmetade resurser och så nu då *Massive Open Online Courses* (MOOC:s).

Berättelser om webbaserad högre utbildning, på distans, brukar annars inte ha någon framträdande roll, kring detta finns inget konkurrenskraftens skimmer.

Fram till 1990-talet kunde "distansutbildning" vara lika med uppsökande verksamhet, då lärare från mindre högskolor åkte ut och höll kurser på kommunkontor och bibliotek. Med webbplattformarnas intåg förändrades förutsättningarna, nu fanns insikt samt viss teknikeufori, om möjligheterna gällande webbaserad högre utbildning.

1999 inrättade dåvarande ministern Thomas Östros Distansutbildningsmyndigheten med uppdrag att "*främja utvecklingen och användningen av en distansutbildning som grundas på informations- och kommunikationsteknik*".

Snart femton år senare är distansutbildningen – för övrigt ett begrepp som högskolesektorn inte är överförtjust i, man talar hellre om nätutbildning – en etablerad del av svenska lärosätens verksamhet.

Höstterminen 2011 läste (enligt SCB) drygt 86 000 studenter he-

la eller delar av sin utbildning "på nätet", majoriteten är kvinnor och medelåldern är något högre än för högskolan i stort, bland nätstudenterna är det, jämfört med campusstudenter, flera som har barn under 18 år. Statistik som kan underblåsa en vulgäruppfattning om distansutbildning som något mest för, exempelvis, den ensamstående mamman som blivit arbetslös och måste börja läsa, men vars livssituation inte går att förena med campusstudier.

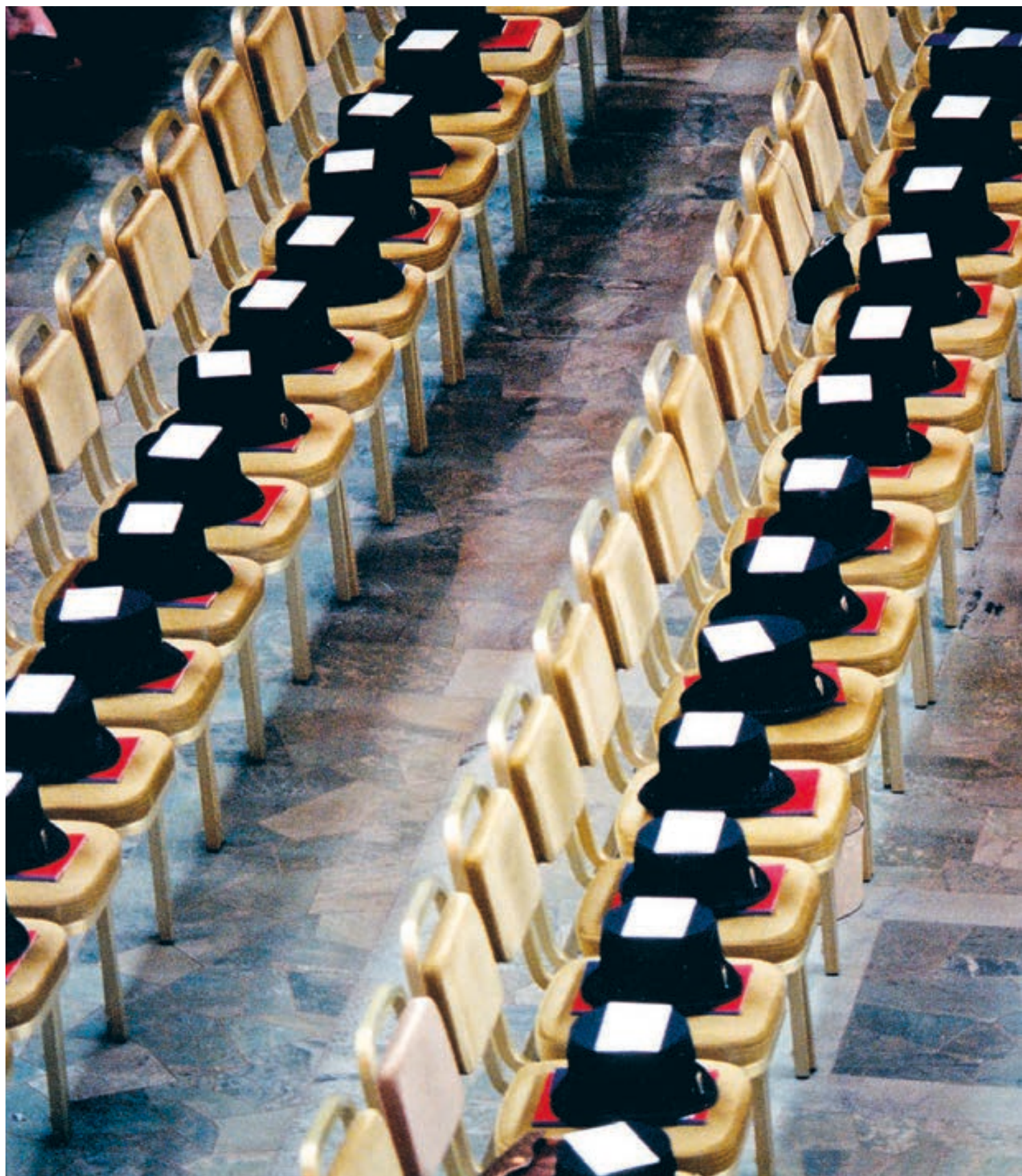
Otvivelaktigt har det länge funnits ett slags låg-status-och-lantis-stämpel på nätutbildning, förstärkt av att de förknippats med de mindre högskolorna, sådana som kallas "regionala", vilket betyder lokalisering utanför storstadsregionerna. Högskolor som de senaste åren snarare förknippas med nedläggningshot än med utbildnings- och forskningspolitiska förhoppningar. Samtidigt används och behövs dessa mindre högskolor som konjunkturregulator, när Saab lägger ned i Trollhättan får Högskolan Väst tämligen omgående i uppdrag att utöka antalet studieplatser, på campus och distans.

Dagens distansstudent återfinns i hög grad också i större städer och vid de universitet som i de där berättelserna refereras till som tunga, åtminstone när det handlar om forskningsresurser.

Den som bor i Stockholm kan välja att läsa på distans vid Uppsala universitet och eftersom det heter att "unga lever sitt liv på nätet" borde det inte förvåna någon att distansutbildningarna vid Stockholms universitet också lockar studenter boende i Stockholm.

Mellan 2005 och 2010 ökade (enligt SCB) andelen studenter i universitetens och högskolornas distansutbildningar från 17 till 24 procent, en av fyra studenter valde alltså nätutbildning. >>

TEMA

Många hattar att fylla.

FOTO: BJÖRN LARSSON ASK/SCANPIX

Och medelåldern sjunker, fortfarande enligt SCB var år 2005 8 procent av nätstudenterna 22 år eller yngre, 2010 hade den gruppen ökat till 14 procent.

Det är ofrånkomligt de mindre lärosätena som nu har mest erfarenhet av nätutbildning, de var tidigt ute och det är en jämförelsevis stor del av deras utbildningsutbud. Erfarenheten visar sig i sådant som att Högskolan Dalarna nu levererar teknikstöd och plattformar till distansutbildningar vid Lunds universitet och Uppsala universitet.

Nätutbildningen har alltså nått en teknisk mognad, är både etablerad i sektorn och efterfrågad av studenterna, men fortfarande de ingen framskjuten plats i den utbildningspolitiska retoriken, i de där berättelserna.

Snarare tenderar webbaserad distansutbildning att förknippas med vad som identifieras som några av sektorns stora bekymmer, dålig genomströmning och sjunkande prestationsgrad samt de fria kurser som många avfärdar som flum.

Enligt Universitetskanslersämbetets analyser sjunker studenternas prestationsgrad (avklarade poäng i förhållande till registreringspoäng) generellt, men distansutbildningarnas fristående kurser utgör ett särskilt sänke som förstärker den nedåtgående trenden. En förklaring är att det anses lättare att både anmäla sig och att hoppa av en nätutbildning, jämfört med campusstudier.

Studenter använder vidare fristående kurser på distans vid det ena lärosätet för att komplettera pågående programstudier vid ett annat och om det blir för slitsamt blir det den fria distanskursen man överger. Bland andra Lunds universitet har därför intensifierat ansträngningarna för att hejda avhopp från distansutbildningarna.

Samtidigt är det ofrånkomligt att lärosäten som relaterat till de senaste årens anslagsminskningar måste slimma verksamheten, precis som i andra branscher sparar man där det går snabbast och då ryker de fria distanskurserna först.

Och i den omgivande diskussionen märks ingen större saknad om just distansutbildningar försvinner, få ivriga röster hörs om att det är utbildningen på nätet som är vägen till Framtiden.

Men så plötsligt hände något i berättelsen om webbaserad högre utbildning. De blygsamma inslag av nationell och regional teknikeufori som märktes i slutet av 1990-talet återuppstod i global, storslagen form i och med MOOC:s.

Och det blir bland annat utifrån läge och status för den *nationella* nätutbildningen fascinerande att följa attityderna till och retoriken kring MOOC. Det har snabbt etablerats konsensus kring att detta är något alla svenska lärosäten måste förhålla sig till, numera ges inte en internationell konferens om högre utbildning utan det obligatoriska MOOC-passet.

MOOC:s innebär väldigt fria kurser och folkbildning, vanligen styvmoderligt behandlade frågor i konferensberättelserna om högre utbildning, som betonar konkurrens, utvärdering och uppnådda examensmål. Därför måste MOOC:s ses som imponerande exempel på framgångsrik ”storytelling”, reklambranschknepet för att sälja med hjälp av en engagerande berättelse.

Enligt berättelsen är MOOC:s något Stort och Omvälvande, till den retorik som de senaste åren repeteras globalt hör att jämföra med en tsunami.

I *Universitetsläraren* (nr 2/2013) och i en debattartikel i Högskoleverkets *Nyheter & Debatt* (nr 6/2012) använder Ebba Ossiannilsson begreppet ”tsunami”, om det som i och med MOOC har svept in över utbildningsvärlden, inklusive Sverige. Ebba Ossiannilsson som arbetar med strategiska frågor och nätuniversitetet inom >>

Lunds universitet tillhör ur svenskt perspektiv de tidiga och mest initierade MOOC-lobbyisterna. På uppdrag från Lunds universitet utreder hon också möjligheterna för Lund att lägga ut öppna kurser på nätet, enligt MOOC-konceptet.

Och när Ossianniilsson och andra använder tsunami-begreppet i sammanhanget är det naturligtvis som något positivt, ingen naturkatastrof. Också prokanslern vid brittiska Open University, Alan Bassindale, valde tsunami-metajoren när han i februari talade vid en konferens för nordiska universitets- och högskolerektorer som samlades i Helsingfors och fick rådet att inte bara låta sig svepas med av tsunamin, utan istället vara aktiv själv, i förhållande till de framrusande krafterna. Bassindale betonar att tsunamin föralldel innebär en osäker eller åtminstone oförutsägbar framtid, men också det ingår i berättelsen som omgärdar MOOC, dels att betona de omvälvande krafterna, dels att ingen har en aning om vart detta kan bära hän.

En annan beståndsdel i berättelsen är den obligatoriska kopplingen till ”prestige-fyllda” amerikanska universitet, som tillhandahåller kurser world-wide och alldeles gratis. Att det är dessa universitet som är källa och avsändare blir en automatisk kvalitetsstämpel, här behövs inget gnetande med utvärderingskriterier. I debattartiklar och på svenska lärosätens hemsidor återkommer det-var-en-gång-exemplet om det som utlöste ”tsunamin”, hur professorerna Sebastian Thrun och Peter Norvig vid Stanford 2011 gav en föreläsning i artificiell intelligens, vilket samlade 160 000 studenter från 190 länder, alltså ett globalt, icke-hierarkiskt folkbildningsprojekt. Lärarledd tid som anses så väsentligt i vanliga fall måste i sammanhanget bli en icke-fråga, om det ska ställas frågor väljs några ut genom webb-omröstning.

En som traderar alla ingredienser i MOOC-berättelsen är socialdemokraternas utbildningspolitiska talesperson, Ibrahim Baylan (skolminister 2004–2006) som i en lyrisk och manande debattartikel i UNT. Baylan kräver att regeringen tar initiativ, han vill att Sverige ska vara drivande i utvecklingen av en ”ny, öppen utbildningskultur”.

Genom MOOC kommer, enligt Baylan, ”alla som vill” att ”kostnadsfritt läsa över nätet vid världens främsta universitet såsom Stanford, Harvard, MIT och Berkeley” [...] ”MOOC kan studeras av ett obegränsat antal deltagare genom att vissa uppgifter maskinrättas och andra uppgifter löses av de deltagande studenterna tillsammans. Utvecklingen av de nya kurserna är bara i sin linda. Men de innebär att alla som vill läsa en kurs kan göra det och att de kan läsa den oavsett var de befinner sig och vilka tider i veckan de har möjlighet att studera. Det blir individens lust att studera som blir avgörande – inte begränsningar i pengar, tid eller rum.” Och det sistnämnda, avsaknaden av begränsningar, låter naturligtvis som rena drömmen, inte minst för en utbildningspolitiker.

Baylan lovar att Socialdemokraterna kommer att arbeta för MOOC:s, det är alltså samma parti som har anlagt ett tydligt nyttoperspektiv på högre utbildning, som i somras lovade anslag till mer ”relevanta” sommarkurser, med sikte på treterminssystem, allt för att öka genomströmningen och snabbare få människor i arbete. Socialdemokraterna pläderar för att akademien ska verka närmare näringslivet och i synnerhet industrin samt lovar att motverka nedläggning av mindre lärosäten, Socialdemokraterna vill garantera minst ”en högskola i varje län”.

Och ja, det finns anledning att undra hur S-kraven på regional rättvisa och industrinära anställningsbarhetsrelevans för högre utbildning ska samsas med MOOC. Kanske föreställer sig Baylan en särskild MOOC-främjande myndighet?

Baylan kopplar sin MOOC-plädering till omnämnande av Sveriges erfarenhet av distansutbildningar, men de globala nätkurserna är som vi förstått något helt annat, utanför den genomreglerade svenska högskolestrukturen, där både nät- och campusstudier är väl inbäddade i sådant som högskoleförordning, takbelopp och

Bolognaprocess. Och kanske är det just därför som berättelsen om MOOC blir så lockande, att det är något helt annat och att den virala och globala storslagenheten sveper bort den nationella skepsisen mot ”bred rekrytering” och de konferensmiss-tankar som annars luftas om att utbildning över nätet håller sämre kvalitet.

Före detta ordföranden i the Commonwealth of Learning, John Daniel, som räknas till MOOC-skeptikerna påvisar i en artikel i JIME, Journal of Interactive Media Education, september 2012, att genomströmningsgraden i MOOC:s är så låg som

tio procent. Han komplicerar också de storslagna siffrorna genom att exemplifiera med en kurs vid MIT, ”Circuits and electronics”, till vilken 155 000 anmälde sig, av dessa var det 23 000 som åtminstone försökte lösa den första övningen, 9 000 som tog sig igenom halva kursen, 7 157 studenter genomförde hela kursen och drygt 300 klarade slutprovet.

”Men ska man ta berättelsen om MOOC på allvar förebådar den alltså något annat, i så fall eroderar tsunamin högskolelandskapet som vi känner det.”

Carolina Rediviva: kunskap och tradition.

FOTO: UPPSALA UNIVERSITET

Ibrahim Baylan förespråkar MOOC.

FOTO: SOCIALDEMOKRATERNA

Men MOOC-vågorna rullar obekymrat vidare, fritt från de nationella högskolemödorna med exempelvis bristande genomströmning. Under ett världsomspännande MOOC-paraply verkar det som om ingen behöver bry sig om sådant som studenters kognitiva färdigheter eller ökade behov av särskilt stöd, som språkservice och skribarverkstäder.

Man kan få intrycket att med MOOC är de flesta av högskolans problem lösta, att detta är en kunskapsinhämtningens schweiziska armékniv, utbildningens motsvarighet till rullande trottoarer och 3d-skrivare i varje hem.

Med tsunamin flödar också en revolutionär retorik, MOOC:s blir murbräcken som äntligen ska radera det elitistiska universitetet och krossa kunskapsmonoplet. MOOC-tsunamin tillskrivs potential att göra slut på administrativt gissel, dumma professorers välde och lärosätesledningarnas makt att organisera efter *new public management*. Och ja, den som minns 68-retorik och kårhusockupation bör känna igen sig i somliga förväntningar på MOOC.

Det som bidrar till att berättelsen om MOOC fått sådant genomslag också bland de inte påfallande revolutionära är sannolikt en framgångsrik användning av vad man kan kalla perrongspöket, lika med skrällen för att inte hinna med förändringståget, det med destination Framtiden. Här spelar man på den i alla sammanhang lättväckta skrällen att Halka Efter och hamna utanför, på den i framtidsberättelserna fruktade Efterkälken.

Och den som inte vill hoppa påståget kan enkelt avfärdas som teknikfientlig bakåtsträvare eller någon som futtigt värnar egna privilegier.

Att följa MOOC-diskussionen ger därför vissa associationer till det som händer när dagstidningarna började publicera sin journalistik på nätet. Det blev plötsligt självklart tankegodt att den omsusa-

de Framtiden låg i att gratis ge bort det man tidigare hade tagit betalt för. Hur nätpubliceringar skulle löna sig fick bli en senare, för övrigt ännu svåröst, fråga.

Den eventuella ”affärsmodellen” för MOOC:s sägs handla om marknadsföringsvinster för lärosäten, de kan också så att säga renommésnyltagenom att samverka med de förutnämnda amerikanska storheterna, men det som dominerar berättelsen är som sagt att MOOC:s är gratiskurser, att lärosätena bjuder hela världen på detta.

Det skulle därför kunna bli en högtintressant fråga för den nuvarande svenska utbildningspolitik som infört studieavgifter för utomeuropeiska studenter; hur man ska förhålla sig till att svenska lärosäten tillhandahåller globala nätkurser, alldeles gratis?

För samtidigt som MOOC är något helt annorlunda än den traditionella högre utbildningen ses det som (ännu) en uppgift som svenska högskolan måste ta sig an och administrera, att ställa sig utanför verkar, med tanke på perrongspöket, inte vara något alternativ.

Men också det som är gratis måste finansieras, det svenska lärosäte som ger MOOC-kurser kan knappast räkna hem någon studentpeng för dem som följer kurserna.

Och än så länge är som bekant universitet och högskolor statliga myndigheter, än så länge navigerar lärosätenas ledningar efter statliga anslag och tilldelning av platser, oavsett om formen är campusutbildning eller webbaserad distansutbildning.

Om än problemfyllda och kritiserade, externt och internt, åtnjuter svenska universitet och högskolor högt förtroende som samhällsinstitution.

Och även om det inte blir material till de storsäljande berättelserna litar vi nog likasom på att lärosätena finns där, så att, exempelvis, en ensamstående mamma i Bollnäs som blivit arbetslös kan läsa på distans vid Högskolan i Gävle.

Men ska man ta berättelsen om MOOC på allvar förebådar den alltså något annat, i så fall eroderar tsunamin högskolelandskapet som vi känner det.

Idag har en examen från ett svenskt lärosäte ett värde, inte minst som entrébiljett till arbetsmarknaden, men vem har sagt att det ska vara så, i all evighet?

Och det är ett ännu oskrivet kapitel hur landskapet skulle kunna se ut, efter MOOC:s-tsunamin.

Man kan tänka sig en helt annan maktbalans, där högre utbildning återfinns på en global och avreglerad marknad och där de svenska lärosätena förvandlas till, tja, myndigheter som varken ger utbildning eller ägnar sig åt forskning (som kan hänvisas till institut och industri) utan enbart blir certifieringsinstanser som utfärdar examina, baserade på MOOC:s-kurser och annat. Otänkbart att universitet och högskolor skulle kunna *försvinna*? Ja, det var väl ungefär vad man för tio femton år sedan trodde när det gällde dagstidningarna, att det gick att lägga resurserna och journalistiken på nätet och samtidigt ändå bevara själva tidningen, också i pappersform, som något slags god eller åtminstone självklar auktoritet.

Och utifrån den omvälvande tsumanitanken går det så att säga inte att äta hela MOOC:s-kakan och samtidigt ha den svenska högskolan kvar. Det kommer därför att bli spännande att följa den fortsatta berättelsen.

MarieLouise Samuelsson är journalist och författare

”Idag har en examen från ett svenskt lärosäte ett värde, inte minst som entrébiljett till arbetsmarknaden, men vem har sagt att det ska vara så, i all evighet?”

Vad händer med de goda lärarna?

Universitetskursur på nätet är inte uteslutande oproblematiska. Utvecklingen riskerar att gå mot en strömlinjeformad pedagogik utan anspråk på komplexitet och kreativitet.

Av Roland Poirier Martinsson

De smarta människorna är noga med att påpeka att *Massive Open Online Course* (MOOC) är något annat än vanliga kurser över nätet (med chatrum för seminarier). MOOC tillåter vilken lärare som helst, var som helst, att plocka vilka kurser som helst från världens bästa universitet: innehåll, verktyg, metoder. Läraren kan blanda vanlig inläring med seminarier och det elektroniska utbudet efter eget tycke, och skapa vad de smarta människorna döpt till hybridkurser. Online kan studenten möta tiotusentals kursare från hela världen, som tillsammans utan att anstränga sig utvecklar kursen för kommande årskullar, eftersom programmet hela tiden letar efter korrelationer mellan verktyg, metoder och resultat. Plattformarnas program utnyttjar de senaste rönen inom kognitionsforskning och teknologi för att individualisera och anpassa undervisningen på ett dynamiskt sätt, i takt med att studenten utvecklas. Ju längre inlärningsprocessen pågår, desto mer fininställs undervisningen för att utnyttja den enskilde studentens särskilda styrkor och svagheter.

En MIT-kurs i datalogi levererad gratis till en utblottad tonåring på landsbygden i ett u-land, som frigör dennes inneboende potentialitet — det är något annat än Twitterstormar, porrsurfning, nätprenumerationer på strumpor och *The Guardians* kommentarsfält. Det är internet för vuxna. Så ser de smarta människorna sin världsbild bekräftas i det kanske mest konkreta exemplet på vad internet hela tiden lovat, men haft så svårt att leverera: en ny global demokrati och ett nytt sätt att tänka. Äntligen.

Också siffrorna är lovande. De stora universiteten satsar hundratals miljoner kronor ur egna kassor; externa finansärer öppnar plånboken; politikerna lovar ekonomiskt stöd, men framför allt MOOC-krav på offentliga skolor. Antalet kurser har växt med flera hundra procent sedan 2011, antalet inskrivna studenter gått från tjugotals per kurs till i somliga fall flera tusen, sammanlagt finns det redan många miljoner MOOC-studenter och kostnaden per student rasar — det är en tidsfråga innan MOOC blommar ut till ett pedagogiskt Napster, Facebook och Skype, allt på en gång.

Universitetslärare förbluffas av utvecklingen. ”När jag föreläste”, berättade en entusiastisk lärare vid Princeton, ”brukar jag få några få inträngande frågor. Nu, bara några timmar efter att jag lagt ut online-versionen, vaknar forumet till liv med hundratals kommentarer och frågor. Några dagar senare finns det tusentals.”

Det låter ju jättebra.

En Stanfordinlärare: ”Jag undervisar normalt 400 studenter.” Nu hade han fått 100 000 studenter till sin gamla kurs. ”Om jag skulle nå så många studenter tidigare hade jag tvingats ge min vanliga kurs i 250 år.”

Underbart.

Thomas Friedman på *New York Times* gav uttryck för vad många kände:

”Gud vet att det finns många dåliga nyheter i världen i dag [...] men det händer en stor sak som gör mig otroligt hoppfull inför »

UNIVERSITETET UTMANAT

Studentliv på riktigt.

FOTO: UPPSALA UNIVERSITET

TEMA

framtiden, och det är den gryende revolutionen inom global högre online-utbildning. [...] Inget har större potential att frigöra en miljard fler hjärnor [...] inget har större potential att lära oss tänka på högre utbildning på ett nytt sätt.”

Kanske är det precis så radikalt och omvälvande. Kanske inte. Man vet vad man har, men inte vad man får. Jag syftar inte på de negativa resultat som redan hopats: att långt färre studenter avslutar MOOC jämfört med traditionella kurser med lärare i samma rum som studenterna. Eller att MOOC-studenter tenderar få sämre betyg än studenter på traditionella kurser. Det kvittar att skolor med egen erfarenhet av MOOC nu typiskt beslutar att satsa mindre pengar på sådana projekt, och i vissa fall upphör med dem, eller att den förväntade strömmen av frilansande programutvecklare nästan helt uteblivit. Den hetsiga debatten mellan, å ena sidan, utvecklare av MOOC, å andra sidan universiteten, om vad som krävs för att MOOC-studenter

ska kunna tillgodoräkna sig sina kurser i form av poäng och examen, den är ointressant, en teknisk övning för administratörer. Visst, om innehåll, verktyg och metoder kommer från tio olika platser och kursen hålls ihop av fem olika lärare med lön från tre olika universitet – vem ska då skriva på betygen? Vem ska sätta betygen? Problematiskt, såklart, men allt det där kommer att finna sina former.

”Vi är bara fem eller tio procent på väg”, lugnar mycket riktigt dr David Stavens, medgrundare till MOOC-plattformen Udacity. Förutom att smarta människor alltid ska sätta siffror på allting (förstår de inte att bara för att ett tal är exakt betyder det inte att man gör verkligheten exakt genom att fästa en siffra vid den?) har han givetvis rätt i sitt påpekande. MOOC är i sin linda. Varje problem som inte är essentiellt kommer att lösas och om historien lär oss något kommer lösningen att hittas fortare än vi kan ana.

Ändå önskar jag att alla inblandade hällde grus i maskineriet,

Vad kommer MOOC att göra med universiteten?

FOTO: ALY SONG/REUTERS/SCANPIX

satte käppar i hjulen, drog åt handbromsen och alla andra möjliga metaforer för att få utvecklingen att gå mycket, mycket långsamt. Jag är en smula orolig för vad MOOC kommer att innebära. Man vet vad man har, men inte vad man får. Det är ett av de bästa och mest underskattade argumenten mot förändring.

Vad kommer MOOC att göra med universiteten? Redan är toppuniversiteten livrädda för vad som tycks vara en livsfarlig utveckling, att MOOC eliminerar deras exklusivitet. Vad betyder det i sådana fall? Ingen vet, men vi vet att elituniversiteten skapat kulturer som i lyckliga ögonblick formligen myllrar av inspiration, konkurrens och kreativitet. Med MOOC, var ska genierna mötas? Med MOOC, var finner vi förebilderna?

Och hur ska MIT och Stanford få pengar i morgon, till sina svindyra elitutbildningar och forskningsprojekt, när hundra tusen kurser konkurrerar om utrymmet, och stjärnuniversitetens traditionella och uppenbara och livsavgörande konkurrensfördelar eliminerats. Erbjuder MOOC tegelbyggnader med murgröna och gräsmattor där studenterna kan ligga klungvis och läsa poesi eller dricka vin eller spela kort? *The Economist* skriver: "Universitet med varumärken som i en del fall tagit sekler att bygga tvingas kontempera möjligheten att [...] deras affärsmodell hastigt görs obsolet."

Make no mistake. "Deras affärsmodell görs obsolet" betyder "de försvinner". Samma hot gäller majoriteten av högskolor och universitet. I *Understanding the MOOC Trend* skriver Oregon States Education Advisory Board:

"För den stora majoriteten universitet, som saknar globala varumärken och stiftelser som innehåller miljarder dollar, har MOOC:s potential att bli störmoment. Hotet är att studenter väljer gratis MOOC:s istället för att betala för undervisning [...] Om arbetsgivarna värderar MOOC-intyg lika högt som poäng från traditionella program kommer studenterna att välja den billigaste varianten."

Ja, kanske. Det är inte lätt att veta. Man vet vad man har, inte vad man får.

Eliminerar MOOC elitismen? Universitet ska sortera ut eliten från resten och sedan anpassa sig efter eliten. (Om man ska peka på ett enskilt problem som ligger till grund för exempelvis de svenska universitetens kris så är det att de anpassar sig efter medelmåttor eller sämre.) Historiskt sett har problemet med elitismen varit att universiteten i bästa fall sorterat eliten ur ett så begränsat urval – de rika och på andra sätt privilegierade – i sämsta fall att de inte ens brytt sig om att hitta en elit, utan haft dörrarna på vid gavel för vem som helst med pengar på banken eller ett mäktigt kontaktnät. Det perfekta universitetet sorterar eliten ur hela befolkningen, rättvist och effektivt.

MOOC sorterar inte. Varje enskild student är endast en enskild informationsbit för programmet, och ingen bryr sig om personen som är studenten – glad eller ledsen, håll ut eller lägg av, spetsa eller kugga, vem bryr sig? Programmet anpassar sig. Utbildningsorganisationerna säger att man kommer att anställa människor som ska fungera som resurser för MOOC-studenter, att vara där när de behöver hjälp, att söka upp dem som behöver stöd. Visst, så blir det säkert. Det kommer nog att fungera.

I varje led, från styrelserummen för toppuniversiteten, via prestigekurserna ner till grundkurserna, genom lärarna till studenterna, sammanvävt med plattformar och program, affärsmodeller och systemutvecklare, innebär MOOC en darwinistisk process där den svagaste slås ut, där överlevnadsvärdet kommer att strömlinjeforma utbildningar och tillverka samma sorts smarta människor av allt från fattiga studenter på u-ländernas landsbygd till miljonärstudenterna i Silicon Valley. Antagligen. Ingen vet. I våras undertecknade lärare och forskare på filosofiska institutionen vid San José State ett protestbrev: "Tanken på att exakt samma kurs i social rättvisa ska ges på olika filosofiska institutioner runt om i landet är direkt skrämmande."

Kanske gäller det runt om i världen? Det är svårt att förutsäga. Man vet vad man har, inte vad man får.

Om MOOC utvecklas genom en evolutionär process – och ärligt talat, det är svårt att se hur det skulle kunna bli på något annat sätt, parallellerna med mediernas utveckling är uppenbara – då kommer det med närmast logisk obönhörlighet att tvinga fram en pedagogisk metod som helt bygger på behavioristiska mekanismer. Vi vet att det är en metod som fungerar ut-

märkt för att lära hundar sitta eller för den delen lära ungdomar att klara av körkortsprovet – enkla ja-och-nej-svar, inläring av fakta, inget anspråk på högre, kognitiva fakulteter. Vi vet också att behaviorismen är impotent för kreativa lösningar, konstnärliga uttryck, avvikelser från det etablerade, och att den började betraktas som ett obsolet pedagogiskt synsätt för ett halvt sekel sedan. Är detta pedagogiken som MOOC ger uttryck för mellan 1:orna och 0:orna? För självklart uttrycker MOOC en pedagogisk filosofi bortom program och plattformar. Är det en pedagogik som vi vill ha?

Men MOOC kommer väl i varje fall att lyfta u-länderna till konkurrenskraftig nivå genom att erbjuda deras fattiga och isolerade befolkning samma undervisning som de bästa studenterna vid de bästa universiteten? Om detta skriver den meritlyngda Nancy Birdsall, som grundat och leder Center for Global Development i Washington:

"Att påstå att det [MOOC:s] är ett alternativ till konventionell universitetsutbildning tar i själva verket bort pressen på regeringar som Sydafrikas att utveckla sina egna, inhemska lösningar för att ge tillgång till högre utbildning."

Så kan det förstås vara. Det är svårt att på förhand veta vad det innebär för studenterna eller för dessa samhällen. Goda intentioner får ibland negativa konsekvenser som ingen tänkte på. Som entusiasmen dolde. Men det visar sig väl.

Keith Devlin är matematiker och lärare vid Stanford (och känd som *The Math Guy* i NPR:s Weekend Edition). Han påstår att MOOC-utbildning kommer att innebära, "en stor anpassning i attityder. De flesta av oss som gjort utbildning till vårt yrke har gjort det för att vi bryr oss om individen. Vi älskar att interagera med våra studenter. [...] Men med MOOC åker allt det ut genom fönstret."

Vad händer med den goda läraren? Den som lever får se. Svårt att veta i förväg.

Roland Poirier Martinsson är doktor i teoretisk filosofi

De brasilianska journalisterna **Leandro Narlochs** och **Duda Teixeiras** böcker om Latinamerikas historia gör rent hus med vänsterns myter och ikoner. Målet är att skapa plats för en politisk debatt som inte kvävs av historien, utan som utgår från dagens situation.

Av Erik Jennische

”Chavismen har ingen framtid”

När jag bläddrar i min pappas lärobok i historia från 1960-talets USA blir frågan så enkel. Skillnaden i utveckling mellan USA och Latinamerika grundlades redan under kolonialtiden. Den engelska kolonialiseringen drevs på av privat kapital där kolonistörerna tog såväl vinst som förlust. Religionsfriheten gjorde att förföljda européer valde norra Amerika för att söka framtiden. Det lokala självstyret i de engelska kolonierna främjade ansvarstagande.

I de spanska kolonierna däremot, förklarade läroboksförfattarna, monopoliserade kronan handeln och straffade dem som sålde till andra. Hierarkierna var fasta och den sociala rörligheten förhindrades av att bönderna var knutna till marken de brukade.

Och så spände de ögonen i gymnasieleverna; *Such a society keeps down initiative and ability.*

– Det låter mycket likt förklaringen till skillnaderna i utveckling man får lära sig i skolorna i Latinamerika, säger den brasilianske journalisten Leandro Narloch.

– I Nordamerika ville kolonistörerna utveckla landet, i Brasilien var de skurkar som ville ta rikedom härifrån.

– Men det är historisk determinism! Under 1980-talets hyperinflation, när Brasilien var en skam även för sig självt, var de teorierna populära. De förklarade rötterna till vår misär. Men krisen har gått över trots att rötterna är desamma.

Leandro Narloch är författaren bakom först *Guia politicamente incorreto da historia do Brasil* från 2009, och uppföljaren *Guia politicamente in-*

correto da América Latina från 2011. Den senare skrev han tillsammans med Duda Teixeira. Titlarna kan översättas som *Politiskt inkorrekt guide till Brasilien* respektive *Politiskt inkorrekt guide till Latinamerika*, och är några av den brasilianska bokbranschens största succéer de senaste åren. Tillsammans har de sålt i mer än 400 000 exemplar.

Böckerna är en skarp attack mot den historieskrivning som präglar såväl undervisningen som den offentliga diskussionen i Latinamerika, i vilken kolonialismen är den första orsaken till fattigdom och underutveckling och den amerikanska imperialismen den andra. Det är också en historieskrivning som spritt sig till Europa. Det politiska svaret på denna historieskrivning har därför länge varit antikolonialistisk och antiimperialistisk populism, vars främsta företrädare ofta blivit internationella ikoner.

Narlochs och Teixeiras ambition med böckerna är att knuffa ned dessa ikoner från sina piedestaler. De gör upp med 1900-talspolitiker som Salvador Allende och Juan och Eva Perón, revolutionärer som Pancho Villa och Ernesto Che Guevara och självständighetshjältar som Simón Bolívar och Toussaint Louverture. Inka- och aztekimperierna beskrivs som förtryckare av mindre ursprungsfolk i sin närhet. I kapitlet om fria före detta slavar i Brasilien får man veta att även dessa ofta hade egna slavar. Heder och ära tas sedan från viktiga kulturpersonligheter, samtidigt som den tidigare så föraktade brasilianske 1800-talskejsaren Peter II får en del av glansen tillbaka.

”

Böckerna är en skarp attack mot den historieskrivning som präglar såväl undervisningen som den offentliga diskussionen i Latinamerika.

”

Målet är att skapa en politisk debatt som inte kvävs av historien utan som utgår från dagens situation.

Målet är att skapa plats för en politisk debatt som inte kvävs av historien, utan som utgår från dagens situation. I praktiken alla kurvor för social, ekonomisk och politisk utveckling på kontinenten pekar åt rätt håll. Den formella demokratiseringen under 1980-talet och demokratiseringen av den politiska kulturen sedan dess har skapat en god grund för ansvarstagande politiker som levererat sociala och ekonomiska framgångar. En IMF-rapport från i april i år spår robust tillväxt på mellan 3 och 4 procent över hela kontinenten i år och nästa år. Det finns undantag. Kuba är en anomali. Och utvecklingen i Argentina och Venezuela blandar viktiga framgångar med bakslag. Men även i de två senare har stödet för demokratin ökat dramatiskt sedan millennieskiftet.

Det paradoxala är dock att trots att politiken styrs av högst pragmatiska ideal så präglas mycket av det latinamerikanska politiska medvetandet av ikonerna och de historiska oförrätterna.

Men, frågar jag Leandro Narloch, hur kommer det sig då att Juan och Evita Perón, Che Guevara och Salvador Allende fortfarande har så många beundrare?

– Jag tror att det kommer från idén om att vissa människors fattigdom beror på andras rikedom. Då kommer kampen mot de rika att leda till fördelar för de fattiga. Men som historien många gånger visat; får de fattiga det dåligt går de rika sannolikt samma öde till mötes, och vice versa. Aldrig har det dykt upp så många nya miljonärer i Brasilien som mellan 2007 och 2010. Och aldrig har så många lämnat fattigdomen.

Enligt en prognos från våren 2012 kommer antalet personer i den brasilianska ekonomiska medel- och överklassen att ha fördubblats mellan 2003 och 2014, och antalet personer i de fattigare inkomstklasserna att ha halverats. Demokrati, makroekonomisk stabilitet och stora satsningar på grundskolan under 1990-talet lade grunden för fattigdomsminskningen på 00-talet. Politiken var pragmatisk, men konsekvenserna radikala.

I Brasilien, precis som i många andra latinamerikanska länder, har dagens pragmatiska politiker en mycket radikal bakgrund. När Lula da Silva och Arbetarpartiet kom till makten 2002 fylldes regeringen av personer som varit med i ett halvduzin olika gerillagrupper på 1960-talet. Dagens president Dilma Rousseff, som togs upp i regeringen några år senare, deltog också i den väpnade kampen på 1960-talet och tillbringade flera år i fängelse.

Varför har de brasilianska politikerna brutit med den radikala politiken och den väpnade kampen?

– Först för att de blev äldre. Att vilja offra livet för en kamp är något man växer ifrån. Men det var också de som vann debatten. De tog över kampen om idéerna när militärerna gav upp, förklarar Leandro Narloch.

Här finns en viktig förklaring till 00-talets vänstervåg i Latinamerika. Under decennierna av militärdiktaturer förtrycktes historieskrivningen om de populisterna och kommunister som militärerna störtade från makten. Därmed skapades det ingen fri offentlig debatt om deras politiska arv. Historien

traderades istället muntligt i den konspirativa underjorden lokalt, eller bland kulturellt isolerade grupper i exil. När yttrandefriheten sedan återetablerades på 1980-talet kom många år av visklek till ytan, och bestämde de historiska förutsättningarna för den debatt som präglade politiken sedan dess. De som hade förtryckts av antikommunistiska och USA-vänliga militärer, ansågs per definition varit försvarare av demokrati och mänskliga rättigheter även om de aldrig varit det.

Denna historieskrivning har gjort att många av kontinentens främsta människorättsaktivister, med ett djupt och genuint engagemang för frihet i det egna landet, kan ha Che Guevara på väggen hemma. Vänsterdominansen i det medborgerliga engagemanget har tvingat nästan alla framgångsrika politiska ledare att manövrera mellan en stark vänsteridentitet och pragmatiska reformer som fördjupat demokratin och öppnat upp ekonomin.

När Lula med tiden ska värderas av historien blir kanske hans viktigaste resultat att han tvingade den brasilianska vänstern att respektera de demokratiska institutionerna, men samtidigt aldrig sågs som en svikare.

Kanske kan man till och med tacka just Hugo Chávez för detta, förklarar Leandro Narloch.

– Lula såg vad som hände i Venezuela, och gick inte den vägen. Inte heller Dilma. Peru är också intressant. Efter att Ollanta Humala valdes till president 2011 har man frågat sig om landet ska gå Brasiliens eller Caracas väg, och glädjande nog verkar man gå Brasiliens.

Leandro Narloch sätter fingret på den viktiga ideologiska striden i Latinamerika de senaste decennierna: den inom vänstern. Det är inte en debatt i ord. Utåt är de alltid rörande överens. Utan en debatt i handlingar. Den viktiga skiljelinjen i latinamerikansk politik står inte mellan högern och vänstern, utan mellan en demokratisk och pragmatisk vänster å ena sidan, och en populistisk radikal vänster å den andra. Mellan efterföljarna till Lula och Chávez. Några undantag finns, men av Latinamerikas knappt tjugo regeringschefer är det bara något fåtal som inte självklart svarar "till vänster" på frågan om var de har sin ideologiska hemvist.

”Peronismens kärna ligger i att staten ska leverera och medborgarna vara tacksamma.”

Striden mot ikonerna i Brasilien är dock inte över, säger Duda Teixeira, Leonardo Narlochs författarkollega till den politiskt inkorrekt guiden om Latinamerika.

– Tron på politiker med superkraft finns kvar. Samtidigt värderas de personer som gör något för och av sig själva lågt, om de inte råkar vara fotbollsspelare.

Att främja produktivitet eller entreprenörskap i ekonomin är sällan prioriterat. Offentliga anställningar är en central del av selsättningspolitiken. Staten gör sig till ansvarig för ekonomiska problem den inte borde lägga sig i. Hittills har glappet mellan den klassiska historieskrivningen och vardagen i dagspolitiken hanterats genom att politikerna sagt en sak och gjort en annan. För att man nu ska komma vidare – menar Narloch och Teixeira – behöver politiken göra upp med historien, se den från andra perspektiv, skapa distans.

Men även om populismen finns kvar i den brasilianska politiken, är den starkare i den argentinska, som fortfarande

Vänsterikon.
FOTO: ALBERTO KORDA

domineras av Juan och Evita Peróns politiska arv decenniet efter andra världskriget.

– Peronismens kärna ligger i att staten ska leverera och medborgarna vara tacksamma, förklarar Duda Teixeira.

De brasilianska politiska institutionerna var bättre förberedda på att motstå den auktoritära och populistiska kraften som uppstod med demokratiseringen.

Men det var också stor skillnad på själva förtrycket i Brasilien och Argentina under militärdiktaturena. Under några år på slutet av 1970-talet och början av 1980-talet avrättades eller försvann 30 000 personer i Argentina. Under militärdiktaturen i Brasilien mellan 1964 och 1985 försvann knappt 500. Och då är Brasilien dessutom flera gånger större än Argentina.

Många i den generation politiker som dominerat Brasilien sedan 1990-talet, Fernando Henrique Cardoso, José Serra, Lula da Silva, Dilma Rousseff med flera, tvingades i exil, fängslades eller förtrycktes på andra sätt under 1960- och 70-talen. Men de överlevde och fick med tiden komma tillbaka. Deras generationskamrater i Argentina finns däremot inte längre kvar. När friheten kom tillbaka i Argentina var den politiska förnyelsekraften borta, mördad.

I Brasilien innebar demokratiseringen att man bröt med den politiska historien från tiden före militärerna. Alla de viktiga politiska partierna i Brasilien har sina rötter i demokratiseringsarbetet som sattes igång på 1970-talet. I Argentina däremot sökte väljarna först svaren i Raúl Alfonsins blodfattiga radikala parti som grundades på 1890-talet, och sedan i peronismen, en rörelse som spretar åt höger och vänster, och som aldrig har gjort upp med sina ideologiska rötter i 1930-talets Italien.

I Argentina har man därför fortfarande exportskatt på kött och spannmål med argumentet att argentinarna annars inte skulle ha något att äta. Sedan ett par år har valutaregleringen gjort att det återigen finns två parallella växelkurser för dollar. Och sedan tidigt i våras råder priskontroll i livsmedelsbutikerna. Vart man än åker i Latinamerika skakar folk på huvudet när de pratar om "Argentinas politiska klass...". Den argentinska politiken är idag otänkbar i Brasilien. Trots att tillväxten nu sjunkit till nära noll och landet under sommaren drabbats av de största politiska protesterna på decennier, så är regeringens svar inte enkel populism, utan seriösa politiska reformer. Kanske är de för små och för sena, men de ligger ändå inom den pragmatiska politikens gränser. Den brasilianska politiken tyngs inte av 1900-talet ikoner på samma sätt som den argentinska.

En indikator på utvecklingen under åren som kommer är om Hugo Chávez etablerar sig som en av de historiska ikonerna, eller förpassas till historien som pajas. Striden är hård. När Hugo Chávez dog i mars i år, och venezolanerna för andra gången på ett halvår gick för att välja president, kunde deras val fått kontinentala konsekvenser som få latinamerikanska val tidigare haft. Om inte ens venezolanerna ville ha "chavism utan Chávez", varför skulle de andra latinamerikanska väljarna vilja det? Valet blev jämnare än någon förutspått, och även om Hugo Chávez kronprins Nicolas Maduro har etablerat sig vid makten är kampen om historieskrivningen inte över.

Kan detta vara den latinamerikanska auktoritära populismens sista strid?

– Chavismen har ingen framtid, säger Duda Teixeira bestämt, och fortsätter:

– Den styrde genom två faktorer. För det första genom Hugo Chávez karisma som garanterade majoritet i nästan alla val sedan 1998.

För det andra genom att förtrycka journalister, domare och oppositionspolitiker, bygga milisgrupper, expropriera företag och försvaga privata initiativ. Men Nicolas Maduro kommer inte att kunna hålla sig uppe genom val. Trots alla fula trick – som att chavisterna hade folk i vallokalerna och att döda röstade etcetera – så vann han med en mycket snäv marginal. Maduro har nu två möjligheter: acceptera att förlora ett val någon gång de kommande sex åren, eller att grunda en diktatur. Oavsett vilket, är chavismen död.

Det är vänstern och nationalismen som har dominerat mycket av politiken i Latinamerika de senaste tjugo åren. De konservativa har fortfarande stöd bland dem som inte hade så mycket emot militärerna. Men liberaler som Leandro Narloch och Duda Teixeira har haft en svag roll i politiken och i det civila samhället.

Varför har liberalernas roll i kampen för mänskliga rättigheter i Latinamerika varit så svag?

– Jaa du, låt mig tänka, säger Leandro Narloch..

– Idag är det stora problemet i Brasilien att det inte finns något organiserat liberalt parti, eller rörelse. Jag är en del av några grupper, men de är små och har liten betydelse i medierna. Kanske beror det på att liberalismen och neoliberalismen fick kraft först när militärerna stuttit vid makten ett tag. Militärerna i Brasilien tog makten 1964, och Thatcher kom först 1979 när militärerna redan börjat tappa taget. Det är ett av Brasiliens och Latinamerikas största problem idag, avsaknaden av en liberal höger som är för mänskliga rättigheter.

Är det ett dilemma för Latinamerikas liberaler att Pinochet införde vissa liberala ekonomiska reformer, men samtidigt styrde på ett djupt antiliberalt sätt?

– Självklart, det är en skugga över liberalerna. Och fortfarande existerar den hårda konservativa linjen. Vi har liberaler som entusiastiskt försvarar ekonomisk liberalism, men som när det kommer till legalisering av narkotika, som också är en tydlig liberal fana, förlorar entusiasmen. Men för

mig hänger de ihop, ekonomin och politiken.

Duda Teixeiras liberalism grundar sig på att staten ska minimera sin roll i ekonomin.

– Men jag är också liberal i den amerikanska betydelsen, vad gäller hbt-rättigheter och rätt till abort till exempel, säger han och berättar att de från början tänkte ha med ett kapitel om Pinochet i guiden om Latinamerika.

– Men sen ändrade vi oss, för det finns ingen i Brasilien som ser honom som hjälte längre. Och när vi tog bort honom, visade det sig att resten hörde till vänstern. I Brasilien är alla hjältar och frälsare vänster, eftersom vänstern tror på hjältar, att någon som är upplyst kan göra allt för dig.

Det måste varit bekvämt för läroboksförfattarna på 1950-talet att hitta förklaringarna till skillnaderna mellan USA och Latinamerika så långt tillbaka som i kolonialtiden. Analys av vilken politik i USA som verkligen givit resultat de få decennierna sedan krisen på 1930-talet blev onödig. Framgång kunde istället beskrivas som en del av den amerikanska nationen. Och var det kolonisationsörernas fel att Latinamerika var eftersatt, blev det amerikanska stödet till den ena militärdiktaturen efter den andra ovidkommande. Misslyckande var ändå en del av den latinamerikanska gemenskapen.

De senaste decenniernas demokratisering i Brasilien och flera andra länder på kontinenten har dock visat att brottet med historien inte behöver vara mer än ett par val bort. När den erfarenheten sätter sig djupare bland latinamerikanska väljare kommer steg från underdog till vinnare att bli allt kortare. ✨

"Det är ett av Brasiliens och Latinamerikas största problem idag, avsaknaden av en liberal höger som är för mänskliga rättigheter."

Politiken kan inte frälsa oss

Precis som andra av 1900-talets tänkare försökte Karl Löwith förstå seklets katastrofer. Löwith, som tvingats fly från Hitlers Tyskland, menade att roten till det onda var tron på mål och mening i historien.

Av Jayne Svenungsson

Nittionhundratalet har ofta tecknats som det gudlösa århundrandet. Men kanske vore det mer rättvisande att tala om århundradet då människan själv intog Guds plats. Om historien tidigare tänkts vila i

Guds trygga hand tar 1900-talets människa historien i egna händer och upprättar sina egna yttersta mål för historien. Seklets stora utopiska samhällsprojekt kan ses som fåfänga men förödande försök att förverkliga dessa mål. Åtminstone är det så dessa projekt tolkas decennierna efter andra världskriget när Europa ligger i ruiner.

Karl Löwith är berömd som en av de tänkare som vid mitten av förra seklet försöker dechiffra de urartade ideologiernas vansinne. Bland Europas intellektuella pågår vid den här tiden en febril aktivitet att sätta 1900-talets dittillsvarande trauman i perspektiv och inte sällan har analyserna politiska undertoner. Mest bekant för eftervärlden är förmodligen den rad av liberala tänkare – från Karl Popper och Isaiah Berlin till vår egen Herbert Tingsten – som söker och finner roten till de totalitära ideologierna i 1800-talets storvulna historiefilosofier.

Men det är långtifrån bara liberala tänkare som fattar pennan. År 1954 publicerar den ungerske marxisten György Lukács *Förnuftets banemän* (*Die Zerstörung der Vernunft*), ett verk på nästan sju hundra sidor som när det går i nytryck året därpå förlänas den förtydligande undertiteln *Der Weg des Irrationalismus von Schelling zu Hitler*. I påfallande likhet med ovannämnda tänkare återfinner Lukács roten till det onda i det "irrationalistiska" inslaget i den tyska 1800-talsfilosofin. Dock undandrar han de totalitära kommunistiska ideologierna från kritiken. I själva verket, hävdar Lukács, är den moderna irrationalismen ett uttryck för den borgerliga reaktionen på den framväxande socialismen.

Även från konservativt håll görs analyser, en av de mest berömda är den österrikiske politiske

tänkaren Eric Voegelins. Återigen slås man av hur likartade de diagnoser som vid denna tid ställs på Europa är, trots de skilda bevekelsegrunderna. Precis som sina liberala och marxistiska kolleger

Gud, såsom Michelangelo såg honom.

FOTO: TITIMASTER/CC BY/
WIKIMEDIA COMMONS

Jayne Svenungsson är docent i systematisk teologi vid Teologiska högskolan, Stockholm, verksam inom forskningsprogrammet *Tid, Minne och Representation*.

spårar Voegelin de totalitära ideologiernas rötter till de hybrisartade inslagen den tyska romantiken, vilka i sin tur pekar bakåt mot de kiliastiska dragen hos 1100-talsmunken Joakim av Floris. Det är först när man börjar se på detaljerna som olikheterna kommer i dagen. Den yttersta förklaringen till 1900-talets katastrofer är enligt Voegelin inte försvagningen av liberalismens *common sense*-ideal, än mindre sveket mot den socialistiska klasskampen. Det är när människan överger den klassiska filosofins metafysiska ideal och söker inomvärldslig perfektion som hon lägger grunden för sin egen undergång.

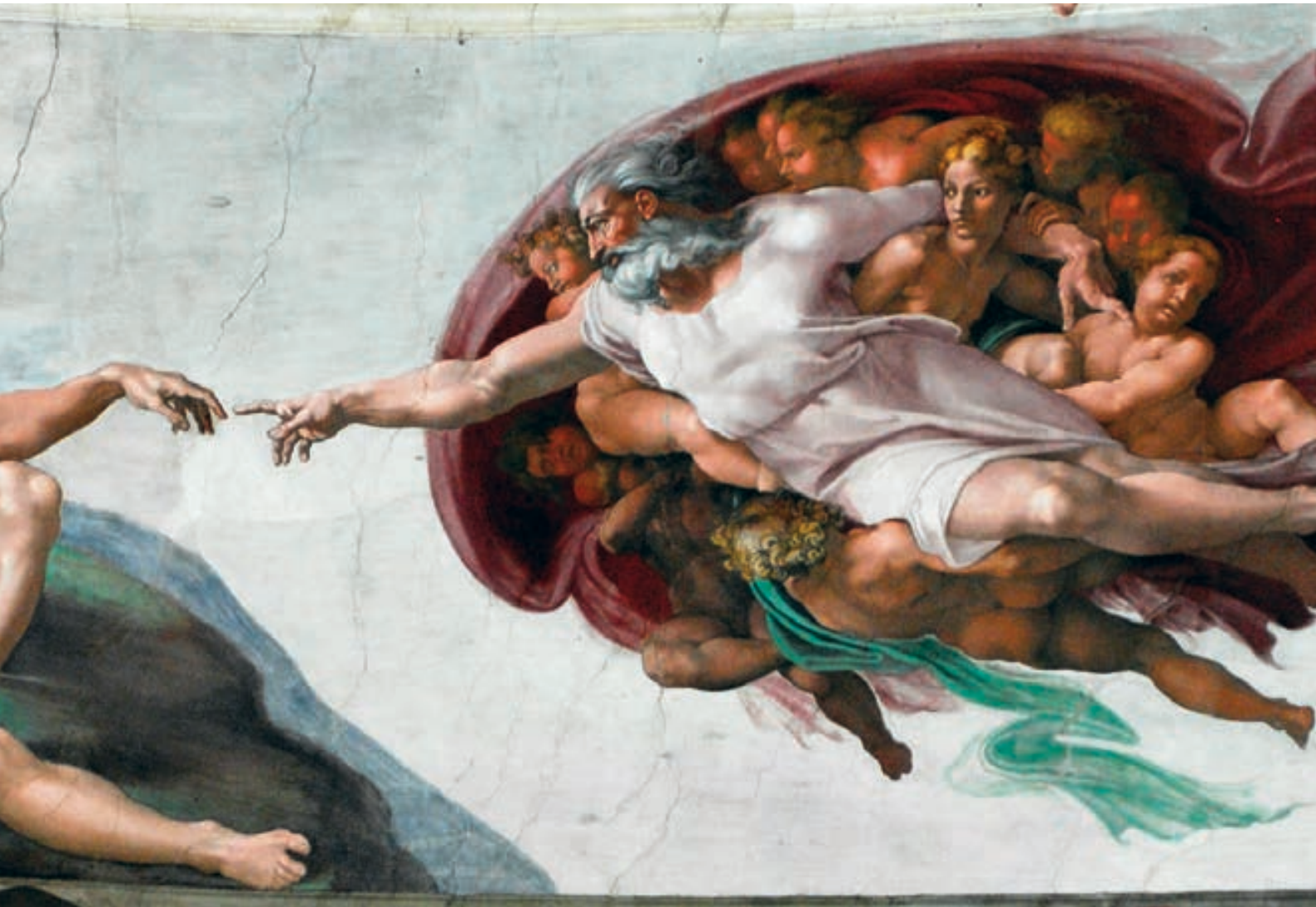
Det som får Karl Löwith att sticka ut bland de många tänkare som i kölvattnet av andra världskriget försöker förstå Europas andliga kris är att hans analys är påtagligt *apolitisk*. Löwith söker en filosofisk förklaring snarare än en politisk.

Kanske finner vi i detta apolitiska drag också den intressantaste ingången till Löwiths personliga och intellektuella biografi. Vill man spetsa till det kan man rentav säga att det var flykten från en tumultartad politisk situation som först kastade Löwith i armarna på filosofin.

Vi rör oss här vid tiden efter första världskriget, närmare bestämt våren 1919. Löwith hade sedan ett par år tillbaka återvänt till sin hemstad München efter flera år i italiensk krigsfångenskap. Han är tjugotvå år gammal och läser biologi och filosofi vid stadens universitet. Men den europeiska turbulensen vill

”Om historien tidigare tänkts vila i Guds trygga hand tar 1900-talets människa historien i egna händer och upprättar sina egna yttersta mål för historien.”

inte lägga sig, åtminstone inte i detta hörn av Europa. München skakas sedan flera månader av revolutionära oroligheter med kulmen i den bayerska rådsrepublikens snabba uppgång och fall. Republiken utropas den 7 april och slås ner i ett våldsam blodbad under de första dagarna i maj. >>

Det är denna politiska oro som driver Löwith att överge sin hemstad och fortsätta sina studier på annan ort. Den ort som hägrar är Freiburg, sedan flera år det livskraftiga centret för den fenomenologiska rörelsen och dess berömda grundare Edmund Husserl. Väl på plats visar sig Husserls attraktionskraft emellertid svag i jämförelse med karisman hos hans unge assistent Martin Heidegger. Många år senare skriver Löwith i sina memoarer om hur det "ogenomträngliga djupet i Heideggers andliga drivkraft fick allt annat att blekna". I själva verket är Heidegger bara åtta år äldre än Löwith, men han blir snabbt en viktig mentor och förblir den tänkare som mer än någon annan kommer att präglade Löwiths egen intellektuella gärning.

Med Heidegger delar Löwith en fascination för Nietzsches liv och verk. År 1922 återvänder han till hemuniversitetet i München och avlägger sin doktorsexamen på en avhandling om Nietzsches idéer om tolkning. En kort tid därefter erhåller Heidegger en tjänst vid universitetet i Marburg och Löwith väljer att följa efter för att bedriva sina postdoktorala studier under Heideggers handledning. Den intellektuella beundran är ömsesidig och 1928 lägger Löwith fram sin habilitationsavhandling som är starkt präglad av Heideggers tänkande och terminologi.

Inte desto mindre anas redan här den ambivalens som kommer att utmärka Löwiths livslånga förhållande till Heidegger. Avhandlingen bär titeln *Das Individuum in der Rolle des Mitmenschen* och utgör ett delvis polemiskt svar till Heideggers *Varat och tiden* som publicerats året innan. I synnerhet vänder sig Löwith mot den underordnade roll *Mitsein* – det mellanmänniska förhållandet – intar i Heideggers analys av den mänskliga existensen. Utläggningen av *Dasein*, det mänskliga varat, förblir fjättrad mellan den egentliga existensens solitära beslutsamhet och den oegentliga existensens ryggradslösa konformism. Kort sagt lämnas lite eller inget utrymme åt meningsfull mänsklig *intersubjektivitet* – åt insikten att människan formas av sina relationer med andra människor.

De tankebanor som Löwith för fram i sin avhandling har intressanta paralleller i Martin Bubers skrift *Jag och du* som publiceras 1923. Än mer påfallande är hur Löwith föregriper den kritik som flera senare judiska tänkare, i synnerhet Emmanuel Levinas, riktar mot Heidegger. Med både direkt och indirekt åberopande av det rabbiniska judiska arvet förebrår Levinas i flera verk Heidegger för att förringa den etiska relationen till den andra människan till förmån för upptagenheten med *Daseins* relation till ett neutralt och opersonligt vara.

Här ligger det nära till hands att dra parallellen längre och påminna om att även Löwith var av judisk börd. Men parallellen börjar då genast att halta. Löwith var inte någon judisk tänkare. I den mån han under sin uppväxt präglades av ett specifikt kulturellt arv så var det först och sist det tyska. Hans föräldrar, som tidigt konverterat till protestantismen, lade sig vinn om att fostra

sin son i kärlek och lojalitet till fosterlandet, och det var för detta fosterland som Löwith 1915 gick ut i krig. Först långt senare skulle hans judiska påbrå komma ikapp honom.

Löwith tillhörde den assimilerade judiska medelklass som blev varse sin judiskhet först i Tredje riket. I sina memoarer förlägger Löwith ögonblicket för detta kritiska uppvaknande till april 1933, då han tillsammans med andra kollegor av judisk börd ålades undervisningsförbud vid universitetet. Därtill kommer en omständighet som gjorde uppvaknandet extra smärtsamt: "Fallet Heidegger", för att anspela på Löwiths egna ord, men också på den svenska titeln på Hugo Otts berömda Heideggerbiografi. De första åren av den nazistiska regimen sammanfaller med de mörkaste passagera i Heidegger biografi. Det är vid denna tid han tillträder som rektor vid Freiburgs universitet och håller det ökända rektorstalet. Vid denna tid tar också Heideggers förhållande till sina tidigare vänner och kollegor av judisk börd en drastisk vändning. Under den relativt korta period han innehar posten som rektor tillämpar han beredvilligt de nazistiska "reningslagarna", till priset av att han rentav tvingas neka den till åren komne Husserl tillträde till universitetets bibliotek.

Löwiths lärare Martin Heidegger.

FOTO: THE GRANGER COLLECTION/SCANPIX

"Karl Löwith är berömd som en av de tänkare som vid mitten av förra seklet försöker dechiffrera de urartade ideologiernas vansinne."

Heideggers dragning till nazismen kom som en chock för flera av hans lärjungar av judisk börd. Dit hörde Löwith, men även andra välkända namn som Hannah Arendt, Hans Jonas och Herbert Marcuse. Samtidigt kan man fråga om Heideggers ställningstagande för den nya regimen var så oväntat. Som Ott framhåller finns det flera drag i Heideggers tidiga tänkande som tyder på att det inte var ett plötsligt och tillfälligt feltramp. Inte minst delade Heidegger mellankrigstidens utbredda kulturpessimism och såg Weimararens återkommande kriser som uttryck för Västerlandets allmänna förfall. Hade denna diagnos väl ställts låg det nära till hands att attraheras av den nationalistiska retorik som krävde

hårda tag och auktoritära lösningar på Tysklands kännbara utmattningssymtom.

Det är alltså inte helt förvånande att Heidegger drogs till nazismen. Mer förvånande är egentligen att så många begåvade yngre tänkare av judisk börd drogs till Heidegger. Som den amerikanske idéhistorikern Richard Wolin framhåller (i *Heideggers barn* från 2003) ligger förklaringen närmast i att dessa tänkare inte betraktade sig som judar. Tvärtom såg de sig som fullt ut assimilerade tyskar. Till bilden hör också att Heidegger aldrig omhuldade nazisternas rasbiologiska antisemitism; i den mån han hyste antijudiska åsikter låg dessa snarare på ett kulturellt plan.

Det var sålunda först när Heideggers sympatier med den nya antisemitiska regimen kom i dagen som brottet blev ett faktum. Historien om Heideggers "barn" är den bitvis smärtsamma historien om hur Löwith, Arendt, Jonas och Marcuse hanterade konflikten mellan beundran och avsky; beundran för Heidegger som tän-

kare och avsky för Heideggers politiska övertygelser. Som Wolin framhåller innebar detta för flera av dem en aldrig avslutad konflikt.

Löwith, för sin del, hanterade konflikten genom att i sitt tänkande ständigt återkomma till Heideggers ”fall” i ordets dubbla mening. På ett mer direkt plan, för att återuppta den kronologiska tråden, hanterade han situationen med både Heidegger och nazismen genom att 1934 gå i exil. Han väljer Italien, det land som hållit honom i krigsfångenskap under nästan tre år. Varför detta återvändande till brottsplatsen? Här ligger det nära till hands att se ett symboliskt förebådande av hans ständiga återvändande till Heideggers liv och verk. Men bilden är mer komplex. I själva verket hade hans tidiga vistelse i Italien lämnat ett bestående intryck och han skulle ofta beskriva sin förkärlek för den ”otyska” värme och spontanitet som präglade Medelhavskulturens mentalitet. Orden för tanken till Nietzsche som också ofta och gärna uttryckte sin kärlek till Italien, platsen framför andra för hans självvalda exil. Talande nog ägnar Löwith sina två år i Rom åt att författa dels ett verk om Jacob Burckhardt, dels ett verk om Nietzsches idé om den eviga återkomsten.

Snart hinner den tyska skuggan över Europa emellertid ifatt honom. År 1936 har den nazistiska propagandan nått en sådan spridning att Rom inte längre är en säker plats. Han reser då österut, till Tohoku universitetet i Sendai, dit han inbjudits efter en rekommendation av en japansk kollega. Vistelsen i Japan skulle vara i fem år och det är under de här åren han skriver sin berömda biografi över sitt dittillsvarande liv, *Mein Leben in Deutschland vor und nach 1933*. Redan här omtalar Löwith det outplånliga intryck som Japan – ”dess folk, dess subtila civilisation och den storslagna buddhistiska konsten” – gjort på honom. Men även i Sendai hinner skuggorna till sist ifatt honom; redan 1936 hade Japan och Tyskland undertecknat Antikominternpakt, och samförståndet intensifieras med Tremaktspakten i september 1940.

Löwith fortsätter sin migration österut. Denna gång är det två av 1900-talets mest namnkunniga teologer som kommer honom till undsättning, vilket kan tyckas som en ödets ironi av skäl jag strax återkommer till. År 1941 hjälper Paul Tillich och Rheinhold Niebuhr Löwith att erhålla en tjänst vid Hartford Seminary, ett teologiskt college i Connecticut. Intrycken från denna tid är, att döma av ett brev till Leo Strauss från 1948, knappast lika djupgående. I brevet beklagar sig Löwith över den sterila protestantiska miljön och beskriver sig som en strandad fisk som kippar efter vatten.

Situationen förändras 1949 när en tjänst öppnas för honom vid New School i New York. Han stannar där i fyra år, innan han återigen packar väskan och beger sig österut – denna gång för sista gången. Det är vännen Hans-Georg Gadamer som förmedlat ett erbjudande om en tjänst vid universitetet i Heidelberg. Därmed har hans exil fört honom jorden runt. År 1952 flyttar Löwith hem till Tyskland och slår sig ner i den vackra staden vid Neckars strand där han sedan lever och verkar fram till sin död 1973.

Låt mig med detta sagt återknyta till den nyss nämnda ironin. Det må vara att Löwith upplevde sig som en strandad fisk vid Hartfords teologiska seminarium, men faktum är att det är under de här åren han skriver sitt mest berömda verk, *Meaning in History*, som publiceras 1949. Ironin ligger inte bara i att den andefattiga protestantiska miljön genererar fram en sällsynt kreativitet, utan även i att inbjudan från de två teologkollegerna till sist mynnar ut i ett verk som i grunden är en subtil uppgörelse med hela det västerländska teologiska arvet.

Nu handlade det inte om någon uppgörelse med teologin som disciplin, än mindre med Tillichs eller Niebuhrs teologier (vilka

själva i många avseenden kan ses som konstruktiva kritiska bearbetningar av det kristna arvet). Vad Löwith vid den här tiden söker göra upp med är rötterna till de sekulära ideologier som iscensatt 1900-talets europeiska vansinne. Därmed är vi tillbaka till den punkt där denna essä tog sin början.

I *Meaning in History* tecknar Löwith en genealogi över den historiesyn som banat vägen för den politiska illusionen om himmelriket på jorden. Precis som Voegelin tillskriver Löwith både Joakim av Floris och den tyska romantiken en nyckelroll i denna utveckling. Men till skillnad från Voegelin – som är mån om att försvara en autentiskt kristen teologi bortom dess senare avarter – stannar han inte där. Den verkliga roten till Västerlandets onda återfinns helt enkelt i det bibliska arvet som sådant. Det är här människan för första gången börjar föreställa sig historien som ”frälsningshistoria”, ett drama om förtappelse och förlösning styrt av den gudomliga försynen. Hela historien kommer därmed att betraktas i ljuset av ett högre mål som förlämnar allt historiskt skeende mening. De antika grekerna, framhåller Löwith, var i detta avseende mer balanserade; de ”gjorde inte anspråk på att ha utrönt världshistoriens yttersta mening. Gripna av den synbara ordningen och skönheten i kosmos fann de i tillblivelsens och förgångelsens kosmiska lag också förebilden för sin förståelse av historien.”

Dessvärre är det inte den grekiska, utan den bibliska synen som lever vidare och blir konstituerande för Västerlandets förhållande till historien. Så är fallet även sedan den traditionella kristna historieteologin sekulariserats och övergått i nya tidens historiefilosofiska spekulationer. Nu är det förvisso sant att de moderna filosoferna – med Voltaire i spetsen – gör upp med den kristna försynsläran och föreställningen om ett transcendent mål för historien. Men själva framtidsorienteringen består. Om Gud så ersätts av människan som historiens drivande aktör och himmelriket omtyds till det ideala samhället på jorden, kvarstår inte desto mindre själva övertygelsen att historien har en mening och att denna mening erhålls ur ett kommande mål. Det är denna långlivade illusion Löwith vill sätta punkt för. Genom att visa på de mytologiska föreställningar som ligger bakom idén om framsteget vill han få den moderna människan att ge upp drömmen om himmelriket på jorden.

Dessvärre är det inte den grekiska, utan den bibliska synen som lever vidare och blir konstituerande för Västerlandets förhållande till historien. Så är fallet även sedan den traditionella kristna historieteologin sekulariserats och övergått i nya tidens historiefilosofiska spekulationer. Nu är det förvisso sant att de moderna filosoferna – med Voltaire i spetsen – gör upp med den kristna försynsläran och föreställningen om ett transcendent mål för historien. Men själva framtidsorienteringen består. Om Gud så ersätts av människan som historiens drivande aktör och himmelriket omtyds till det ideala samhället på jorden, kvarstår inte desto mindre själva övertygelsen att historien har en mening och att denna mening erhålls ur ett kommande mål. Det är denna långlivade illusion Löwith vill sätta punkt för. Genom att visa på de mytologiska föreställningar som ligger bakom idén om framsteget vill han få den moderna människan att ge upp drömmen om himmelriket på jorden.

Om jag inledningsvis karakteriserade Löwiths analys som apolitisk är detta sålunda en sanning med modifikation. Hans analys är politisk i den meningen att den syftar till att göra upp med samhällsvisioner som drivs av tron att det går att forcera den historiska processen genom målinriktat handlande. Den första halvan av 1900-talet är ett bevis så gott som något för att sådana visioner i regel mynnar ut i totalitära projekt där övergrepp i samtiden rättfärdigas av mål i framtiden.

Det apolitiska draget i Löwiths tänkande kommer i dagen först då man ser till frånvaron av egna substantiella visioner om vad som utgör ett gott samhälle. Löwith nagelfar det moderna projektet för dess antropocentrism, aktivism och instrumentella förnuft. Som kontrast håller han fram den grekiska antikens balanserade syn på människans plats i kosmos. Det är också hos de gamla grekerna, närmare bestämt i det stoiska *amor fati*-idealet, som Löwith finner sin egen intellektuella hemvist. Frågan är bara om detta ideal räcker som kompass för att navigera på den politiska verklighetens komplexa hav. Man kan helt enkelt fråga om inte Löwith, i sitt kraftfulla fördömande av strävan att ge historien en riktning, banar vägen för en fatalistisk hållning som blundar för att även mer godartade försök att förändra tillvaron till det bättre förutsätter någon form av övergripande vision eller horisont – om än med den väsentliga insikten att varje horisont förskjuts i takt med att vi närmar oss den. ✨

FILM

Den politiske Ingmar Bergman

Hungern är en dålig pedagog

64 Martin Lagerholm om Vilhelm Ekelund.

Språket är så galet vackert

66 Calle Pauli om Shakespearetolkaren Maria Åberg.

Översätta Eddan i mellanmjölkens land

68 Lars Lönnroth försvenskar en isländsk klassiker.

Krönika

70 Theodore Dalrymple om ansvar utan makt.

Notiser

71 Nationella uttryck, Boccaccio och självbiografier.

Skattemyndigheternas hårdhänta agerande fick Ingmar Bergman att lämna Sverige. Denna händelse hade avgörande betydelse för valet 1976, men bagatelliseras i de senaste böckerna om Bergman och Olof Palme. Det skriver **Erik Hedling**.

EN ANSLÄNDE DIMENSION av den svenska förståelsen av Ingmar Bergman har varit att betrakta honom som en opolitisk konstnär. Bergmans filmer har handlat om människosjälens yttersta våndor, något som till synes varit opåverkat av omkringliggande samhällsstrukturer och ideologiska preferenser. Ingen politik för Bergman, trots de omfattande politiska debatter hans filmer skapade, till exempel *Tystnaden* 1963 och *Skammen* 1968.

Särskilt påtagligt var detta i alla kulturbilagor som publicerades i storstadspresen när han gick bort. Här hyllades Bergman i lika hög grad i egenskap av teaterregissör som filmskapare och endast i några få enstaka fall påvisades konkreta historiska – och politiska – skeenden där Bergman varit en av aktörerna. Till exempel nämnde både Carl-Johan Malmberg i *SvD* och Jens Peterson i *Aftonbladet* hastigt att Bergman en gång flytt från Sverige. Leif Zern i DN var mest frispråkig genom att kortfattat kon-

statera att Bergman arbetade i ”motstånd” i Sverige.

Vad skribenterna syftade på var naturligtvis den välkända skatteaffären, när Bergman i januari 1976 hämtades på Dramaten och anklagades för skattebrott. Förloppet nådde zenit när Bergman i april samma år förklarade att han lämnat Sverige för gott. Dock blev han frikänd från misstanke om brott och endast krävd på restskatt.

VÄLKÄNT VAR DETTA FÖRLOPP, men inte desto mindre är händelserna i alla sina detaljer relativt sett bortglömda. Minnet är som bekant likt en schweizerost, också hos flera av dem som under det senaste decenniet kommenterat skatteaffären och dess eventuella konsekvenser för det valnederlag som den socialdemokratiska regeringen med Olof Palme i spetsen led i september 1976.

Bergmans biograf, Michael Timm, behandlar i sin bok *Lusten och dämonerna. Boken om Bergman*, som kom 2008, året

Scen ur Bergmans *Det sjunde inseglet*.

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

Allan Edwall, Margaretha Krook, Hasse Alfredson och Tage Danielsson (de två senare särskilt förknippade med socialdemokratin). Gyllensten påpekade till och med: "Kända människor blir ofta utsatta för någon sorts personligt agg i sådana här sammanhang, vilket ofta drabbar dem onödigt brutalt." Ytterligare en av undertecknarna var ingen annan än Astrid Lindgren, som alltså redan här öppet tog parti för Bergman. Hon väntade inte till hennes egen Pomperipossadebatt.

I ett uppmärksammat brev till riksåklagaren, publicerat i sin helhet i *Dagens Nyheter* i februari, påpekade dessutom Jan-Olof Strandberg och Dramatens ekonomichef Torsten Ryde, att Bergman "till följd av ett brådstörtat, oöverlagt ingripande för oöverskådlig tid gått förlorat för svensk scenkonst".

Skrivelsen var ett långt personligt försvar för Bergman och en hård uppgörelse med myndigheternas handläggning av ärendet.

All detta var bara början. Pressen började följa ärendet i minsta detalj. De borgerliga tidningarna – med *Expressen* i spetsen – tog tillfället i akt att angripa socialdemokratin och skattepolitiken, ofta på helsidor. På den andra sidan stod *Aftonbladet* relativt ensam, med ett försvar för skattetjänstemännens agerande som blev alltmer bräckligt.

Även om den svenska allmänheten knappast läste *New York Times*, publicerade tidningen stort uppslagna artiklar i ärendet. I en av de första intervjuades kända svenskar

efter Bergmans frånfälle, ärendet med viss utförlighet. Han nämner visserligen Bergmans tänkbara betydelse för valresultatet, men hävdar också att endast ett fåtal stödde Bergmans sak mot skattemyndigheten, som bankdirektören Tore Browaldh och prästen Ludvig Jönsson. Bergman, menar han, fälldes av "tidsandan".

Såsom är brukligt inom forskningen har Timms uppgifter traderats vidare. I sin Palmebiografi *Underbara dagar framför oss. En biografi över Olof Palme*, som kom 2010, understryker Henrik Berggren att den "handfull" personer som Timm nämner i själva verket var så "perifera i den rådande tidsandan" att de "skadade hans sak". Berggren tillägger att det var tur för Bergman att han fick eldunderstöd av Astrid Lindgren som i en artikel i *Expressen* en och en halv månad efter Bergmans purgatorium gick till hårt angrepp mot det svenska skattesystemet på 1970-talet: den så kallade Pomperipossadebatten.

Även Kjell Östberg underskattar förmodligen Bergmanaffärens genomslag. I *När vinden vände. Olof Palme 1969–1986* (2009) hävdar han att Bergmans bristande popularitet hos folket medförde att hans sak inte förmådde skada regeringen på samma sätt som Astrid Lindgren, "den älskade författarinnan". Östberg stöder sig visserligen här, förutom på Timm, på en Si-

foundersökning om varför svenskarna 1976 röstade som de gjorde. Ett liknande resonemang förs av Göran Hägg i *Välfärdsäven. Svensk historia 1945–1986* från 2005.

DET FINNS EN DEL PROBLEM HÄR. Det är inte sant att Bergman inte fick något stöd. Faktum är, om man går till de närmast oöverskådliga pressklipp från tiden, att han fick ett massivt sådant. Redan dagarna efter hämtningen på Dramaten publicerade *Expressen* ett tuft formulerat utpropp till Bergmans försvar. Utproppet, som liknade lagföringsprocessen mot Bergman vid "inkquisitionens metoder", var undertecknat av 22 personer, de flesta av dem välkända kulturpersonligheter. Bland undertecknarna fanns några representanter för Sveriges dåvarande skönlitterära elit: Lars Gyllensten och Peter Weiss. Dessutom skrev flera av Bergmans teaterkolleger på, till exempel Dramatenchefen Jan-Olof Strandberg, regissören Alf Sjöberg samt skådespelarna

Det är inte sant att Bergman inte fick något stöd. Faktum är, om man går till de närmast oöverskådliga pressklipp från tiden, att han fick ett massivt sådant.

om fallet, till exempel Jörn Donner och Erland Josephson, som båda fördömde de svenska myndigheternas agerande i fallet. Hårdast i sin bedömning var Harry Schein, vd för Svenska filminstitutet, trots att han var nära personlig vän med Olof Palme (Schein var också vän med Bergman). Schein var helt på Bergmans sida mot myndigheterna och gjorde dessutom en analys av Sverige anno dazumal: "Ett av skälen till att svensk jämlikhet

är så avancerad är att det inte bara handlar om socialism, utan om en aktiv motvilja mot människor som anses vara bättre. >>

Man måste hugga ner folk. Alla måste vara jämlika.” (min översättning från engelskan)

PRESSKRIVERIERNÄNÄDE sin kulmen med Bergmans landsflykt i april 1976, där han i bittra ord skrev sitt avskedsbrev till hemlandet i *Expressen*: ”Eftersom jag kräver en viss trygghet för att kunna åstadkomma något i mitt yrke, och eftersom denna trygghet uppenbarligen kommer att förmenas mig under överskådlig tid (myndigheternas trakasserier och gatlopp i tidningarna) blir jag tvungen att söka denna trygghet någon annanstans än i detta land.”

Rubrikerna på löpsedlarna var svarta, tv-nyheterna visade ett flygplan som ödesmättat lämnade startbanan (vilket vi kan se i Maud Nycanders och Kristina Lindströms dokumentärfilm *Palme* från 2012, där Bergmanaffärens betydelse i alla fall inte förminskas, trots att filmen i stort saknar analytisk eller polemisk udd). Under alla omständigheter fick Socialdemokraterna uppleva sina sämsta opinionssiffror sedan 1928 hos Sifo i maj 1976. Och i valet förlorade de alltså regeringsmakten.

Jag har alltså svårt att tro på Timms, Berggrens och Östbergs skildring av Bergmans betydelse för valet 1976. Jag har förvisso ingen anledning att misstro Astrid Lindgrens roll, men hon var inte lika känd utomlands som Bergman. Det är klart att många svenskar brydde sig om Sveriges rykte ute i världen. Sedan kan det påpekas att Lindgrens Pomperipossaaffär inte rönt tillnärmelsevis så mycket pressuppmärksamhet som fallet Bergman, ens i Sverige.

Östberg menar att Bergman inte var så folkkär (vilket också Hägg och Berggren påpekar). Men vad är folkets kärlek för något? Bergmans verk hade åtminstone rönt lika stor uppskattning som Astrid Lindgrens, till exempel såg mer än halva befolkningen något av avsnitten av tv-serien *Scener ur ett äktenskap* 1973.

DET DÄR MED TIDSANDAN är också besvärligt. Det är antagligen en sanning med modifikation att 1970-talet mer än andra perioder var den politiska vänsterns tidevarv. Man skulle med visst fog kunna hävda att vänstern i själva verket upplevde sitt svagaste årtionde i modern tid. Socialdemokratin fick oavgjort i ett val (1973, fast man satt kvar) och förlorade två (1976 och 1979). De svenska kommunisterna fick aldrig mer än 5 procent av folkets röster. Vänsterns inflytande var sannolikt begränsat till universitetet, etermedierna och delar av kulturen.

Slutligen måste det betraktas som unikt att en filmskapare får ett så stort offentligt genomslag att hans privata affärer blir en nationell angelägenhet och blir del i avgöranden om den politiska makten. Med andra ord: Bergman var politisk, bland mycket annat. ✨

LITTERATUR

Hungern är en dålig pedagog

I år är det 100 år sedan Vilhelm Ekelund publicerade sin bok *Tyska utsikter*. Det är intressant att jämföra den med Stig Dagermans berömda efterkrigsstudie *Tysk höst*.

Det menar **Martin Lagerholm**.

”HUR LÅNGT ÄR DET mellan litteraturen och lidandet?” frågar sig Stig Dagerman. Bland ruiner och överbefolkade källargångar i utbombade tyska städer vederlägger han hösten och vintern 1946 den utbredda uppfattningen att det mänskliga lidandet är obeskrivligt, och visar att det i själva verket låter sig beskrivas ”alldeles förträffligt”. I de reportage han skrev för *Expressen*, och som sedermera resulterade i den numera klassiska reportageboken *Tysk höst*, lever han som han lär genom att helt enkelt beskriva vad han ser och hör. Vad han bevittnar i de engelska och amerikanska ockupationszonerna är människoträngsel i stinkande bangårdsbunkrar, bombade kyrkogårdar, sjuka barn och gamlingar utan tillgång till medicin och ett evigt fallande regn som står ”två fot djupt i Ruhrområdets bebodda källare”.

Vore man ute efter kontrasterande effekter kunde man jämföra Dagermans på en gång ömsinta, klarsynta och desillusionerade rapporter med Vilhelm Ekelunds mer litterärt aristokratiska impressioner från ett annat Tyskland 35 år tidigare, i *Tyska utsikter*. Ekelunds bok kom ut året före första världskrigets utbrott och Dagermans reportage skrevs året efter andra världskriget slut.

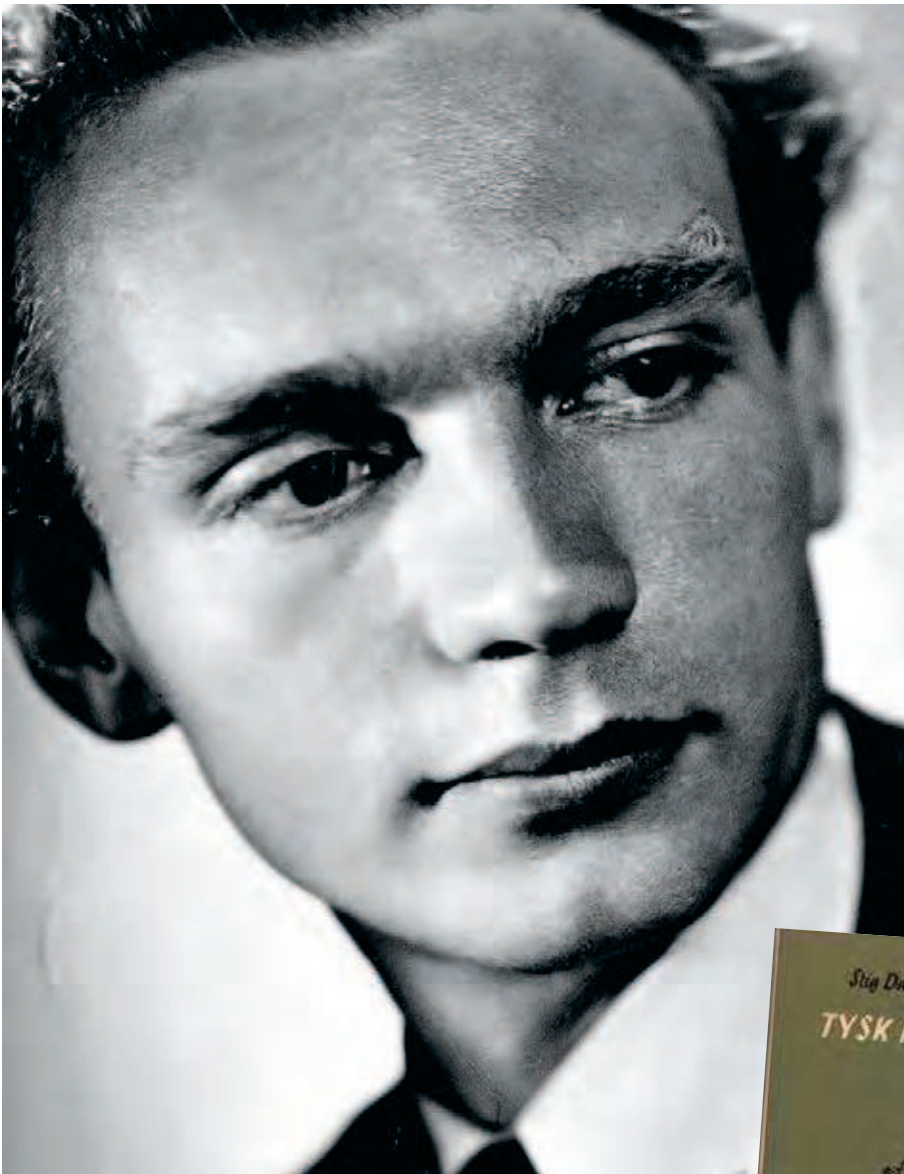
MELLANLITTERATEN OCH FRIANDEN Ekelund och den existentialistiskt influerade författaren och journalisten Dagerman ligger två världskrig, ett antal år som i allt väsentligt kom att dela in historien i ett ”gammalt” och ett ”nytt” Europa. Men trots Ekelunds och Dagermans olikartade ärenden, temperament och motiv påminns man om den fundamentala insikt som en annan betydande diktare, Gunnar Ekelöf, satte följande finurliga ord på: ”Jag bor i en annan värld, men du bor ju i samma.” Kanske hade de båda Tysklands-

resenärerna kunnat använda citatet med avseende på varandra.

”I kolblå juliafton skymmer Berlin”, skriver en ung Ekelund i dikten ”Vännerna”. Vi befinner oss i början av förra seklet och den skånske poeten från lilla Stehag är på sitt första besök i den tyska huvudstaden. Några år senare flyr han till Tyskland för att undkomma ett kortare fängelsestraff efter att ha varit i slagsmål med en länsman utanför Göteborg. Åter i Berlin ”slits blicken upp av det härjade livet, av verklighetens gråa massa”, för att låna Katarina Frostensons träffande bild av det plötsliga mötet med metropolens nu än mer tumultartade atmosfär.

Den fyra år långa vistelsen resulterade alltså i *Tyska utsikter*, som gavs ut för jämnt ett sekel sedan. Boken utgör en brokig samling resebetraktelser, författarporträtt, dagboksskisser, aforismer, essäer, kåserier och prosadikter. En splittrad form för en splittrad tid. Men, som Per Erik Ljung poängterar i sin studie *Drömmar som förplikt*, Ekelund var inte någon modernist ”i den meningen att det skulle vara möjligt för honom att avvinna det moderna livet dess skönhet och transformera det till konst”. Snarare vill han se en konst som ”momentant kan lyfta en ut ur den påträngande moderniteten”. Därav kanske också hans karakteristiska förmåga att spetsa sin skarpa iakttagelseförmåga i nuet med ett slags sarkastiskt gemyt.

IBOKENS FÖRSTA AVDELNING, ”Berlinbilder”, anar man förvisso den framrusande och rastlösa modernitet som närmast framstår som själva sinnebild för det tidiga 1900-talets avantgardistiska strömningar. Men inte ens spårvagnarna eller det imposanta riksdagshusets ”trista opersonliga skönhet” förmår helt utplåna Ekelunds drastiska sinne för humor.

Stig Dagerman.

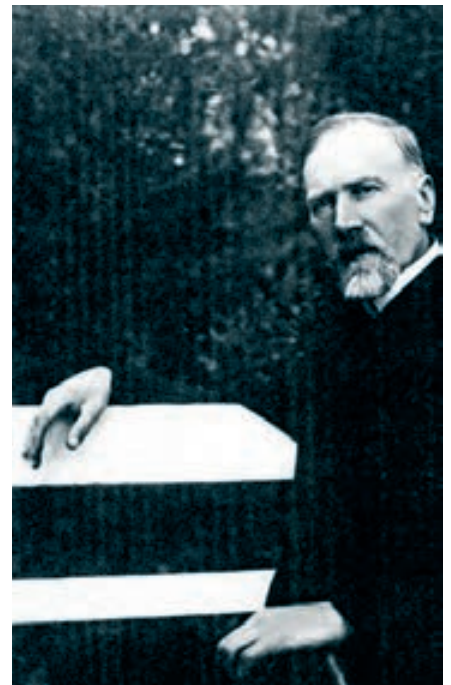
FOTO: NORSTEDTS

Att han misstänker att "det tyska kaffet har åtskilligt på samvetet beträffande den höga självmordssiffran i Tyskland", är ett tydligt tecken på hans slagfärdiga ironi. Men det vittnar också om en aforistisk diktarkaraktär som inte bara har blicken inåtvänd mot idéernas värld, utan också mot medborgarnas sociala förhållanden. "Vad kan det bli av människor som får bo i sådana spökhäus!" frågar han sig under en promenad bland tusentals arbetslösa och nödställda i centrala Berlin.

För att fly undan den högljudda och bullriga huvudstaden – "en strugglarnation som den preussiska är ju allting annat än en allsidigt sympatisk företeelse" – beger han sig i avdelningen "I Kiel" till nordvästra Tysklands kustpärla. Men även här slår Ekelund småningom av den tyska egenheten att som värsta skällsord använda ordet "Mensch!". Att omvärlden 30 år senare tvärtom skall komma att beskriva tysken som en *Unmensch* (monster, odjur) är

ett annat historiskt faktum vi ännu har att förhålla oss till, och som Ekelunds yngre kollega Dagerman mer insiktsfullt än de flesta gav språklig gestalt åt i sina reportage.

Den blott 23-årige Dagerman reste alltså till Tyskland hösten 1946 för att beskriva det obeskrivliga. I sina litterära rapporter är han en främling från norr som inte bara demaskerar sig själv genom sin dragning till ruinen som metafor, utan också genom sina klarsynta skildringar av de faktiska ruinskapsen i forna metropoler som Berlin, Hamburg, Köln och München. Allt medan tyskarna själva inte har råd eller kraft att intressera sig för annat än att överleva ännu en dag. Och den unge reportern iakttar, slår följe och samtalar med dem på "de före detta gatornas före detta trottoarer och letar efter ett före detta hus som vi aldrig hittar". Här finns en inneboende förtvivelan som författaren skickligt undviker att i

Vilhelm Ekelund.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

onödan intensifiera, men som ofrånkomligen skälver till mellan raderna.

DET MEST BETYDANDE SÄRDRAGET i de drabbande reportagen, jämte den stilistiska klarheten, är dess moraliska kritik av den kollektiva skuld som omvärlden påbördade tyskarna. Dagerman upprörs här över journalistkolleger som under den tyska hösten rapporterar om och tvärsäkert anmärker på ett brutet folks ideologiska hållningar. "I själva verket är det utpressning att analysera den hungriges politiska inställning utan att samtidigt analysera hungern", påpekar den svenske ynglingen utan att darr på manschetten. Och hur skulle det kunna vara annorlunda under omständigheter där "den tyska nöden är kollektiv, medan de tyska grymheterna trots allt inte var det". De som inte tar hänsyn till de här grundläggande riktlinjerna för en humanistisk livsåskådning är i Dagermans ögon ingenting annat än hycklare.

Hycklar gör däremot inte Vilhelm Ekelund när han 35 år tidigare i sin tur skriver om hur han på Frankfurter Allée i Berlin registrerar kvinnor och barn som krälar ut ur "de sollösa gårdarnas djup, ur lumpkällare och källarverkstäder" för att utsätta sig för stadens "storm av larm, hetta och damm och rök". Redan hos honom — liksom omsider hos Bertolt Brecht, för vilken brödet alltid kommer före moralen — lär vi oss den Dagermanska lärdomen att "hungern är en mycket dålig pedagog". En lika elementär sanning i Ekelunds förkrigsutsikter som under Dagermans efterkrigshöst. ✨

Språket är så galet vackert

Regissören Maria Åberg gör succé med sina Shakespeareuppsättningar i England. Rigida shakespeareianer kan dock ha svårt för hennes originella uppsättningar.

Calle Pauli har träffat henne.

SVENSKA MARIA ÅBERG RÄKNAS som en av de främsta unga regissörerna i England. Hennes uppsättning av Shakespeares *As You Like It* har gjort succé på Royal Shakespeare Company i Stratford-upon-Avon.

– Att arbeta med hans dramatik är ett slags språkarkeologi, säger hon.

– Han gjorde så många språkliga uppfinningar. När någon av hans gestalter talar känner man att det här sägs för allra första gången. Det ger fantastiska möjligheter och man måste vara oerhört tydlig med vad man spelar. Språket är så galet vackert. Och det har en funktion in i minsta detalj.

När Maria Åberg fick förslaget att göra *As You Like It – Som ni behagar* – var hon först tveksam, men så började hon utforska den koppling till landet, marken och naturen som vi idag förlorat så mycket av.

– Jag sökte årstidsbundna, icke-religiösa ritualer och kom på att den kopplingen lever bland annat kvar i vår tids musikfestivaler och där landade jag. *As You Like It* är ju dessutom den pjäs Shakespeare själv skrivit in mest musik i, säger hon.

Förra året regisserade Maria Åberg Shakespeares *Kung Johan* i en egensinnig version som ställde begrepp som ”makt” och ”kön” på huvudet och som plockade många komiska och drastiska poänger ur detta sällan spelade krönikospel.

– Jag är förtjust i att överraska dramaturgiskt och politiskt jobbar jag utifrån ett feministiskt perspektiv. Det är grunden till allt jag gör, säger hon.

SCENISKT SÖKER HON UTTRYCK och gester som förmedlar känsla och tanke så direkt och naket som möjligt.

– Jag vägrar att acceptera ett traditionellt psykologiskt och regimässigt språk, säger hon.

”Rigida shakespearianer kommer att hata den här uppsättningen”, skrev en kritiker förra året som själv älskade hennes egensinniga *Kung Johan* och fann den helt logisk i förhållande till originalet.

De rigida har kanske haft det lättare i år – i *As You Like It* finns redan komplikationerna runt manligt och kvinnligt där som en av de generatorer som driver komedin, sam-

tidigt som grymhet och hot om död är den motor som drar igång spelet. Både komplikationerna stryker Maria Åberg under med dubbla streck.

Rosalind är fördriven från sin farbrors hov, Orlando är på flykt undan sin bror som vill döda honom. Innan de drivits bort har de förälskat sig i varandra. Båda söker sig, varandra ovetandes, till Ardenskogen. Rosalind är förklädd till man. De möts i skogen, Orlando känner inte igen den förklädda Rosalind. Han anförtror den unge ”mannen” sin kärlekssorg...

– Befinner man sig i det vilda blir man lättare och öppnare, och mottagligare för starka känslor, säger Maria Åberg.

Jag vägrar att acceptera ett traditionellt psykologiskt och regimässigt språk.

AV ”DET VILDA” HAR HON skapat ett brokigt och synnerligen vitalt hippiekollektiv. Ardenskogen gör hon till en plats där alla är beroende av varandra i en kollektiv godhet; inte en mjåkig beskedlig godhet utan en våldsam, vildsint godhet, en rasande naturkraft. Pippa Nixon och Alex Waldman spelar de älskande med stark hetta i sin androgyna kärlekshistorias alla turer. Båda är fördrivna, icke önskade, de är sammanlänkade som tvillingsjälur i ett sällsynt vackert samspel.

Föreställningen är överhuvudtaget rik på fint utmejslade detaljer och känns djupt förtrogen med Shakespeares särart, så det är rätt förvånande när Maria Åberg berättar att hon inte alls intresserat sig för hans dramatik förrän på senare år. Hennes kärlek till William Shakespeare är stark och tämligen nyväckt, tidigare har hon främst arbetat med modern problemorienterad dramatik.

När Maria Åberg kom in på Mountview Academy of Theatre Arts i London för tret-

ton år sedan var hon 20 år. Innan hade hon läst litteraturhistoria i Lund.

– Jag ville studera teater och jag ville ut. Av alla alternativ lockade mig London mest, och det är här allting började, det är här jag har mina teaterötter, säger hon.

HENNES FÖRSTA JOBB efter utbildningen var som dramaturg- och regiassistent på Royal Court Theatre i London, världskänd som introduktör av samtida dramatik och för sin radikala profil. År 2004 gick Maria Åberg en kurs för unga regissörer på National Theatre i London, och fick kontakt med regissören och författaren Dominique Cook vilket ledde till att hon blev hans associate director när han satte upp Arthur Millers *Häxjakten* på Royal Shakespeare Company 2006. Det ledde till fortsatt samarbete emellan med Shakespeares sena pjäser *En Vintersaga* och *Pericles*.

– Här startade mitt förhållande till William Shakespeare, säger Maria Åberg.

År 2006 regidebuterade hon själv på Southwark Playhouse i London med tyska dramatikern Franz Xaver Kroetz pjäs *Stallerhof*, ett kargt familjedrama med ett utsatt språkfattigt barn i centrum. Föreställningen väckte stark genklang. *The Guardians* kritiker skrev att hennes regi var ”sällsynt säker och kompromisslös”. Året därpå regisserade hon urpremiären på dramatikern Roy Williams *Days of Significance*, som hon gjorde flera uppsättningar av, bland annat på Royal Shakespeare Company (RSC). Den handlar om två mycket unga män som skickas ut i Irakkriget. I sista akten är den ene död och den andre skall ställas inför krigsrätt för att ha torterat fångar. Det visade sig vara ett känsligt ämne och väckte debatt.

– Jag är också väldigt stolt över *Kung Johan* förra året, säger Maria Åberg. Hon gick in i pjäsen och gjorde ”redigeringar”, men skrev inte till eller ändrade i språket. Det är tabu i England. Bland andra engelska regissörer jag talat med har några sagt att vi är lyckliga som kan låta varje generation få sina Shakespeareöversättningar, men språkarkeologen Maria Åberg finner sig mer än väl tillrätta med Shakespeares fyrahundraåriga original. År 2007 regisserade hon för

Maria Åberg.

FOTO: KEITH PATTISON

Scen ur *As you like it*.

FOTO: KEITH PATTISON

första gången i Sverige – *Gustav III* i Dramatens Strindbergsserie Tre kronor.

– Det var lite chockat, jag upptäckte att jag inte kunde den svenska arbetsvokabulären som alla andra har gemensamt från skolorna, säger hon.

Men hon vände sig och det var inga problem när hon gjorde två uppsättningar på Malmö stadsteater: samtidsdramat *Kärlek och pengar* av Dennis Kelly om konsumtionshets och Ingmar Bergmans *Fanny och Alexander* förra hösten, i en intim version som fick många lovord för sin självständiga hållning visavi Bergmans original. I vår återvänder hon till Malmö, än så länge ovisst med vad.

– Som bonus kan jag bo hos och leva med min familj, säger hon. Annars bor Maria Åberg i östra London tillsammans med sin pojkvän som är dramatiker.

I HÖST SÄTTER HON UPP Shakespeares *Mycket väsen för ingenting* på Royal Exchange i Manchester och senare, på RSC *The White Devil*, ett mordiskt hämnddrama av John Webster, samtida med Shakespeare. Och så, Malmö...

– Tre till fyra större uppsättningar per år, en idealtillvaro för mig, sammanfattar Maria Åberg.

Som alla regissörer och skådespelare i England är hon frilans. Fasta ensembler och livstidskontrakt finns inte inom engelsk teater, något hon känner sig väl tillrättad med.

– Vad gäller livstidskontrakt hissar jag varningsflagg, det är fel trygghet. Är du frilans kan du aldrig bli bekväm. Och när det gäller ensembler säger hon att den lika väl kan uppstå i kortare samarbeten.

Och ännu längre fram, om du får välja själv?

– Gärna musikteater, *Tolvskillingsoperan* eller *Cabaret*. Tysk dramatik, som Horvats *Kasimir och Karoline*, Wedekinds *Lulu*, Büchners *Woyzeck*. Och så, naturligtvis, Shakespeare: *Othello*, *Romeo och Julia*, *Hamlet*, *Macbeth*. Och jag skulle gärna samarbeta med koreografer som Hofersh Shecher och Anna Teresa de Keersmaeker.

– Och kanske film, vi får se vad som händer. ✨

LITTERATUR

Översätta Eddan i mellanmjölkens land

Den poetiska Eddan är tämligen glömd i Sverige. Ändå bjuder det isländska verket på visdom och storartad poesi. Det skriver **Lars Lönnroth**, som nu gör en nyöversättning och bloggar om Eddan.

FRÅN EDDAN TILL EKELÖF hette ett ofta använt litteraturhistoriskt kompendium för skolbruk, utgivet i jätteupplagor på 1940- och 50-talen men numera skrotat som otidsenligt. Det var på den tiden då Gunnar Ekelöf just blivit kanoniserad som modernistisk mästare och skolvärldens auktoriteter ännu kunde citera kärnord ur eddadikter som *Völuspá* och *Hávamál*: ”Arla i urtid/då Ymer levde/fanns ej sand eller sjö eller svala vågor”, ”Man är mans gamman”, ”Bättre är eget bo/om än en backstuga”, ”Ett vet jag som aldrig dör:/domen över död man”.

I dag finns fortfarande unga sköndar som kan citera Ekelöf men sämre beställt är det med *Den poetiska Eddan*. Dess fornnordiska myter spökar ännu inom Vit makt-rörelsen och små asatroende sekter på den extrema högerkanten, men Eddans status som odödlig nordisk klassiker har flagnat, inte bara i Sverige utan också i övriga Norden. Fast Sverige är ändå det nordiska land där Eddan idag är mest bortglömd. Den studeras idag vid många europeiska och amerikanska lärosäten men knappast alls längre vid svenska högskolor, och det är snart ett halvsekel sedan en ny översättning av hela Eddan såg dagens ljus här hemma.

Men fortfarande bjuder Eddan på visdom och storartad poesi, fantastiska gudamyter, hjälteberättelser och sublimes visioner att hänföras av, också i den svenska mellanmjölkens förlovade land. Framför

allt därför har jag återvänt till dess isländska originaltext i hopp om att så småningom kunna ge den en språkdräkt som fungerar också för nutida svenskar. Det är lite som att översätta Bibeln på nytt. Ett stort problem är ju att språkanorna, värderingarna och litteratursynen i Sverige förändrats så mycket under de senaste decennierna, att det inte längre är möjligt att använda den högtidligt arkaiserande, förment ”fornnordiska” festretorik som en gång var typisk för svenska Eddaöversättningar: ”vigmannaflock”, ”hugnad”, ”bryta fågnebandet” med mera i samma stil.

BETRakta EN SÅDAN sentens som *Hávamál*s ofta citerade ”Man är mans gamman”, den vanligaste och samtidigt mest ordagranna översättningen av fornländskans *Maðr er manns gaman*. På modern isländska är *gaman* fortfarande fullt gångbart i betydelsen ”glädje”, men på modern svenska klingar motsvarande ord ”gamman” alltför ålderdomligt och är knappast ens begripligt för en yngre generation. Värre är emellertid att ordet ”man” lätt väljar missförstånd, eftersom det här används könsneutralt och bör kunna syfta på både kvinnor och män.

”Mänskan är mänskans glädje” är i dag en rimligare översättning (kanske också mer tilltalande för feminister).

Låter det alltför vardagligt? Kanske rentav blasfemiskt för den som i likhet med de asatroende vördar Eddan som

Fortfarande bjuder Eddan på visdom och storartad poesi, fantastiska gudamyter, hjälteberättelser och sublimes visioner att hänföras av, också i den svenska mellanmjölkens förlovade land.

helig text och ogärna ändrar på vedertagna formuleringar? Men ursprungligen är *Hávamál* faktiskt en dikt för vardagsbruk, åtminstone i detta avsnitt, trots att den som talar är Allfader Oden själv. Textens gammelmansvisdom är förvisso kärv och framförd med pondus, men den vänder sig till vanligt folk och konstnar inte till språket i onödan.

Förutom språkvanornas förändring finns också vetenskapliga skäl att nyöversätta Eddan. Modern forskning – som i huvudsak försiggått utanför Sverige – har medfört att texten i dag måste läsas annorlunda än man gjorde ännu för femtio år sedan. Förr utgick man från att de gamla eddadikterna tillkommit under folkvandringstid eller vikingatid, då folket i Norden ännu var hedniskt, och därefter förmedlats praktiskt taget oförändrade i muntlig tradition ända fram till 1200-talet, då de nedtecknades på Island i handskrifter som den berömda *Codex Regius*, den mindre kända *Hauksbók* eller Snorri Sturlusons poetik, även känd som den prosaiska Eddan. Numera vet vi emellertid att inga dikter av den typ som finns i den poetiska Eddan kan förmedlas under så lång tid i muntlig tradition utan att undergå kraftiga förändringar.

Filologerna har därför tvingats inse att det inte går att ”rekonstruera” deras ursprungliga form genom att jämföra olika handskriftsversioner med varandra. Man får nöja sig med att betrakta varje nedskrift som en separat text med egna förutsättningar. Inte heller går det att datera dikterna eller ens veta med säkerhet om de tillkommit i hednisk eller kristen tid. Några har förmodligen rötter i hedendomen men har försetts med ändringar och tillägg i kristen tid. Annat kan ha tillkommit som underhållning under kristen medeltid i den isländska storbondemiljön, där man intresserade sig mycket för den hedniska forntidens gudar och hjältar. Som källor till kunskap om hednatidens nordiska religion och världsåskådning är eddadikterna därför opålitliga.

EN FÖLJD AV DENNA NYA SYN är att den vetenskapliga Eddautgåva som nu förbereds vid Islands universitet och utkommer under våren 2014 bjuder på en delvis annorlunda text än den som återfinns i äldre utgåvor. I huvudsak kommer man att hålla sig till huvudhandskriften *Codex Regius* från cirka 1270 utan att försöka ”rätta” eller ”förbättra” dess text med hjälp av andra handskrifter. Det innebär till exempel att *Völuspá*, den mäktiga spådomsdikten om världens skapelse

och slutliga undergång i Ragnarök, inte längre kommer att presenteras som en ”rekonstruerad” text på grundval av flera olika handskrifter. I stället baseras huvudtexten nu enbart på *Codex Regius*, medan andra versioner trycks som bilagor. Min svenska översättning bygger på samma principer.

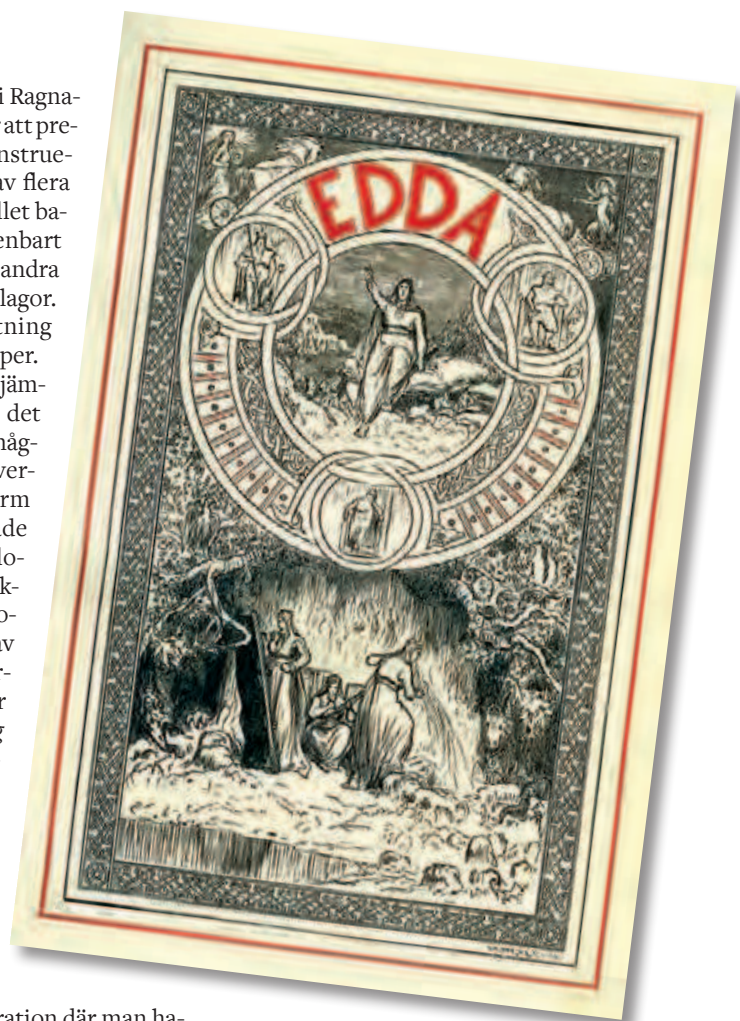
En annan förändring jämfört med tidigare är att det inte kommer att göras några försök att påtvinga verket en metrisk idealform av det slag som hägrade för många äldre Eddafilologer. Flertalet eddadikter är ju uppbyggda i strofer som binds samman av allitteration och någorlunda följer de regler för versmåttens *fornyrðislag* och *ljóðaháttur* som Snorri beskriver i sin poetik. Men handskrifternas eddatexter innehåller många avvikelser från den metriska normen: ibland är till exempel stroforna för långa eller för korta, och ibland saknas en allitteration där man hade väntat den. Äldre tiders filologer såg ofta sådant som tecken på förvanskning och ville gärna ”återställa” den ”rätta” formen genom att ändra i texten. Sådant har man nu lyckligtvis slutat upp med. Själv ser jag oftast avvikelserna från versmåttens regler som en tillgång och vill ogärna pressa in texten i metrisk tvångströja.

Men det är svårt att översätta Eddan, inte bara på grund av det urgamla språket, versreglerna och den främmande tankevärlden utan också för att man stilistiskt så lätt hamnar fel. Antingen blir man för hög-

travande eller för trivial och man utmanar i båda fallen löjet. Nu hör det ju till saken att Eddan inte alls är stilistiskt enhetlig utan varierar kraftigt från dikt till dikt. Det är stor skillnad på de sublima visionerna i *Völuspá* och de grovt burleska skämten i dikter som *Trymskvadet* eller *Lokes smädelser*. Som översättare hamnar

man däremot ofta i ett stilistiskt mellanläge som inte gör någon människa glad.

FÖR ATT FÅ VÄGLEDNING och sällskap under arbetet har jag startat en särskild eddablogg

på nätet, kopplad till min Facebook-sida: eddabloggen.wordnet.com. Under sommaren har jag där presenterat nyöversättningar och diskuterat olika översättningsprinciper. Jag har fått flera intressanta kommentarer och kritiska synpunkter, såväl från filologer som från asatroende men också från vanliga litteraturläsare. Ibland har jag räddats från att göra stilistiska missgrepp, så till exempel när jag skrev så här i en *Hávamál*-strof som handlar om att placera de inbjudna rätt vid större fester: ”Härsknen blir den/som sätts i ett hörn/långt från hövdingens högsäte.” Det bör vara ”harmsen”, inte ”härsknen”, ansåg den utomordentlige lexikografen Peter A Sjögren, och han hade naturligtvis rätt. Ambitionen att göra språket vardagligare får inte gå för långt.

Inte heller får man gå så långt i sitt ändringsnit att man helt gör sig av med utmärkta gamla formuleringar som fäst sig i traditionen. ”Man är mans gamman” kan väl ändras, men aldrig ”Arla i urtid” eller ”domen över död man”.

Egentligen skulle det behövas en Eddakommision i stil med den Bibelkommision som förberedde den nya översättningen av Bibeln. Men eddabloggen och Facebook får ersätta kommissionen. Välkommen att medverka! ✨

Egentligen skulle det behövas en Eddakommision i stil med den Bibelkommision som förberedde den nya översättningen av Bibeln.

Mot sitt eget bästa

Alla vet att makt utan ansvar är farligt, men inte lika många inser att det omvända också är sant: att ansvar utan makt har sina risker. Västvärldens utrikespolitik de senaste åren, särskilt USA:s, Storbritanniens och Frankrikes, har tagit ansvar utan makt, om vi med makt menar förmågan att förverkliga de mål som de förment mäktiga eftersträvar.

Makten över mänskliga angelägenheter är i själva verket sällan så stor som de mäktiga gärna vill tro. Det beror på att människor inte är livlösa föremål, likt biljardbollar, utan alltid kan reagera självständigt på det som berör dem. De är bara i begränsad utsträckning förutsägbara: och gudskelov för det, kunde man tillägga, för annars vore absolut makt över människorna en realistisk i stället för illusorisk tanke.

Första gången jag insåg den politiska maktens begränsningar var i Afrika. Kolonialstaterna hade mycket större politisk makt över de folk som de styrde än USA någonsin haft över någon av sina klientstater, men när oberoendet väl kom stod det klart att de samhällen som de koloniala regimerna lämnade efter sig inte alls såg ut som de härskande länderna ville, antog eller ens kände till. Den koloniala erfarenheten påverkade förstås de afrikanska samhällena på djupet, men inte riktigt på det sätt som kolonialisterna trodde. Slutresultatet berodde minst lika mycket på den afrikanska reaktionen som på den koloniala aktionen. Även om de samhällen som trädde fram ofta var osympatiska i många avseenden, var jag glad att det förhöll sig så. Det var mer hoppningivande (och framför allt intressantare) än om afrikana bara hade varit vax i kolonialstaternas händer.

Ibland kände jag som läkare frustration över patienters vägran att lyda mina råd och göra vad jag sagt. Var jag inte välvillig och bättre informerad än de? Det jag sa åt dem att göra var självklart i deras eget bästa intresse – självklart för mig, det vill säga. Ändå envisades de ofta med att göra just det som gjorde dem sjuka till att börja med. Ofta tänkte jag att de var rätt och slätt korkade. De förtjänade att lida eftersom de inte lyssnade på mig.

Men så gick jag en dag till en bingo-hall. Jag höll på att skriva en serie artiklar om vanligt folks nöjen för en medicinsk tidskrift, så att läkare skulle bli bättre upplysta om sina patienters tidsfördriv. Bingo-hallen var som ett museum över osunt leverne. Människorna där, de flesta av dem äldre, var tjocka och stillasittande, de rökte, drack öl och åt stora portioner stekt mat, trots att de inte rimligen kan ha varit hungriga. De hade kolossalt roligt, på ett väldigt socialt sätt, liksom harmlöst – för andra. Jag är säker på att de alla visste att deras läkare skulle ha avrått starkt från ett sådant beteende, men de brydde sig inte. De lydde inte sina läkare, vilket jag fann förtjusande. Så trist det hade varit om de bara suttit och smuttat på vatten, knapat på sallad och avsvurit sig cigaretter!

Dostojevskij sa en gång att om han levde under en alltigenom välvillig regering som bara agerade för sitt folks väl, så skulle han trotsa den bara för att hävda sin egen mänsklighet. Det är en läxa vars innebörd våra ledare bör ta till sig, när de gör upp sina stor-slagna eller utopiska planer på att förbättra livet för stora delar av befolkningen eller hela länder.

Även om det bara är för deras eget bästa som man ingriper i andra länders affärer (något som befolkningen inte lär tro särskilt länge), så kommer invånarna snart att trotsa ens planer för att göra dem lyckliga. Och det gör de alldeles rätt i. ✨

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Minnen från mellankrigstiden

Nyutgåvan av Stefan Zweigs fascinerande självbiografi *Världen av i går* har, glädjande nog, fått åtskillig uppmärksamhet i svenska tidningar. Till exempel skrev Per I Gedin nyligen en artikel i *Svenska Dagbladet* med rubriken "Zweig hjälper oss se förödelsens vidd".

Gedin konstaterade att Zweig under mellankrigstiden var en av Europas mest sålda och översatta författare, men att hans verk nu har fallit i glömska. Med undantag av självbiografien, som har blivit en klassiker. Zweig skrev den i Brasilien, sedan han tvingats att fly ett Europa förgiftat av nazisterna. Kort därefter

"Koestler tycks ha varit med om alla tidens viktigare händelser."

tog han sitt liv. Den värld han beskrev i memoarerna hade för alltid gått förlorad.

Zweigs bok är en av flera viktiga självbiografier från mellankrigstidens Europa, man kan också nämna till exempel Elias Canettis och Klaus Manns böcker. I sådana verk finns en närhet till tidshändelserna som inga senare skrivna historieverk kan ge oss. De främsta vittnesmålen från denna epok är, enligt min mening, Arthur Koestlers två böcker *Pil i det blå* (1952) och *Den osynliga skriften* (1954). Jag har överhuvudtaget aldrig läst några bättre memoarböcker än dessa. Koestler tycks ha varit med om alla tidens viktigare händelser. Han var sionistisk pionjär i Palestina på 1920-talet, kom till Tyskland samtidigt som nazisterna hade sina första stora framgångar 1930, levde i Sovjet och träffade ledande bolsjevikerna 1932-33. Och han var i Spanien under inbördeskriget, tillfångatogs av Francos trupper, dömdes till döden men benådades.

Koestlers verk har kommit i flera upplagor på svenska, de senaste på 1980-talet med förord av Bengt Holmqvist. Med tanke på det intresse som har funnits för Zweigs memoarer kan man hoppas att något förlag också vill ge ut Koestler igen.

Gedin konstaterade att Hugo Hultenbergs översättning av Zweig stått sig väl. Något liknande kan dock inte sägas om Nils Holmbergs översättning av Koestler. Den innehåller i själva verket ett antal fel. "Russia" översätts vid ett tillfälle med "Tyskland" och "Spain" med "Frankrike". Det borde med andra ord vara tid för en nyöversättning.

David Andersson

Även briter känner skadeglädje

”Das Wort Schadenfreude gibt es nur im Deutschen”, hör man ibland tyskar hävda. Ett påstående som på svenska alltså lyder att ordet skadeglädje, det finns minsann bara på tyska. Att det är möjligt att på stående fot göra en ordagrann översättning av påståendet är naturligtvis nog för att också avfärda det – norskan har ju för övrigt ”skadefryd” och holländarna kan ägna sig åt ”leedvermaak”. Och så vidare.

Men alla oss förnumstiga mytmarodörer till trots – föreställningen om ordet *Schadenfreude* som något typiskt tyskt tycks ändå seglivat dröja sig kvar hos många tyskar. Faktum är också att det verkligen är ett populärt låneord: för den som känner sig ovanligt maliciöst sinnad är det möjligt att uttrycka sin *Schadenfreude* på såväl engelska, franska, portugisiska, polska som italienska. Något man kan dra mer eller mindre stora växlar på, och för en och annan kulturskribent blir till bevis på att *själva egenskapen* skadeglädje är en typiskt tyskt egenskap. För hur skulle det annars kom-

ma sig att andra språk saknar ett eget begrepp för detta och behöver låna in ordet? Vill man återigen agera glädjedödare kan man förstås påpeka att användandet av *Schadenfreude* åtminstone på det engelska språket är en rätt sen företeelse – och att det väl heller aldrig har varit särskilt fint att hänge sig åt lite urbrittisk *gloating* åt andras olycka.

Den här typen av nationella vandringsägner om det påstått urtypiska i det ena eller det andra begreppet visar nästan alltid fel – men uppenbarligen finns det något lockande i löftet om att ett ord eller samhällelig företeelse skulle kunna fungera som en genväg in i de mest förborgade delarna av en kulturs föreställningsvärld. Och intressant nog tar sig denna nationella populärpsykologi nästan alltid uttryck som ett slags masochistisk exceptionalism. Tyskarna är de mest skadeglada och svenskarna annekterar glatt den norsksdanske författaren Sandemoses jantelag som en term skraddarsydd för oss.

Veterankorrespondenten Kjell Albin Abra-

hamson har någon gång roat konstaterat att människor från samtliga nationer han bevakat förklarar för den svenske journalisten att just *de* är det mest avundsjuka av alla folk på jorden. Missunnsamhetens sanna hemland har tydligen ytterst rörliga gränser.

Själv var jag länge förtjust i att hävda att ett så märkligt ord som ”rättshaverist” vore otänkbart utanför en så utpräglad konsensuskultur som den svenska. Bara här betraktas stridbart sanningssökande som löjeväckande! Det kändes som en vass iakttagelse fram tills att jag kom på att tyska tillmälet ”Rechthaber” faktiskt lät oroväckande likt... Men nästa gång!

Är det någon som sitter inne på en bra översättning på ”ankdammsmentalitet”, denna tillintetgörande anklagelse som gör svenska kulturjournalister fogliga av skräck för att inte vara riktigt *kontinental*? Förmodligen. Men till dess tänker jag njuta av att spela rollen av riktigt skarpsynt samtidsanalytiker.

Per Klingberg

En eftermiddag hos Boccaccio

Huset där Giovanni Boccaccio levde sina sista år (1363–75) ligger vid huvudgatan i toskanska Certaldo. Liket alla andra hus i staden är det byggt i rödbrunt tegel med några smala fönstervall, en liten loggia under taket och ett högt torn. Huset har återuppbyggts efter ett bombanfall under andra världskriget.

Den dag då jag är i Certaldo är det ösregn och jag beslutar att tillbringa eftermiddagen i Casa del Boccaccio, som är museum och bibliotek. Där kan man gå mellan rummen, uppför och nedför trapporna, upp i tornet och se ut över staden och veta att man ser detsamma som Boccaccio, läsa informationsplakat smyckade med vackra medeltida illustrationer och beundra alla upplagor av *Decamerone*. Min egen *Decamerone* fick jag i premium för ”goda studieresultat” efter latinlinjens första klass.

I år är det 700 år sedan Boccaccio föddes och i Certaldo hänger plakat med information om alla festligheter som äger rum där och på andra ställen i Italien, men även i engelska Manchester, i Boston och Washington. Allra mest firas Boccaccio i Florens, som gör anspråk på att vara diktarens födelsestad. Men möjligen föddes han i Paris. År 1313 uppehöll sig signor Boccaccio i Paris, där han hade ett förhållande med en fransk adelsdam som tros vara Giovanni mamma.

Enligt Boccaccioforskningen var Giovanni

Decamerone, illustrerad av Botticelli.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

oäkta son till en av direktörerna för bankhuset Bardi. Giovanni växte upp hos sin pappa i Florens som gav sonen en bra utbildning, bland annat i juridik och teologi. Men Giovanni hade andra intressen – han slukade antikens litteratur och han skrev berättelser. Jämte skrivandet ägnade han sig åt sällskapsliv och förälskade sig i sin livslånga musa Fiammetta.

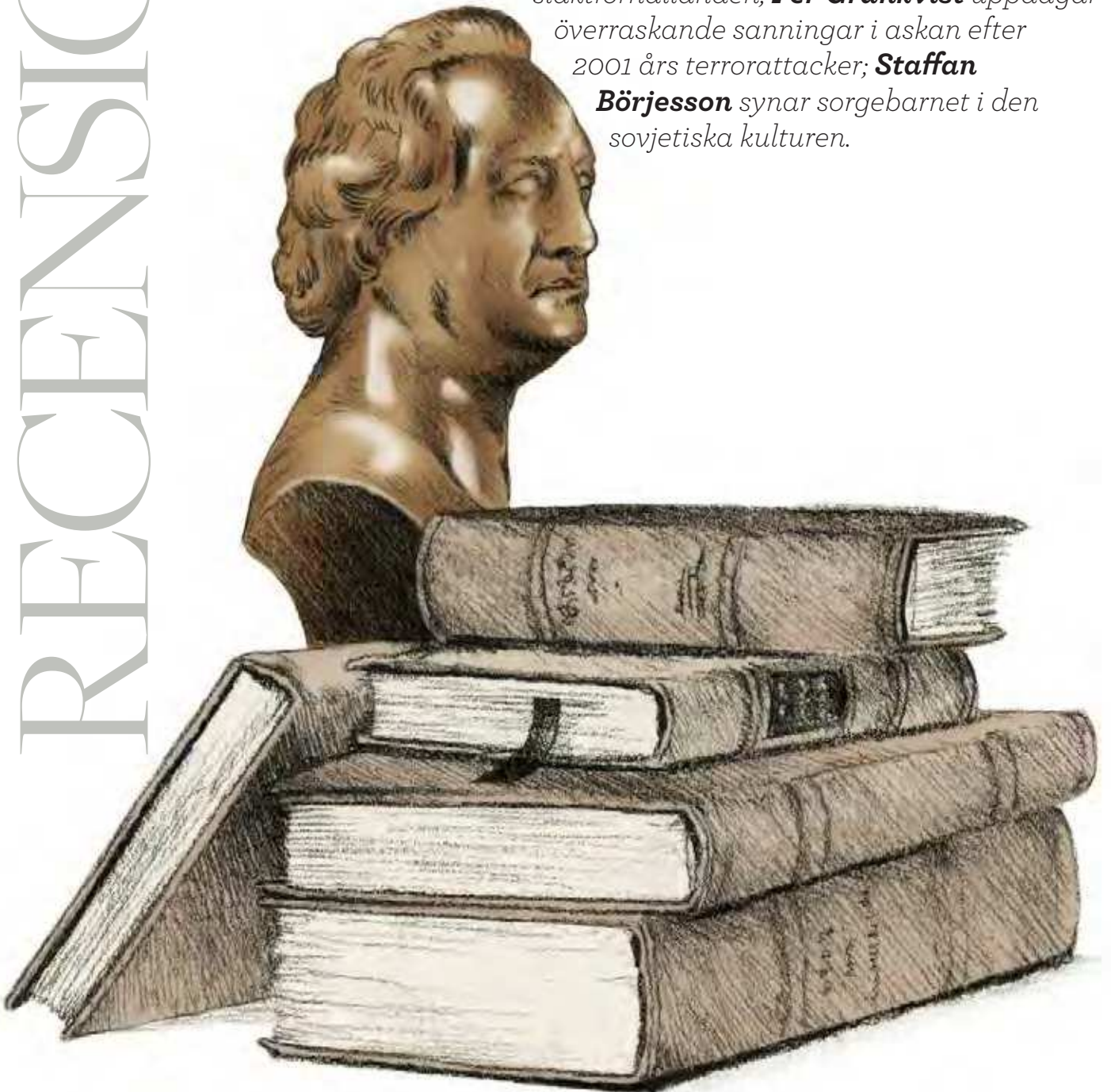
Under större delen av sitt liv tjänade Boccaccio sitt uppehälle i diplomatisk tjänst, men fortsatte att skriva dikter och första prosaromanen (*Filocolo*) på italienska då pesten bröt

ut 1347–48. Nu föddes idén till ett av världslitteraturens mästerverk, *Decamerone*. I bokens hundra berättelser ger Boccaccio uttryck för sin humanistiska livssyn samtidigt som han avslöjar kyrkan i hela dess skenhelighet.

Boccaccio avled 1375. Han ligger begravd i Certaldo i kyrkan Santi Jacopo e Filippo. Där finns även skulptören Rusticis berömda byst från 1503 av Boccaccio, som med båda händerna trycker en bok mot bröst och hjärta.

Lisbeth Lindeborg

Detta nummers recensioner: **Carl-Göran Ekerwald** njuter av den ljuvaste musik; **Inger Enkvist** lanserar ett alternativt framgångsideal; **Jens Riis** söker en ljusning i det franska mörkret; **Dick Harrison** kompletterar bilden av andra världskriget; **Lennart Berntson** hälsar kartorna välkomna åter i geopolitiken; **Tommy Olofsson** bevittnar spritens härjningar bland amerikanska författarkolleger; **Carl Rudbeck** möter en Machiavelli i delvis ny skepnad; **Håkan Tribell** återvänder till revolutionsåret 1979; **Anders Rönmark** uppmärksammar en tystlåten president; **Kim Salomon** granskar dagens högteknologiska krigföring; **Torbjörn Elensky** forskar i Tintins släktförhållanden; **Per Grankvist** uppdagar överraskande sanningar i askan efter 2001 års terrorattacker; **Staffan Börjesson** synar sorgebarnet i den sovjetiska kulturen.

Operan i Hamburg sätter upp Benjamin Britten's *Gloriana*, våren 2013.

FOTO: MARCUS SCHOLTZ/EPA/SCANPIX

Barnsligt enkelt

Den som är mottaglig för hans musik ser ingenting konstigt i att nämna Benjamin Britten i samma andetag som Bach och Beethoven. I år skulle han ha fyllt 100 år, och Carl-Göran Ekerwald botaniserar bland biografier och brev.

MUSIK

I jämförelse med andra konstere kunde musiken kanske kallas en större "barnslighet". Redan det faktum att tonsättare i flera fall före fyllda 15 år har komponerat stycken av värde tyder på det. När Mozart var 10 hade han bakom sig fyra violinsonater och två symfonier. Vid 11 skrev han sin första opera.

Benjamin Britten hade när han var 14 tonsatt hela 534 verk! Det är inte han själv

som skryter, det är Britten-Pears Foundation som har gått igenom allt "barnsligt" material. Man visar också att Britten som vuxen utnyttjar uppslag och teman i detta material när han skriver *Simple Symphony*.

Det är tydligt att vi hos Britten möter ett lika brådmoget musikaliskt geni som hos Mozart. Han säger själv att han inom sig hör musiken, att det bara är att skriva ner den som den blir dikterad.

Britten visar som vuxen många barnsliga drag. Han talar skolpojkslang hela livet igenom. Gäller det kortspel så är det "Löj-

liga familjen" han föredrar. När man 1953 prisar honom för hans konkretion i musiken – säger sångtexten "stjärnor", strax tindrar de i musiken – så förklarade han saken: "Jag är fortfarande bara 13 år." Han var då 40.

Han omger sig med unga pojkar. Han leker och skojar med dem som en jämnårig fast han närmar sig de 60, dock på ett ärbart och anständigt vis. Både Neil Powell och Paul Kildea intygar detta i sina 2013 utkomna biografier. De har intervjuat de unga vännerna, som nu är gamla. >>

Britten lånar ett begrepp från Yeats: "the ceremony of innocence". Det är en oskuldens ceremoniella ordning i ord och åtbörder. Uttrycket beskriver en i Brittens musik återkommande oerhört ljv och älsklig rörelse, liksom en uppmaning: "omvänden eder och bliven såsom barn ..." Det är en längtansmelodi. Mozart har den. Hos Britten ter den sig ännu subtilare.

Allt vuxna begår övergrepp mot barn är ett motiv i sångcyklarna *Who are these children?* och *Children's Crusade*, samt i operorna *Peter Grimes*, *Billy Budd* och *The Turn of the Screw*. Operan *Albert Herring* innehåller också ett präktigt barnkalas. Det finns hos Britten en säregen fixering vid barndom.

Han föddes den 22 november 1913, det vill säga: på Sankta Cecilians dag – hon som är kyrkomusikens skyddshelgon. Och nämner man religion faller Britten inte utanför. Till och med i operan *The Rape of Lucretia*, som utspelades 500 år före Kristus, anropas Jesus. Britten går inte i kyrkan, men han tog nattvarden innan han gick bort. Biskopen i Ipswich kom på hans begäran och läste böner med honom. Kildea återger ett uttalande från 1972: "Gäller det musik är jag en

folk, "det södra folkets" grevskap. Allt här i East Anglia är gammalt danskt land. Ort-namnen är genomskinliga. Lowestoft är "den låga roddarbänken... den låga toften".

Brittens morfar var, som man sa den gången, en "oäkting", men han lyckades i affärer. Mormodern var alkoholiserad liksom morbrodern, som var organist. Det är på morssidan musiken är närvarande. Brittens mor är den drivande kraften bakom hans framgångar.

Han var det sena sladdbarnet efter tre äldre syskon. Vid tre månaders ålder: lunginflammation. Moderns oro – hon var 40 år – förklarar att pojken blev överbeskyddad och bortskämd.

I Lowestoft levde folk på sillfisket. De hade dåliga tänder. Tandläkaren drog ut tänder och satte in lösgommar. Det gav pengar. Familjen bodde i villa. Bil och piano var självklara tillbehör. De hade barnjungfru och hembiträden. Kliniken öppnade åtta. Klockan elva gick pappa Britten upp på övervåningen – som han kallade Paradiset – och intog sin morgonwhisky. I närvaro av tjänstefolket talade man franska. Familjen var ny inom medelklassfären

visste han hur man lär småpojkar veta hut. Han drog av offret byxorna "to enable me to see what I am doing", varpå följde en utdragen bastonad med käpp eller rotting.

Första gången – det var första skoldagen – som Britten hörde skriken från de-linkventen, sa han: "Varför går ingen dit och hjälper honom?" Han fattade inte att det var ett normalfall.

I Humphrey Carpenters stora Brittenbiografi från 1993 (*Benjamin Britten. A Biography*) söker författaren orsaken till homosexualiteten i förhållandena i skolan. Han tycker sig i Brittens dagböcker finna bevis för att pojken blev våldtagen av en lärare. Den bakomliggande teorin är att en våldtagen pojke får lust att själv våldta, alternativt själv om igen bli våldtagen.

Allt detta är spekulationer i det enskilda fallet. Voltaire blev våldtagen av sina lärare, jesuiter. Hans begär och kärlek riktar sig uteslutande till kvinnor, till Mme du Chatelet i 15 år och till systerdottern Mme Denis i 20 år.

Både Paul Kildea och Neil Powell har i sina biografier en nyktrare syn på saken. Homosexualitet handlar om människors genuina böjelser. Enligt Kildea är det W H Auden som gör Britten medveten om hans läggning. Det är ingen skam. Läs Gamla testamentet, sa Auden, Jonathan älskade David som sin egen själ. Gud godkände det. Men, tillägger David, "säg det icke till Gath", det vill säga filistéerna – moralisterna. Britten kom längre fram att bruka detta ord "säg det icke till Gath" om hemligheters bevarande. Homofili var en stum kärlek.

Under åren 1930–33 fick Britten sin musikaliska utbildning vid Royal College of Music i London. Han lärde känna musik av Igor Stravinsky, Arnold Schönberg och Alban Berg. Neil Powell påpekar den fördröjning som här sker – musik som gavs på Musikverein i Wien 1913 framfördes i London

"Det är tydligt att vi hos Britten möter ett lika brådmoget musikaliskt geni som hos Mozart."

mycket kristen tonsättare, *very Christian*." Han hyste stor sympati för kväkarna och var själv vapenvägrare. Han skrev 1942: "Jag tror att Guds ande bor hos varje människa."

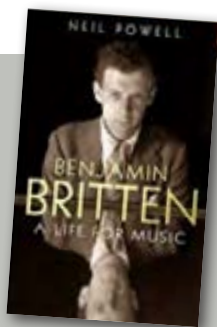
På sin fars sida brås han på bönder. Hans farfar drev ett mejeri. Hans far gick som lärling hos en tandläkare i Ipswich, det var på den tiden tandläkari sågs som ett enkelt hantverk. Han gifte sig med en köpmansdotter och öppnade egen klinik i Lowestoft, en stad på Englands östligaste udde, i Suf-

och var mån om att visa upp klasstillhörigheten. Benjamin var en lyckad exponent, alltid välklädd med slips, välfriserad, lockigt hår, rentvättad, prydlig, artig, belevad, luktade tvål – dock något blyg, äldre damers utvalda gunstling.

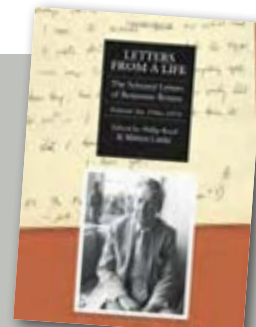
Men i skolan i Lowestoft fanns det inga snälla tanter. Den var till enbart för pojkar, och där regerade rektorn, kapten Sewell, som hade vunnit sina sporrar i den stora folkslakten på andra sidan Kanalen. Han

BENJAMIN BRITTEN
A LIFE IN THE
TWENTIETH CENTURY
PAUL KILDEA
Allen Lane 2013

BENJAMIN BRITTEN
A LIFE FOR MUSIC
NEIL POWELL
Henry Holt & Co 2013

LETTERS FROM A LIFE
THE SELECTED LETTERS OF
BENJAMIN BRITTEN. VOLUME
SIX 1966–1976
PHILIP REED &
MERVYN COOKE (RED)
Boydell Press 2012

”Både Kildea och Powell har i sina biografier en nyktrare syn på saken. Homosexualitet handlar om människors genuina böjelser.”

först 1931. Hos oss i Sverige kom det att dröja ytterligare några år. Musikerföreningen Fylkingen gjorde här en insats. Hur mycket rörligare är inte skönlitteraturen. Don Quijote kom ut 1605 och fanns på engelska redan 1612.

Brittens kompositioner gavs i radion. Han fick priser. I likhet med den sju år äldre Sjostakovitj skrev han filmmusik. Men det avgörande lyftet för hans begåvning kom när han sommaren 1936 träffade W.A. Auden.

Englands främste tonsättare och Englands främste poet – T.S. Eliot och Ezra Pound var ju amerikaner – framstår som varandras kontraster. Britten liten och nätt och prydlig som kommen direkt från söndagsskolan, Auden motbjudande ful, fransiga byxor, håll på ärmarna, lat, lortaktig, överlägsen. Men de hade likartade åsikter. Båda försvarade kommunismen. Båda var vapenvägrare. Båda hävdade individen gentemot kollektivet. Båda betraktade konsten som en nytthet för samhället.

Konsten, sade Auden, inspirerar *better behaviour*. Britten hade samma inställning. Han återkommer ofta till att han med sin musik ”gör nytta”, den bidrar till att skapa ett positivt tänkesätt i samhället. Det är Platons idé. I England möter man den hos John Ruskin och William Morris, hos pre-rafaeliterna. Intressant är att Britten kallade sitt hus i Aldeburgh för ”The Red House” – det var också det berömda namnet på Morris hus. Varken Kildea eller Powell berör den släktskap som man kan ana mellan andan i Brittens musik och den hos Ruskin och Morris, esteticismen som moral.

Poeten och tonsättaren gick nu samman för att uppfostra sina landsmän till att sluta döda djur. Resultatet blev sångcykeln *Our Hunting Fathers*, den framfördes första gången den 25 september 1936 med tonsättaren som dirigent och tenoren Peter Pears som en av solisterna. Det är en vansinnig text om rättor som jagas ut från staden, om falkenerare som skickar upp flygande mördare, om den otuktiga Messalina som älskar sin döende markatta och minns den ocean av ömhet hon en gång mötte hos denna apa. Detta som en kontrapunkt i sammanhanget. Vi älskar djur. Varför då dräpa dem och rent av äta upp dem? Jo, vi förleds av vår högre intelligens.

Benjamin Britten (t v) tillsammans och Peter Pears.

FOTO: CORBIS/SCANPIX

Människan njuter av att härska över de enfaldiga kreaturen. ”Fie on it, Fie on it!”

Till dessa bitvis prosaiska avsnitt har Auden tillagt en prolog och en epilog som gör upp räkningen med vårt frosseri. Och Brittens musik är helt vidunderlig. Den översätter orden med en uppfinningsrikedom som är gränslös. Åhöraren lämnas i ren eufori. Själva tankeinhållet kan te sig både barnsligt och banalt, men i epilogen ger Auden stycket en vass udd. Frågan är: Hur ska människan ställa sig till en civilisation som tillåter och rent av gynnar massmord på djur? Svaret är det Ibsen ger: ”Gå udenom!” Auden tar ett citat från Nadezjda Krupskaja, Lenins hustru: ”Hungra, verka illegalt, förbliv anonym?” – Musiken uttraderar frågetecknet. Utsattheten bejakas. Den utgör i själva verket villkoret för en seriöst syftande, ”nyttig” konst.

Med tanke på den enorma skaparlycka som präglar musiken måste det ha känts bittert för Britten att enbart möta hänfulla reaktioner. *The Observer* skrev: ”Britten har avbördat sig ett fruktansvärt nonsens.”

Musiken var före sin tid. Publiken hade Elgars *Pomp and Circumstance* som kvalitativt riktmärke.

Idag är alla överens om att *Our Hunting Fathers* är ett mästerverk. När sångcykeln 1976 framfördes – Elisabeth Söderström var en av solisterna – konstaterades det att stycket utgör höjdpunkten i Brittens tidiga produktion. Det hade gått 40 år. Tiden hade hunnit ifatt. Själva Britten om Messalina-avsnittet att det var *a bit over the top!*, och han syftade inte bara på solistens prestation. Både Powell och Kildea är återhållsamma i sin värdering, och stycket spelades inte så ofta som det förtjänar. Budskapet anses kanske politiskt motbjudande.

Auden, Britten och Pears vistades i USA i tre år. De levde bohemliv i New York, i Brooklyn nära bron. Det var nu ingenting som riktigt passade den prudentlige Britten. När han med Pears våren 1942 lämnade ”dessa förbannade stati uniti” ombord på fraktfartyget Axel Johnson, skedde det utifrån ren hemlängtan. Med sig hade Britten >>

Benjamin Britten dirigerar, oktober 1954.

FOTO: ULF STRÄHLEUS/SVT BILD/SCANPIX

en violinkonsert och de sju *Michelangelo-sonetterna* – de finns översatta av ambasadören Sverker Åström – och dessutom ett brev med goda råd från Auden. Det återges av både Kildea och Powell. Britten är på väg att bli borgarbracka, skriver Auden.

”Din dragning till ynglingar tunna som brädlappar, det vill säga: det könlösa och oskyldiga tyder på det. Du kommer att vara omgiven av människor som beundrar dig och skämmer bort dig [...] Men se upp, käre Ben, du frestas att göra det lätt för dig, du bygger åt dig ett litet kärleksnäste genom att spela rollen av älskvärd, talangfull gosse [...] Ska du växa ut till ditt rätta format måste du, tror jag, ha det svårt och

”Konsten, sade Auden, inspirerar better behaviour. Britten hade samma inställning.”

komma andra att lida [...] Du måste kunna ärligt säga vad du hittills aldrig haft rätt att säga, nämligen – O Gud, vilken jävla skit jag är.”

Audens recept kunde passa Auden själv. Det passade inte Britten. Han hörde i sitt huvud så mycket storartad musik som ville komma ut på notbladet, och för att lyckas med denna uppbyggliga nyttighet krävdes sträng disciplin, självbehärskning, ordning, reda.

Svenska modernister inom musiken är med något undantag europeiska i uttrycks sättet. Inte nationella. Britten däremot är mycket medvetet nationell – med Purcell som idol – och därtill lokalpatriot. Han är lika fast knuten till Suffolk som Peterson-Berger till Jämtland. De liknar varandra också genom att göra sina bästa verk till textunderlag.

Det verk som gjorde Britten världsberömd var operan *Peter Grimes*, som fick premiär i London en månad efter Tysklands kapitulation 1945. Inte nog med att den utspelades i ett fiskeläge i Suffolk, histori-

en är dessutom hämtad från Suffolkpoeten George Crabbe (1754–1832), född i Aldeburgh tre mil söder om Lowestoft där Britten föddes. Denne Crabbe var god vän till Edward Fitzgerald, också han från Suffolk, i England älskad för sina Omar Khayyam-översättningar. Dessa har spelat en roll för idénnehållet i Brittens operor, något som Kildea och Powell inte har observerat. Omar Khayyam var Kiplings favorit, finns översatt av Sten Selander från engelskan, Eric Hermelin översatte från det persiska originalet.

Huvudpersonen i *Peter Grimes* är en mobbad, rå och obildad fiskare, misstänkt för mord på en i båten medföljande pojke. Nu ska han på nytt ut med en annan rädd pojkvasker – också denne yngling omkommer. Fiskelägets invånare drar ut för att lyncha Grimes.

Så mycken brutal verklighet hade inte tidigare framförts på operascenen. Britten hade tagit Fitzgeralds ord på allvar: *Better a live sparrow than a stuffed eagle.* (Hellre en levande sparv än en uppstoppad örn.)

Redan 1948 hade Peter Grimes uppförts i 23 huvudstäder världen över. Pengar strömmade in. Fram till sin död 1976 var Britten bland seriöst syftande tonsättare den högst betalde. Han umgicks med kungligheter. Man förlät honom hans homosexualitet och hans förkärlek för östblocket – och detta mitt under kalla kriget. Han besökte Moskva flera gånger och gav

konsert och umgicks med sina nära vänner Sjostakovitj och dennes hustru Irina, Rostropovitj och dennes hustru, sopranen Galina Visjnevskaja. För att skaffa dem tillstånd att komma till Aldeburgh uppvaktade han Kosygin och kulturministern Furtseva. Han åt middag i sällskap med mästespionen Philby. Han vägrade underteckna protestskrivelsen mot Sovjets invasion av Tjeckoslovakien. För Britten stod musik högre än dagspolitik. Han förnämade på detta sätt den brittiska opinionen; men man förlät honom. Ekonomin var i botten. Britten drog in miljoner till landet.

Tillsammans med Peter Pears skapade Britten festivalen i Aldeburgh. Det första festspelet 1948 inleddes med att favoritlibrettisten, poeten William Plomer, höll föredrag om Fitzgerald och Omar Khayyam. Plomer var på gamla dagar Brittens närmaste vän. De utväxlade 400 brev och dessa andas en stor värme. Plomer skrev texten till de så kallade kyrkoparablerna, *Den brinnande ugnen* och *Den förlorade sonen*. Hyllningsoperan *Gloriana* till drottning Elizabeths

trontillträde hade libretto av Plomer. Där fick man se Elisabet I, på Shakespeares tid, slå näven i bordet, spotta på golvet och svära som en borstbindare. Teater och opera var då, 1952, ännu underställda censuren. Censorn skrev om *Gloriana*: ”Jag förstår inte varför vår drottning ska nödgas se sin föregångare bete sig på detta sätt.” Men operan fick sin licens. I *The Rape of Lucretia* tvangs Britten stryka ett par rader om den våldtagnas bejakande av ”våldtäkten”. Hon hade bejaktat den. Därför dödar Lucretia sig med dolken.

Den vid sidan av *Peter Grimes* mest kända operan, *Döden i Venedig*, hade premiär 1973. Britten stödde ett förslag om att den unge pojke som är föremål för författaren Aschenbachs kärlek i en balettscen skulle uppträda naken. Han ändrade sig när han fick påpekning för sig att operan i så fall skulle få besök av en önskad publik av voyeurer.

Paul Kildeas *Benjamin Britten. A Life in the Twentieth Century* är idag den bästa biografien. Kildea har själv dirigerat Brittens verk och skriver insiktsfullt. Han är utförlig även om de kontroversiella sidorna av ämnet och skriver med stor förståelse om Brittens närstående. Han stöder sig på breven, allt är väldokumenterat.

Neil Powells *Benjamin Britten. A Life for Music* är sammantaget en lättläst hyllning till tonsättaren, väldokumenterad också den, men politiskt mer diskret. Britten blir till en nationell ikon.

De som är mottagliga för Brittens musik ser ingenting förmätet i att lägga hans namn till raden av Bach, Beethoven, Brahms. Alla inspelningar med Britten och Pears rymmer en spänning och intensitet som överträffar andra återgivningar. Några mindre kända inspelningar av intresse är *Our Hunting Fathers* med Pears och Britten i serien BBC Music samt Anne Sofie von Otters insjungning av Brittens nio franska folkvisor med Bengt Forsberg vid pianot; skivan heter kort och gott *Folksongs*.

Vill man lyssna till operorna uppförda i traditionen Britten–Pears är det engelska inspelningar som gäller. Av *Peter Grimes* finns, till exempel, inspelningen med Colin Davis och London Symphony Orchestra från 2004, av rekvier finns ett med Kurt Masur och London Philharmonic Orchestra från 2006.

Den som har tillgång till den stora brevtgåvan *The Selected Letters* i sex band har inget behov av någon biografi. Där möter man Brittens oändligt älskvärda väsen ”live”. Den relativt nytänkta *Volume Six* är mest angelägen. Kommentarer är uttömmande. Registren är föredömligt läsbara. Brittens brev till Pears är rörande i sin tillgivenhet. Svarebrev finns till en del återgivna. Detsamma gäller brevväxlingen med William Plomer.

Carl-Göran Ekerwald

Tyst i klassen

UTBILDNING

Det finns en intressant debatt i USA som ifrågasätter dagens syn på framgång när det gäller uppfostran i familjen, utbildning i skola och på universitet samt ledarskap i företag och offentliga institutioner. Är dagens framgångsideal ytligt, ”pratigt” och förvånansvärt kollektivt? Är detta ideal det bästa för individen, för organisationerna och för samhället? Debatten är förvisso inte ny, men den aktualiseras av en någorlunda ny bok som sjunger tystnadens lov.

Redan 2001 skrev David Brooks ”The Organization Kid” i *The Atlantic* efter ett besök på Princeton. Först konstaterar han att de studenter som nu förbereds för att bli de nya ledarna är helt annorlunda än 1960-talets ifrågasättande studenter. Dagens studenter har lotsats fram till sin universitets-

plats av föräldrar som har skjutsat dem till extralektioner och idrottsträningar. Dagens studenter är väluppfostrade och välanpassade och sköter sina studier utmärkt, men de har ett så inrutat dagsschema att de inte har tid för något annat än att studera och uppfylla de åtaganden de bundit sig för i avsikt att stärka sitt cv. De har inte tid att sitta och diskutera, och de läser sällan någonting utanför kurslitteraturen. De har knappt någon tid för sig själva. Brooks ser många goda egenskaper hos dem, men inte något självständigt tänkande. De råkar aldrig i dispyt med någon, och de försvarar aldrig någonting passionerat. I samtal med ansvariga på Princeton märker Brooks att all målsättning som har att göra med karaktärsdanande har försvunnit. Sådant anses vara privata angelägenheter. Han hör mycket tal om säkerhet i olika sammanhang, men han undrar om världen verkligen kan bli säker om de som leder den anser att moral är en privatsak.

William Deresiewicz skrev om Yale i ”The Disadvantages of an Elite Education” i *The American Scholar* 2008. Han menar att elituniversiteten utgör en egen isolerad värld som försvarar för unga att förstå hur världen är beskaffad. När en student väl har antagits till Yale, öppnas alla möjligheter, och han eller hon får all tänkbar hjälp. En god men inte utomordentligt god student får lätt en känsla av att vara enastående. Studenterna förväntar sig framgång genast, eftersom de aldrig har upplevt något annat än omedelbar framgång. Detta är inte vägen till ett intellektuellt liv, understryker författaren. Studenterna på Yale avverkar kurser och får goda betyg, medan en intellektuell person ställer frågor, accepterar misstag och anser att idéer är det viktigaste i livet.

Författaren slås av hur lika studenterna är, till och med i utseende och klädsel, även om de representerar olika etniciteter. >>

Koncentration under tystnad i kinesiskt klassrum.

FOTO: REX FEATURES/IBL BILDBYRÅ

De arbetar sällan ensamma, och även när de skriver uppsatser, sitter de ofta tillsammans med andra. Dessa framgångsrika ungdomar har inte ett ögonblick för sig själva och verkar inte sakna att de inte har tid för sådant som egen eftertanke eller tankeutbyte med en vän. När han säger till sina studenter att intellektuellt liv kräver att man har förmåga att ställa frågor till sig själv och att detta i sin tur kräver att man är ensam och har tyst omkring sig, tittar de förundrat på honom.

Den här bakgrunden kan förklara framgången för Susan Cains *Quiet*. *The Power of Introverts in a World That Can't Stop Talking*. Susan Cain finns på TED talks på Youtube, och hennes 19-minutersföreläsning från mars 2012 har setts av 1,6 miljoner personer. Susan Cain är utbildad jurist och har arbetat som affärsjurist på Wall Street, men hon intresserar sig nu för ledarskap och organisationsutveckling. Hennes bok utmärks av en ledig stil, samtidigt som den har många referenser till forskning. Det är en ledarskapsbok som är annorlunda både i budskap och i ton.

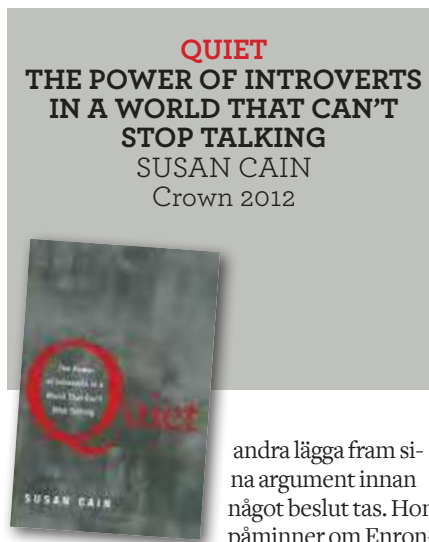
Cain konstaterar att det inte finns någon entydig definition av begreppet "introvert läggning", men att det är förknippat med att tycka om att vara ensam, att ha lätt att koncentrera sig, att tycka om arbetsuppgifter som tar en viss tid att utföra och att bry sig mer om uppgiften än den eventuella belöningen. Introverta personer är inte mer

"Introverta personer är inte mer intelligenta än de extroverta, men de uppnår inte sällan bättre resultat både i arbete och i studier därför att de är mer uthålliga."

intelligenta än de extroverta, men de uppnår inte sällan bättre resultat både i arbete och i studier därför att de är mer uthålliga.

Hon menar att USA är ett av de länder i världen som belönar extrovert läggning allra rikligast, och en viktig orsak till bokens framgång torde vara att hon riktar sig till introverta och att många läsare känner igen sig och ser boken som en "upprättelse". Författarens första budskap är att det är fel att framställa introvert läggning som ett problem som bör arbetas bort, utan tvärtom ska introvert läggning tas till vara, det vill säga: hennes reflektion liknar den vi har mött hos Brooks och Deresiewicz.

Cain har besökt Harvard Business School och konstaterar att hela utbildningen syftar till att studenterna ska lägga sig till med ett mer extrovert beteende som att tala mer när de sitter i en grupp och bygga nätverk. Cain ifrågasätter denna inriktning och pekar på undersökningar som visar att introverta ofta är goda ledare, detta därför att de är lite tystare än de extroverta och låter

andra lägga fram sina argument innan något beslut tas. Hon påminner om Enron-affären och Wall Street-konkurserna och säger att om man hade lyssnat mer till försiktiga och reflekterande anställda, skulle det förmodligen ha gått bättre. Hon har studerat vad speciellt framgångsrika investerare säger om sina arbetsmetoder och konstaterar att de som gjort de bästa långsiktiga bedömningarna är personer som dels är försiktiga, dels vågar gå emot strömmen.

Cain har lagt ner många år på att dokumentera sina iakttagelser, men hon har inte funnit några samband mellan en förmåga att göra en bra presentation och att ha

goda argument, trots det eftertryck som läggs på att lära studenter och anställda att göra presentationer. Ett annat resultat är att tvärt emot vad som brukar hävdas är grupperbete inte alls alltid överlägset vad personerna i gruppen skulle kunna komma fram till om de arbetade individuellt. Dessutom visar intervjuer med speciellt kreativa personer att dessa som unga ofta var enstöringar som koncentrerade sig på något visst ämne. Deras framgång kan förklaras med att de har haft uthållighet nog att fortsätta med att förkovra sig i ämnet till dess att de har nått ett intressant resultat.

Hennes slutsatser bygger också på de djupintervjuer hon gjort med kreativa personer som, till exempel, Steven Wozniak, uppfinnaren som tillsammans med Steve Jobs förde fram Apple till en världsledande position. Wozniak säger att han som ung tillbringade många timmar med att arbeta på egen hand och fundera över tekniska problem. Han understryker framför allt att man måste ha tålmod och inte för-

vänta sig omedelbara resultat, och detsamma säger den i USA verksamme psykologen Anders Ericsson. Denne har undersökt musiker som alla ägnar 50 timmar i veckan åt träning. De som når längst är de musiker som lägger en stor del av den tiden på egen träning och som arbetar intensivt med just det som just de behöver lära sig.

Kort sagt är både Wozniaks och Ericssons recept att man ägnar sig koncentrerat och intensivt åt det man är intresserad av samt att man inte ger sig. Cain återger också undersökningar från olika arbetsplatser och konstaterar att många anställda arbetar bäst i avskildhet och tystnad, och hon påpekar det ironiska i att många numera säger att de arbetar bättre hemma än på arbetsplatsen därför att de inte blir avbrutna lika ofta. Kontorslandskapen borde vara på väg ut.

Avslutningsvis nämner Cain några tendenser som illustrerar sambandet mellan utbildning och introvert läggning i USA. Föräldrar till introverta barn undviker inte sällan offentliga skolor därför att de vill skydda sina barn mot att bli mobbad i en skolkultur där de högljudda ofta anger tonen. De vill också att barnet ska få lära sig mer och bli uppskattat.

En motsatt tendens är att det har uppstått en ny typ av "white flight" som består av att vissa familjer flyttar, detta därför att skolan i deras område domineras av elever med asiatiskt ursprung som arbetar så framgångsrikt att deras betyg blir skyhöga, vilket leder till att elever som inte arbetar lika hårt känner sig pressade. Cain menar att traditioner i vissa asiatiska kulturer gynnar personer med introvert läggning.

Hon konstaterar slutligen att det är så etablerat i USA att en extrovert läggning är bra att många företag strävar efter att rekrytera anställda med extrovert profil. En ny tendens är därför att välutbildade personer med asiatiskt ursprung långpendlar mellan familjen i San Francisco och företaget i Shanghai. De vill bo i USA, men de får mer uppskattning i Kina. Det är en av globaliserings paradoxer att USA på så sätt utbildar en del av en konkurrens elit.

Cain tar sig alltså an sitt ämne utifrån ledarskap i företag, men hon hamnar i ett ifrågasättande av ett ytligt jämlikhetsideal som återfinns också på elitnivå på universitet och i organisationer. Hennes ifrågasättande är inte politiskt utan gäller å ena sidan introverta individers möjlighet att finna sig tillrätta personligt psykologiskt, och å andra sidan effektiviteten i olika organisationer som nu inte tar tillvara den resurs som introverta innebär.

Cains bok är sprängstoff i länder där en snabbt växande och likriktande utvärderingsindustri slukar stora resurser.

Inger Enkvist

Maskar i det franska äpplet

Missnöjda franska bönder översvämmar gatorna med får.

FOTO: GAMMA/IBL BILDBYRÅ

POLITIK

Arbetslösheten är skyhögt. Fransmännen har tappat självförtroendet, de skräms av globaliseringen och undrar hur framtidens välfärd skall finansieras. Det är nu eller aldrig François Hollande måste agera. Så resonerar Jacques Attali i sin nya pamflett *Urgences françaises*. Han lovprisar i översvallande ordalag Frankrikes förtjänster, men konstaterar också att den gamla stormakten måste förnya sig på avgörande områden. Annars hotar ett tillstånd av permanent kris, minskat förtroende för demokratis institutioner och i värsta fall revolution!

Den snart 70-åriga Attali är själv en institution i det franska medielandskapet. Han är ekonomie doktor och har examina från Polytechnique, Sciences-Po och ENA. Dessutom har denne allvetare skrivit (eller åtminstone undertecknat) över 50 barnböcker, teaterpjäser, romaner, biografier och lärda utläggningar. Jacques Attali docerar med självklar briljans vare sig det gäller geometri eller science fiction, Christofer Columbus eller kärlekens historia. Den sparsamma fritiden ägnas åt kän-

disumgänge och avancerade hobbyer. In för Israels president Shimon Peres och en rad andra honoratiories dirigerade Attali nyligen Jerusalems symfoniorkester. Man framförde Maurice Ravels pianokonsert i G-dur.

Lite tillspetsat kan man säga att Jacques Attali också har satt spår i den svenska bekenntelselitteraturen. I sin kärleksförklaring till François Mitterrand, *Älskar ni inte livet?*, tecknar Chris Forsne ett nidorporträtt av Attali, som under åren 1981–91 fungerade som Mitterrands ”sherpa”, hans personlige rådgivare. Vitriolen dryper när Forsne recenserar Jacques Attalis attityd, bordsskick och engelskkunskaper, och hon ifrågasätter om han var till någon egentlig nytta för presidenten.

URGENCES FRANÇAISES
JACQUES ATTALI
Fayard 2013

I Anne Wibbles memoarer, *Två cigg och en kopp kaffe*, dyker Attali också upp. På midsommarafton 1993 är Wibble inte bara svensk finansminister utan även ordförande i EBRD, Europeiska banken för återuppbyggnad och utveckling. Hon tvingas tämligen abrupt lämna sillen och nubben i Roslagen efter ett telefonsamtal från Jacques Attali, som med omedelbar verkan säger upp sig som bankchef. Hans uppdrag har varit att låna ut pengar till Östeuropa, men enligt *Financial Times* har en annan utgiftspost prioriterats, nämligen den nya marmorinredningen på huvudkontoret i London. En intern revisionskommitté tillsätts, och till slut orkar bankdirektören inte längre stå emot trycket. Anne Wibble tillbringar motvilligt midsommarhelgen med att städa upp efter ”Monsieur Attali”, en trots sina brister ”mycket intellektuell och intressant person”.

När vi skriver 2013 har Jacques Attali efter diverse motgångar och en tid ute i kylan hittat tillbaka till maktens finrum. Åren 2007–2008 ledde han, på uppdrag av Nicolas Sarkozy, ”kommissionen för frigörelse av fransk tillväxt”, som i en uppmärksam rapport presenterade 316 förslag till stora och små reformer. Sarkozy genomförde tyvärr bara en tredjedel.

”Fransmännen har tappat självförtroendet, de skräms av globaliseringen och undrar hur framtidens välfärd skall finansieras.”

Därför återkommer många av reformförslagen i *Urgences françaises*.

Enligt den bärande tesen i Attalis bok stagnerar Frankrike, trots sin världsberömda kultur, sitt fördelaktiga geografiska läge och sin växande, välutbildade

Glömda

HISTORIA

Andra världskriget började inte när tyska trupper invaderade Polen 1939. Det började två år tidigare, när den spända relationen mellan Japan och Kina eskalerade till ett fullskaligt krig. Under de åtta år som följde utvecklades maktkampen i Östasien till en av det förra seklets blodigaste tragedier, med veritabla orgier i massmord, våldtäkter, utrensningar och svältkatastrofer. Det skedde inför öppen ridå och har aldrig hemlighållits. Likväl skulle ytterst få västerlänningar kunna räkna upp något av detta om vederbörande skulle bli ombedd att göra en översiktlig redogörelse för andra världskriget. Vi minns Operation Weserübung, miraklet i Dunkerque, tvekampen i Nordafrika, eländet vid östfronten, Ardenneroffensiven, blitzen, terrorbombningarna och allt möjligt annat som är länkat till Europa, liksom Guadalcanal, Iwo Jima och andra scener i Stilla havet. Men vi har valt att glömma Kina.

Egentligen är det obegripligt. Det borde vara tvärtom. Mellan 1937 och 1945 dog omkring 14 miljoner kineser som en direkt följd av andra världskriget. Omkring 80 miljoner drevs på flykt. Den materiella förstörelsen var omfattande: nästan allt som kineserna hade åstadkommit i form av modernisering bröts ned och krossades. Lägg därtill att kriget fick avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen i världens folkrikaste stat. Det vanns, mot alla odds, av nationalisterna under Chiang Kai-shek, men långsiktigt medförde konflikten att hela den stat som Chiangs parti representerade gick under – eller som Rana Mitter träffande skriver: "the battered, punch-drunk state that was Nationalist China in 1945 had been fundamentally destroyed by the war with Japan". Istället upprättades en kommunistisk folkrepublik som vi har vant oss vid att ta för given, men som sannolikt inte hade existerat om det inte hade varit för andra världskriget.

Rana Mitter, professor i modern kinesisk historia i Oxford, har gjort vad han kan för att förändra vår uppfattning om Kinas roll i andra världskriget, och han har gjort det bra. *China's War with Japan 1937–1945. The Struggle for Survival* är en bok som varmt kan rekommenderas, särskilt till alla de personer som tror sig vara pålästa om andra världskriget men

befolkning. Masken i det franska äpplet är "les rentes". Detta begrepp syftar på hävdvunna privilegier av allehanda slag, till exempel fastighetsinnehav, poster inom den offentliga byråkratin eller alltför generösa pensioner. Fransmännen har beklagligt nog förlitat sig på sina *rentes* i stället för att utnyttja sin potential som sjöfarare på Atlanten och i Medelhavet, menar författaren.

Karakteristiskt för framgångsrika länder är ett välutvecklat hamnsystem och en huvudstad vid kusten. Sjömän är öppna mot omvärlden. De följer med sin tid och reformerar gradvis sina samhällen. Bofasta bönder sitter däremot misstänksamt och trycker på sina tillgångar. I deras samhällen jäser missnöjet, och intressekonflikter eskalerar. Våldsamma revolutioner följs av kontrarevolutioner. Frankrike har gång på gång tagit två steg framåt och ett tillbaka. Ungefär så lyder Jacques

"Som läget nu är förklamas landet av monopoltänkande, korporativism och bidragskultur."

Attalis historiska analys, som tar läsaren från ödesåret 1789 via 1848 fram till krigsslutet 1945. Efter kriget har två oblodiga "revolutioner" ägt rum: de Gaulles maktövertagande i samband med inrättandet av Femte republiken 1958, samt Mitterrands omfattande nationaliseringar under åren 1981–83. Sedan dess har inte mycket hänt. Men nu krävs det att François Hollande samlar fransmännen kring ett nytt samhällsprojekt, hävdar Attali.

Han vill se ett dynamiskt och förändringsvilligt Frankrike, rustat för världsmarknadens konkurrens. Som läget nu är förklamas landet av monopoltänkande, korporativism och bidragskultur. Framtiden står på spel, och presidenten måste revolutionera hela statsapparaten.

Vad är det då som konkret bör göras, och vilket katastrofscenariolurar anars vid horisonten?

Nåväl, Jacques Attalis varningar i *Urgences françaises* är inte så originella. Röda siffror dyker upp överallt i de franska räknenskaperna, och risken är att ekonomin kraschar på grekiskt eller spanskt maner, varefter väljarna börjar lyssna på extremhögerens Marine Le Pen eller extremvänsterns Jean-Luc Mélenchon. Dessa protektionisters löften om utträde ur eurozonen och devalvering leder käpprätt mot en avgrund kantad av massdemonstrationer och repression, anser Attali. Även den gamle socialistens egen retorik spelar på fransk chauvinism och förföljelsemani, men hans reformprogram är en nyliberal eurokrats önskedröm.

Jacques Attali vill effektivisera den

franska byråkratin och minska den offentliga sektorns utgifter. I sin bok räknar han upp en rad andra länder som i kristider har lyckats med just detta, däribland Sverige. Regeringen Bildt 1991–94 lovordas å det varmaste. Attali önskar sig färre politiker och administrativa enheter. Pensionärer tolereras, men de får finna sig i en viss osäkerhet. Frankrike har inte längre råd med ett förmånsbaserat pensionssystem, utan måste successivt gå över till en avgiftsbaserad modell. Arbetslösa skall skolas om till ingenjörer och entreprenörer, samt ta sitt sociala ansvar inom det Attali kallar "den positiva ekonomin". Deras innovationer förväntas bidra till en hållbar utveckling och gagna kommande generationer.

För att stärka den privata sektorns konkurrenskraft förespråkar Jacques Attali sänkningar av arbetsgivaravgifterna (och höjningar av moms). Med ett gynnsam-

mare företagsklimat blir det också lättare att hålla kvar unga, ambitiösa fransmän i landet. Utländska talanger kommer även i fortsättningen att vallfärda till de franska universiteten, tror Attali. Det må så vara att undervisningen inte ges på engelska, som på resten av planeten, men det franska språket har framtiden för sig. Idag talas det av 220 miljoner människor, om 40 år av närmare en miljard, varav 85 procent i Afrika.

Urgences françaises är i första hand en fransos försök att skaka liv i sina förslappade landsmän, men som glödande EU-federalist kan Jacques Attali inte låta bli att också delge läsaren sina tankar om det europeiska samarbetet. Som så många i Paris är han fixerad vid hatkärleksobjektet Tyskland, och resonemangen klingar välbekant. Visserligen har tyskarna bara en arbetslöshet på 5,5 procent (att jämföra med Frankrikes 11), men det beror på att de stackarna slavar för fyra euro i timmen! Dessutom håller det tyska folket på att dö ut – redan år 2060 kommer de fertila fransmännen att vara fler till antalet. Men fram till dess är det av yttersta vikt att hålla sig väl med den rika grannen öster om Rhen.

Om Attali fick råda skulle de fransk-tyska vänskapsbanden utvecklas inom en europeisk bankunion. Tillsammans skulle man trycka euroobligationer och på så vis avhjälpa skuldskrisen i Sydeuropa. Hitills har sådana franska inviter bemötts kallsinnigt av Angela Merkel, och François Hollande tycks inte vara kapabel att vinna hennes gunst. Kanske är det inte Jacques Attalis råd han behöver, utan Cyrano de Bergeracs?

Jens Riis

hjältar och gravar

som aldrig har hört talas om de fälttåg som ägde rum i 1940-talets Kina.

Mitters återkommande poäng är att vi – även seriösa historiker – fullständigt har missuppfattat den kinesiska nationalist-sidans svårigheter. Vi har sett Nationalist-Kina ur två, djupt orättvisa, synvinklar: kommunisternas och general Joseph Stilwells. Kommunisterna under Mao Zedong segrade och kunde skriva sin egen och krigets historia på Chiang Kai-sheks bekostnad. Stilwell, Chiang Kai-sheks amerikanske rådgivare och stabschef, avskydde den kinesiske generalissimon (ett hat som var ömsesidigt) och spydde ivrigt galla över både honom och hans stat. Resultatet är att vi har vant oss vid att uppfatta Nationalist-Kina som ett genomkorruperat och svagt rike, vars ledning gjorde sig skyldig till mängder av felbedömningar, att dess impopularitet var välförtjänt och att Maos seger var helt följdriktig.

Rana Mitter är av motsatt uppfattning. Hos honom framstår Nationalist-Kina som en av 1900-talets största och mest oförtjänta förlorare. Trots att staten tvingades konfrontera 800 000 skickliga, tekniskt överlägsna japanska soldater under åtta förödande år, höll Chiang Kai-shek och hans kineser stånd och vägrade kapitulera. Churchill och den brittiska regeringens ståndaktighet mot Hitlers Tyskland framstår närmast som en lillebrors-parallell till vad Kina uthärdade under de katastrofala åren efter 1937. Till saken hör att nationalist-Kina sveks på mer än ett sätt. Dess geografiskt sett närmaste allierade, kommunisterna i norr, ut-

”Mitters återkommande poäng är att vi – även seriösa historiker – fullständigt har missuppfattat den kinesiska nationalistsidans svårigheter.”

nyttjade kriget till att stärka sina egna ställningar på nationalisternas bekostnad. Västmakterna gav endast Kina just så mycket stöd att landet kunde fortsätta kriga mot japanerna och på så sätt hålla nere kostnaderna för deras egen del. De tvingade dessutom Chiang Kai-shek att föra kriget på ett sätt som gagnade USA:s och Storbritanniens långsiktiga intressen, trots att det undergrävde nationalistregimens egen position.

Mitter vänder sig bestämt emot uppfattningen att Chiang Kai-sheks styre präglades av korruption och därför föll på eget grepp. Sanningen var snarare, hävdar Mitter, att regimen kvävdes av vägor

Chiang Kai-shek mottar folkets jubel efter japanernas kapitulation.

FOTO: JACK WILKES/GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

av japanska attacker, opålitliga allierade och tyngden av den oerhörda materiel förstörelsen i Kina. Förvisso utvecklade Chiang Kai-sheks regering ett militariserat och byråkratiskt styre med en säkerhetstjänst som excellerade i terror, men det gällde alla andra – kommunisterna, japanerna och deras kinesiska marionetter-

gim – också. Det urskuldar ingen av regimerna, men utvecklingen är dessvärre förståelig. Krigföring är och förblir en brutal historia.

En av Mitters viktigaste slutsatser är att andra världskriget i grunden förändrade det kinesiska folkets relation till sina myndigheter. Å ena sidan krävde staten oändligt mycket mer av undersåtarna än förut, allt för att kunna hålla stånd mot japanernas framryckning. Å andra sidan lärde sig kineserna att ställa större krav på sina ledare. När kriget var över ville de, mäs- te de, få det materiellt bättre än tidigare.

Men Chiang Kai-sheks regim, som stod på knäna och flämtande kippade efter andan efter åtta års helvete, var oförmögen att erbjuda folket ett realistiskt hopp. För Mao och kommunisterna, som kunnat utnyttja kriget till att växa i betydelse, och som hade ett revolutionärt budskap som gagnade många fattiga landsbygdsbor, var scenariot annorlunda och betydligt mer gynnsamt.

Rana Mitter lyfter dessutom upp en person som sällan förekommer i västerländska redogörelser för andra världskriget: Wang Jingwei. Om denne överhuvudtaget nämns, brukar det vara i egenskap av Kinas Quisling, mannen som ledde en vasallstat i de delar av landet som ockuperades av japanerna. Mitter visar hur Wang Jingwei och dennes kolleger resonerade, hur de handlade ur ett i grund och botten lika nationalistiskt och patriotiskt perspektiv som Chiang Kai-shek. Wang Jingwei uppfattade denne som en förrädare eftersom Chiang samarbetade med kommunisterna, och hans egna pan-asiatiska idéer fick tanken på samförstånd med den japanske fienden att framstå som det minst dåliga av många usla alternativ. Sett i efterhand var Wang Jingwei och dennes meningsfränder att betrakta som landsförrädare, men själva saknade de facit och agerade som de gjorde efter kalkyler >>

**CHINA'S WAR WITH
JAPAN, 1937-1945
THE STRUGGLE FOR
SURVIVAL**

RANA MITTER

Allen Lane/Penguin 2013

som för dem själva framstod som högst rationella. Det ger sig självt att vi kan lära oss åtskilligt om kinesisk historia, ideologi och mentalitet om vi sätter oss in i deras situation och lär oss förstå något om hur de tänkte.

Rana Mitters bok är ett uttryck för att synen på Kinas roll i andra världskriget håller på att förändras. Ytterst är detta en följd av att Kinas roll som politisk och ekonomisk stormakt tvingar oss att lägga större tonvikt vid landets historia, i synnerhet när det gäller 1900-talet. Boken är inget särfall: när jag läser den kommer jag åtskilliga gånger att tänka på Antony Beevors tegelsten om andra världskriget, som utkom på svenska häromåret (*Andra världskriget*, 2012). Beevor ger ett generöst tilltaget utrymme åt Kina, och hans uppfattning påminner i stora drag om Mitters. Därtill kommer att Folkrepubliken Kina numera har återupprättat Chiang Kai-shek i dennes roll som krigsledare i kampen mot japanerna. För några decennier sedan var han att betrakta som en kapitalistisk lakej och ärkefiende. Så icke nu. Istället framställs han som en patriotisk kinesisk motståndshjälte som vägrade att ge upp trots att han omgavs av fiender, en bild som uppenbarligen ligger nära den som återfinns i de historiska källorna.

China's War with Japan, 1937-1945 är en välskriven bok, försedd med utförliga autentiska citat och ögonvittnesskildringar, en gedigen notapparat samt käll- och litteraturförteckning. Den gör helt klart att Kina, vid sidan av Sovjetunionen, var det enskilda land som drabbades värst av andra världskriget, som gjorde störst oppoffringar och genomgick mest omfattande förändringar. Men medan Stalingrad och Röda arméns roll tillhör allmänbildningen har kriget mellan Kina och Japan tillåtits att slumra i skymundan. Vi har helt enkelt valt bort det, och vi har på ett närmast obegripligt vis låtit propagandamyter färga vår bild av den kinesiska krigsledningen.

Dick Harrison

President Roosevelt (nr 2 fr v) talar strategi med sin militärledning, juli 1944.

FOTO: THE GRANGER COLLECTION/SCANPIX

Kartornas återkomst

GEOPOLITIK

Begreppet geopolitik framstår förmodligen för en svensk publik som gammaldags och ideologiskt tvivelaktigt. Tankarna går till maktintriger och expansionssträvanden i det gamla Europa och till tänkare som Rudolf Kjellén – ärkekonservativ svensk statsvetare vid förra sekelskiftet. Det är riktigt att begrepp som maktrealism och geopolitik kan användas och har använts för att motivera militär aggression och territoriella erövringar, men av detta följer inte att begreppen är förkastliga eller oanvändbara som analytiska instrument – att kniven kan användas till att mörda med gör den inte oduglig till att dissekera med. Ändå kan det inte förnekas att det geopolitiska tänkandet placerades i skamvrån vid kalla krigets slut.

Den pacifistiska eufori som Sovjetunionens fall och Europas enande utlöste, återfödde idén – för vilken gång i ordningen? – om en kantiansk fred mellan stormakterna och en ”ny världsordning”. Särskilt i Europa fick dessa tankar stort genomslag och den nya unionen framställde sig som ett internationellt föredöme, genomsyrat av mjuka värden – ”soft power” – och som en förkämpe för mänskliga rättigheter. Idag är bilden radikalt förändrad. Krisen inom EU, rysk

maktpolitik, kapprustningen i Asien och islamismens våldsamma framryckning i Mellanöstern har skapat behov av en alternativ tolkningsram för stormaktspolitiken. Det är mot denna bakgrund man ska se utgivningen av och titeln på Robert D Kaplans *The Revenge of Geography. What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. Kaplan är en av USA:s främsta säkerhetstänkare, knuten till flera ledande tankesmedjor och med en stor produktion av böcker och artiklar bakom sig, däribland de uppmärksammade *The Coming of Anarchy* från 2000 och *Monsoon. The Indian Ocean and the Future of American Power* från 2010.

Vad menas då med begreppet geopolitik? Kaplan presenterar i bokens första del ett antal äldre och nyare teorier. Kort och förenklat uttryckt är idén att den fysiska miljön i hög grad definierar en stats strategiska intressen. Trots allt tal om att ekonomisk globalisering och multilaterala institutioner har gjort geopolitisk maktkamp irrelevant, förblir geografien den mest konstanta faktorn i ett folks historia. Den bestämmer staternas placering och inbördes skiljelinjer i det internationella statssystemet – Kaplan talar om ”geographically-constrained interactions of states”.

En annan lika permanent faktor är att internationell politik inte styrs av lagar garanterade av en överordnad maktinstans. Tvärtom genomsyras den fortfarande

”Sett mot denna bakgrund ter sig den svenska militära avrustningen under socialdemokratisk och moderat ledning som ett fatalt historiskt misstag.”

de av rivalitet och strävan efter dominans och överhöghet. Frånvaron av en central instans ställer därför – ytterst sett – varje stat ensam i kampen för sin suveränitet och frihet. Inför hot om underkastelse eller erövring har den i sista hand bara sin egen våldsmakt att förlita sig till. Denna existentiella ”ensamhet” förstärker betydelsen av den fysiska terrängen – bergskedjor, hav, sund, floder och slättlandskap blir nyckelpunkter i nationernas överlevnadskamp. Kaplan menar inte att geografin är suverän; han är inte determinist och tillerkänner individer och idéer stor vikt. Men han vänder sig mot tesen att geografin blivit irrelevant i jet- och informationsteknikens era, som, till exempel, Thomas Friedman hävdade i boken *The World is Flat* (2005).

Kaplans syfte är att ta geografins och geopolitikens teorier till hjälp för att bättre förstå de förskjutningar som är på väg i maktbalansen mellan världens stormakter och de utmaningar som dessa ställer USA inför. Han anknyter bland annat till en klassisk tänkare inom geopolitiken, nämligen sir Halford J Mackinder, som 1904 utvecklade tesen om den euroasiatiska kontinentens avgörande betydelse i världspolitiken: den stat eller det imperium som behärskar detta område och i synnerhet då dess *kärnland*, ungefär området från Moskva till Mongoliet, har lagt grunden till global makt.

Mellan kärnländsimperiet och den euroasiatiska kontinentens *randområden* – som sträcker sig från västra Europa över Turkiet, Irak, Iran, Afghanistan, Pakistan, Indokina, Filippinerna till Korea och Japan – rådde och råder på en och samma gång beroende och konflikt. Som historikern Paul Kennedy har påpekat, handlade både första och andra världskriget om en kraftmätning mellan på ena sidan kärnländsimperiet (Ryssland/Sovjetunionen) och på andra sidan två av randområdenas mest aggressiva nationer, Tyskland och Japan.

Bara några år innan Mackinder publicerade sin artikel om det euroasiatiska kontinentalrådets betydelse för global makt hade en amerikansk sjöofficer, Alfred Thayer Mahan, hävdade att sjömakts var viktigare än landmakt i kampen om internationell dominans. En sjömakts (läs: USA) som behärskade Stilla havet och Indiska oceanen skulle kunna projicera makt, inte bara över alla viktiga maritima transportleder utan också inom alla viktiga randområden.

Som Kaplan understryker kom kalla krigets alla avgörande militära insatser från amerikansk sida att stå i just dessa rand-

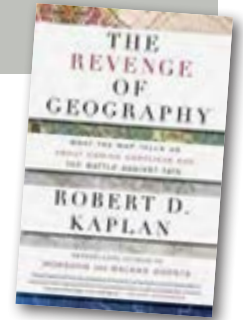
områden: från Nato i Västeuropa och kärnvapen i Turkiet, till krigen i Korea och Vietnam och alliansen med Japan. De idéer som Mahan en gång formulerade har givetvis kritiserats och kompletterats under årtiondenas gång. Men den som tror att Mahans tänkande är föråldrat bör, som Kaplan påpekar, fråga sig varför hans skrifter studeras i utbildningen av högre marinofficerare i dagens Kina.

Som Kaplan flera gånger understryker samspelet mellan geografin med teknologi och demografi. Redan Mackinder hävdade för drygt hundra år sedan att stormakterna inte längre hade några ”tomma” områden att erövra. Denna sanning har än större relevans idag, när människan uppfyller snart sagt varje hörn av jorden. Den amerikanske statsvetaren Paul Bracken har nyligen myntat uttrycket *the crisis of room*: medan 1800-talets stormakter kunde undvika krig med varandra genom att expandera i perifera och glest befolkade områden – Ryssland i Sibirien, det ursprungliga Förenta staterna västerut på den nordamerikanska kontinenten, Storbritannien och Frankrike i Afrika – kunde 1900-talets aggressiva nationer bara utvidga sin makt på andras bekostnad – Tyskland sökte *Lebensraum* i Ryssland; Japan i Korea och Kina. Dagens situation är genom befolkningsökningen än mer klaustrofobisk, men därtill kommer det Bracken har kallat ”the death of distance”.

Modern missilteknik har, åtminstone i vissa tätbefolkade områden – exempelvis Mellanöstern – upphävt avståndets betydelse som skydd mot överraskande anfall. Till detta skall läggas förekomsten av *disruptive technologies*, det vill säga: tekniker som oförutsett och på kort tid kan påverka maktbalansen lokalt eller regionalt. Hit hör givetvis främst spridningen av massförstörelsevapen. Summa summa leder dessa förändringar, enligt Kaplan, till en mer instabil och volatil säkerhetspolitisk situation än vad som var fallet under kalla kriget.

I bokens andra del går Kaplan igenom de aktuella geopolitiska tendenserna i ett antal olika regioner – Europa, Ryssland, Kina, Indien, Iran och Turkiet. Samtliga analyser är utomordentligt insiktsfulla och välavvägda, men jag skall avslutningsvis begränsa mig till några synpunkter på relationen mellan Europa och Ryssland. För Europas framtida säkerhet blir, enligt Kaplan, relationen till Ryssland helt avgörande. Ett allvarligt problem härvidlag är att Ryssland idag ångrar de uppgrö-

THE REVENGE OF GEOGRAPHY
WHAT THE MAP TELLS US ABOUT COMING CONFLICTS AND THE BATTLE AGAINST FATE
ROBERT D KAPLAN
Random House 2012

relser som ägde rum i samband med landets svaghetsperiod under 1990-talet. Särskilt betraktar Kreml – helt logiskt – utvidgningen av Nato till Central-europa och i synnerhet Baltikum som en geopolitisk katastrof. En grundläggande anledning till detta är landets geografi. Från Polen till Uralbergen och från Svarta havet till Moskva råder i stora drag ett öppet slättlandskap. Bortsett från ett antal floder finns det inga naturliga barriärer eller försvarshinder.

De bittra historiska erfarenheterna av upprepade invasioner över detta slättlandskap har, menar Kaplan, gjort osäkerheten eller känslan av hotande inringning till en grundläggande faktor i ryskt säkerhetstänkande. Det är ur denna osäkerhet som det expansiva draget i rysk geopolitik härrör. Både under tsarismen och kommunismen ledde detta till att såväl de baltiska staterna som delar av Polen införlivades i det ryska riket.

Putins makthävdande säkerhetspolitik gentemot väst ligger, således, helt i linje med en lång geopolitisk tradition. Mycket talar därför för att Baltikum och Östersjöregionen under en lång tid kommer att vara ett av de mest instabila konfrontationsområdena mellan Ryssland och EU/Nato. Sett mot denna bakgrund ter sig den svenska militära avrustningen under socialdemokratisk och moderat ledning som ett fatalt historiskt misstag – ett misstag som inte bara har minskat omvärldens respekt för den svenska statsledningen, utan dessutom försvagat Finlands och de baltiska staternas ställning visavi grannen i öst.

Robert D Kaplans nya bok bjuder inte bara på fängslande läsning om okända områden inom den euroasiatiska kontinenten. Den är framför allt en ovanligt kunig och analytiskt briljant genomgång av de maktpolitiska förskjutningar som är på väg mellan världens ledande makter. Hur långt Kaplans analys kommer att bära är naturligtvis en fråga för framtida studier.

Lennart Berntson

Varför super Scott och Ernest?

LITTERATUR

Varför är det så vanligt att författare blir alkoholister? Det är den fråga som Olivia Laing inledningsvis uppger sig vilja diskutera i sin nya bok *The Trip to Echo Spring. Why Writers Drink*. Något enhetligt svar kommer hon inte fram till, men hon ger oss en del iakttagelser som kanske skulle kunna sammanfogas till ett slags ofullständig symtombild. Frågan är emellertid om symtombilden bara gäller författare och inte även, exempelvis, alkoholiserade brandmän eller florister. En annan och mer specifik fråga är om Laings funderingar äger giltighet för spritdränkta svenska diktare alltifrån Bellman och Fröding till Ekelöf och Enquist.

Olivia Laing är en ung engelsk författare och kritiker. Ändå har hon valt uteslutande amerikanska författare för sin bok. Hon skriver om Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, Tennessee Williams, John Chee-

”Raymond Carver hade långa perioder i sitt liv då han inte kunde arbeta utan helt enkelt drack på heltid.”

ver, John Berryman och Raymond Carver. Inte ett ord om en försupen brittisk bard som Dylan Thomas. Och ingenting om kvinnliga författare som har varit alkoholister, till exempel Marguerite Duras.

Varför bara amerikaner? Skälet är enkelt. *The Trip to Echo Spring* är nämligen både en reseskildring och en samling essäer om alkoholiserade amerikanska författare. Den utgör precis samma blandning av två genrer som Olivia Laings första bok *The River* (2011), som beskriver en fotvandring längs floden Ouse i Sussex, den flod som Virginia Woolf dränkte sig i 1941. I *The River* interfolierar Laing i sin skildring av vandringen kulturhistoriska betraktelser, främst literära sådana, huvudsakligen rörande Virginia Woolf och hennes liv, men hon skriver

även om, exempelvis, Shakespeare, Kenneth Grahame och Iris Murdoch.

The Trip to Echo Spring är Olivia Laings andra bok. Den är gjord på ungefär samma sätt som den första, lite i italiensaren Claudio Magris anda och efterföljd. I den nya boken har inslagen av reseskildring fått maka på sig en aning, men liksom i den föregående finns här självbiografiska skärvor utspridda, sådana som har anknytning till det ämne som behandlas. Denna gång återkommer Laing med jämna mellanrum till sin egen uppväxt, och hon berättar att hon själv, efter sina föräldrars skilsmässa, kom att bo hos sin mor och moderns alkoholiserade älskarinna. Hon bekänner att obehagliga erfarenheter av att från åtta till elva års ålder ha levat nära en människa med allvarliga alkoholproblem är något som har drivit henne att intressera sig för de dunkla drivkrafterna bakom ett destruktivt drickande.

Förnuftigt nog är Laing medveten om

att hennes egna dystra erfarenheter inte nödvändigtvis rustar henne att se problemen tydligare än andra, kanske snarare tvärtom. Hon är helt på det klara med vad anhängare till Anonyma Alkoholister och Minnesotamodellen säger om medberoendets komplicerade natur, nämligen att de som lever nära en alkoholist som de tycker om och är knutna till med familjeband tenderar att dras med i missbrukarens ständiga förnekelse och låter sig snärjas i den härva av livslögner som alki-sen väver ihop för att slippa se sanningen i vitögat.

Hon är inte säker på att kunna urskilja dryckenskapens mekanismer bättre än någon annan, erkänner alltså Olivia Laing i ödmjuk AA-anda, men hennes egen be-

svärliga familjebakgrund gör att hon har en mycket stark drivkraft till att försöka förstå alkoholism. Det låter rimligt.

Hennes bok påminner faktiskt om vad resebyråerna brukar kalla en ”temaresa”. Temat för Olivia Laings resa är ”Alkoholiserade amerikanska författare”. Hon reser i deras fotspår, besöker deras hem, sitter på deras barer, citerar ur deras verk och ur böcker som deras levnadstecknare har skrivit om dem.

Att hon uteslutande har valt manliga författare har hon ingen riktigt bra förklaring till. När hon ändå är nere hos Hemingway och Tennessee Williams på Key West, kunde hon ju ha passat på att även uppmärksamma Elisabeth Bishop, som under många år hyrde en lägenhet på ön. Bishop var ju även hon en stor diktare som blev darrig alkoholist och stegvis allt mindre produktiv tills hon tystnade helt. Och till Texas hade hon kunnat vallfärda för att skriva om en annan alkoholiserad författarinna, Patricia Highsmith. Många fler kunde nämnas. Som sitt skäl att undvika kvinnliga alkoholistförfattare anger Laing bara att det ämnet ligger för nära hennes

Ernest Hemingway firar helg
i Pamplona, juni 1959.

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY

eget hus, "too close to home", och därför är förknippat med alltför stort obehag.

Den amerikanska temaresan i alkoholiserade manliga författares fotspår påbörjas i New York, där Laing inte bara gör barrundor i Scott Fitzgeralds efterföljd eller uppsöker de hotell, Manhattan Plaza och Elysée, där Tennessee Williams bodde under långa perioder, utan hon besöker också ett livfullt AA-möte och tar sig till det behandlingshem där John Cheever och Truman Capote skrevs in för avgiftning och genomgick kurer för att försöka råda bot på sin alkoholism.

Capote lyckades inte, utan söp i förtid bort sin talang, men efter många misslyckade försök blev Cheever slutligen vit, vid 63 års ålder, och fick drygt sju nyktra år innan han dog 1982, enligt egen utsago de bästa åren i hans liv. Men en förutsättning för detta mirakel var att han nästan varje dag gick till ett AA-möte, vilket man kanske ska se som ett ganska högt pris, eller i varje fall som ett symptom på ett nytt beroende.

Från New York går resan med tåg till New Orleans, där Tennessee Williams bodde i sin ungdom. Williams är för övrigt den av de

sex författarna som Laing skriver mest om. Han är en central figur i New York, är ensam på täppan i New Orleans och är slutligen en av de två som kapitlen om Key West handlar om; den andre på ön utanför Florida är förstås Hemingway – den av de sex som Laing konstigt nog skriver minst engagerat om, möjligen för att det mesta redan är sagt. Hur som helst är det märkligt att Laing skriver de bästa episoderna från Hemingways Key West om Tennessee Williams. Hon berättar, till exempel, om hur han, bakfull varenda morgon, släpar sig ner till stranden för att ta långa simturer och sedan, efter en eller annan återställare, ägnar några timmar åt att spana på unga sjömän och flörta med dem, medan hans i många år trogne älskare Frank går hemma i huset och oroar sig för om Williams ska komma hem till middagen eller inte. Om inte, betyder detta att den promiskuöse dramatikern har fått ett ragg på stranden eller i en bar.

Tennessee Williams tycks vara Laings favorit i den berusade kretsen. Om honom skriver hon mest och bäst. Det är också från honom hon har hämtat bokens titel. "Echo Spring" är nämligen vad fyllo Brick i *Katt på hett plättak* ömsint kallar sin fars barskåp. När Big Daddy står och pratar, blir Brick plötsligt otålig och går. "Where are you going?" frågar fadern. Sonen svarar: "I'm takin' a little short trip to Echo Spring."

Från Florida flyger så Laing till Mellanvästern och besöker de universitet där John Cheever och John Berryman, så småningom även Raymond Carver, odlade sin alkoholism och samtidigt lyckades fungera som varmt uppskattade lärare i kreativt skrivande. Man kan undra över hur det var möjligt. Visserligen skrev Cheever och Berryman helst när de var bakfulla, i den illusoriska klarhet och med den nervöst stegradade sensibilitet som ett väl vårdat bakrus kan ge, i varje fall innan alkoholismen är för långt gången. Liksom Carver undervisade de emellertid ögärna på nykter kaluv. Kollegiet såg mellan fingrarna, åtminstone för det mesta, och studenterna tycks ha uppskattat sina lärare – Laing citerar före detta elever som har vittnat om vilket privilegium det var att få ha dessa lärare.

Sista anhalten på temaresan är allra längst uppe i nordväst, i staten Washington intill gränsen mot Kanada. Där bodde Raymond Carver mot slutet av sitt liv och där finns hans grav. Carver hade långa perioder i sitt liv då han inte kunde arbeta utan helt enkelt drack på heltid. Han hade svikit sin tappra hustru och sina två barn. Först när han trodde att allting var slut, att han aldrig mer skulle kunna skriva en rad och supa ihjäl sig innan han fyllde fyrtio, lyckades han sluta dricka sprit.

Sedan hans lärarkollega och vän John Cheever hade blivit nykter 1975, försökte

THE TRIP TO ECHO SPRING WHY WRITERS DRINK OLIVIA LAING Canongate 2013

Carver uppnå samma mål, men trots månadslånga kurer börjar han varje gång suppa så snart han har sluppit ut ur behandlingshemmen, tills han plötsligt bara bestämmer sig och närmast rituellt tar sin allra sista drink på Jambalaya Bar i Arcanta den 2 juni 1977, exakt på dagen två år efter det att vännen John Cheever lyckades sluta dricka. I en intervju i *Paris Review* några år senare säger Carver: "If you want the truth, I'm prouder of that, that I've quit drinking, than I am of anything in my life. I'm a recovered alcoholic. I'll always be an alcoholic, but I'm no longer a practicing alcoholic." Så talar en sann AA-are. Det första halvåret som nykter gick Carver på AA-möten en eller två gånger om dagen. Ett halvår senare träffade han poeten Tess Gallagher, som skulle bli hans andra hustru, och som under deras elva år tillsammans aldrig såg sin man dricka något med ett enda uns alkohol.

Däremot fortsatte Carver dessvärre med att röka marijuana, allt oftare sedan han blivit nykter, och den ovanan kan ha bidragit till att han drabbades av lungcancer och dog bara 50 år gammal. Men äldre än 40 blev han i alla fall.

Av de sex alkoholiserade författarna är det bara två som lyckas bli nyktra, båda den 2 juni, Cheever då han var 63 år, Carver då han var 39. Scott Fitzgerald dog fullkomligt söndersupen vid 44 års ålder. Hemingway sköt skallen av sig när han var 62, men det var spriten han uppfattade som sin "Giant Killer". I samband med ett återfall efter en alkoholavgiftning tog Berryman livet av sig genom att kasta sig ut från Washington Avenue Bridge i Minneapolis, vid 58 års ålder. Trots att han var grav alkoholist, genomled flera attacker av delirium tremens och började försöka bota sina fruktansvärda bakfyllor med narkotika, blev Tennessee Williams äldst av dem. Han var 71 år när han blev funnen död i sin säng på hotell Elysée i New York.

Vad hade då dessa sex skyhögt begåvade alkoholister gemensamt? En teori som Laing envisas länge med är att de hade

>>

svaga fäder och dominerande mödrar. Det är den av teorierna hon känner sig komma längst med, för den stämmer i fyra av fallen, möjligen i fem. Men vad hon då inte riktigt tar med i beräkningen är att dessa fäder framstår som svaga just för att de är alkoholister, att det är alkoholen som gör dem svaga, inte nödvändigtvis tvärtom. Och i ljuset av detta förlorar hennes argumentation förmågan att riktigt övertyga, för vi har ju alla fått lära oss att anlagen för alkoholism kan vara ärftliga, att genetisk belastning kan spela en ödesdiger roll. I familjer där fäderna super är det dessutom vanligt att mödrarna försöker få vardagen att fungera så länge det går – och följaktligen lätt hänt att de framstår som ”dominerande”.

Vad som på ett djuppsykologiskt plan väcker betydligt större intresse än Laings tankar om vad som drev dessa sex författare till successiv självförstörelse genom alkohol, är hennes bestickande iakttagelse om att de allihop tycks vara så fascinerade av vatten och av simning och båtar. Just vatten är det av de fyra elementen som de är mest upptagna av och som ofta återkommer som motiv i deras verk. Från Tennessee Williams hängivna motionssimning och vattenmetaforiken i hans pjäser går hon till Fitzgerald, som skrev en novell med titeln ”The Swimmers”. Och Cheever skrev *The Swimmer*, senare minnesvärt filmatiserad av Frank Perry, med Burt Lancaster i huvudrollen som alkoholist på väg att gå under. Av Hemingway har vi bland annat *Den gamle och havet*. I Berrymans ”Dream Song” flödar vattnet genom dikterna. Hos Carver finner vi åtminstone en fiskeutflykt som förändrar tillvaron för alla som är med, vidare exempelvis en innebördsdiger novell om hur ett par ska ta hand om sina bortresta grannars akvariefiskar under några dagar.

Om vattnet som metafor och symbol hos de sex författarna lyckas Olivia Laing göra ett fascinerande utkast till en regelrätt motivstudie, men den är trots alla goda ansatser alltför utspridd för att någonsin samlas till en helhet och rännilar mest bara fram här och var i framställningen, dock varje gång på ett sätt som genast väcker intresse. Vad skulle den gamle Gaston Bachelard ha haft att säga om detta, kan man undra. Och Freud eller Jung?

Och vad ska man tro om Olivia Laings egen dragning till vatten? Hennes första bok handlar om en flod. I sin andra åker hon omkring med sin slagruta i USA och finner vatten i amerikanska alkoholisters litterära verk.

Tommy Olofsson

Smutsiga händer

IDÉHISTORIA

Behövs det ytterligare en bok om Niccolò Machiavelli? Man har nu i fem sekel dissekerat och diskuterat hans verk. Efter så många år borde väl det mesta vara sagt och utrymmet för nya tolkningar begränsat. Men det vore att underskatta den florentinske tänkaren, som dog 1527. Hans verk fortsätter att fångsla, och han har haft tur i så måtto att han har lockat många förstklassiga kommentatorer. Utan att vara uttömmande måste man nämna Leo Strauss, Claude Lefort, Maurizio Viroli, Harvey Mansfield och Quentin Skinner. Frågan är nu om man skall lägga Philip Bobbitts namn till denna illustra skara.

Vid första påseende är det litet överraskande att just Bobbitt har skrivit en bok om just Machiavelli. Den förra har tidigare utmärkt sig för att formulera egna teorier om konstitutionella och strategiska frågor i flitigt diskuterade och mycket omfattande böcker som *The Shield of*

avellis andra stora statsvetenskapliga avhandling *Discorsi* (som på svenska går under namnet *Republiken*); att *Fursten* skulle göra en skarp åtskillnad mellan politik och etik; att framställningen skulle prisa Cesare Borgias grymma sätt att bedriva politik. Dessa påståenden är ”ansvariga för de skarpa motsättningar och ymniga kontroverser som har kommit att omge Machiavellis mest berömda text och alla är de djupt vilseledande”, framhåller Bobbitt.

Vad han för egen del vill göra, och det är inte så sällsynt numera, är att läsa *Discorsi* och *Fursten* som komplement till varandra snarare än som två skilda verk som på väsentliga punkter tycks inta oförenliga ståndpunkter. Han går ett steg längre och ser båda texterna som ett enda verk, vilket han kallar ”Staten”. Läst på detta vis framstår Machiavelli inte längre som fullt så machiavellisk och mefistofelisk.

I *Republiken*, för att använda bokens svenska titel, argumenterar Machiavelli för ett republikanskt ideal där härskaren

”Läst på detta vis framstår Machiavelli inte längre som fullt så machiavellisk och mefistofelisk.”

Achilles och *Terror and Consent*. I dessa böcker har han i allra högsta grad varit sin egen man och inte underordnat sig en annans tankar. Men efter ett tag visar det sig att han också i *The Garments of Court and Palace* är sin egen man. Visst är det en kommentar till florentinarens verk, men det är också ett sätt att använda några klassiska texter för sentida ändamål. (Titeln är ett citat från ett brev som Machiavelli skrev till sin vän Francesco Vettori. I det berättar han hur han efter arbetsdagens slut återvänder hem, där han tar på sig finkläderna för att under några timmar umgås med de stora klassiska författarna och tänkarna).

Bobbitt vänder sig mot flera enligt honom flitigt förekommande vanföreställningar om Machiavelli och dennes böcker. Han vill visa att *Fursten* visst inte i första hand är en så kallad furstespegel, som ger härskaren goda råd om hur makten bäst bör utövas; att *Fursten* skulle förespråka diktatur och maktfullkomlighet som står i bjärt kontrast mot de republikanska ideal som formuleras i Machi-

hela tiden måste ha folkets bästa för ögonen. *Virtù* är ett centralt begrepp i dessa texter, och experterna tvistar fortfarande om vad det egentligen innebär och hur det bäst skall översättas till andra språk. Bobbitt är medveten om att dygd (virtue på engelska) inte längre går att använda; det har numera en viktoriansk klang som skulle vara främmande för en 1500-talsmänniska. *Virtù* är en kombination eller lycklig förening av flera egenskaper som mod, styrka, kompetens, snillrikhet och förmågan att göra bruk av sina politiska talanger. Bobbitt sammanfattar: ”Kanske är de bästa engelska orden för virtù ’manly virtuosity’ (manlig virtuositet).” Det är inte så elegant, men det ger en bra bild av vad Machiavelli är ute efter. För det är genom dessa egenskapen som statsmannen, fursten, härskaren ska bevinga *fortuna*, ödet, och vända det till sin fördel. Han (och i denna värld är det nästan alltid en han) kan genom denna manliga virtuositet styra ödet i stället för att låta sig styras av det. Machiavelli ser i historien hur olika fältherrar och stats-

Niccolò Machiavelli målad av Santi di Tito.

män har lyckats eller misslyckats alltefter-
som de har utnyttjat eller blivit utnyttja-
de av ödet.

Machiavelli menar att det inte bara är
härskaren som måste ha dessa egenskaper,
utan även staden och dess invånare. En
stads virtù gör att ”den kommer att hedra
och belöna förträfflighet, inte förakta fat-
tigdom [...] leva utan inre stridigheter och
uppskatta det privata goda mindre än det
offentliga goda.”

Det är en ny samhällsordning som hål-
ler på att bli till, och enligt Bobbitt var
Machiavelli inte en av de första utan fak-
tiskt den allra första att se det. Den feoda-
la staten var på väg att upplösas och ersät-
tas med vad Bobbitt kallar furstestaten.
Denna nya politiska styrelseform innehå-
ler fröet till den moderna stat så som den

såg ut till helt nyligen.

Som andra har påpekat gör Bobbitt
kanske litet för stor sak av det moderna i
Machiavellis tankar om statens ordning.
Här finns inget av den kontraktsteori som
så mycket av modern politisk filosofi vilar
på, det vill säga: att medborgarna frivilligt
avhänder sig några av sina fri- och rättig-
heter i utbyte mot skydd av härskaren. När

**THE GARMENTS OF
COURT AND PALACE
MACHIAVELLI AND THE
WORLD THAT HE MADE**

PHILIP BOBBITT
Atlantic Books 2013

denne inte längre kan erbjuda något skydd
har folket rätt att avsätta honom. Den-
na ordning bygger på naturrättsliga tan-
kar om att varje människa har okränkba-
ra rättigheter, tankar som i denna politis-
ka form fick sina definitiva formulering-
ar på 1600-talet av filosofer som Thomas
Hobbes och John Locke. Mycket kan man
säga om Machiavelli, men inte att han var
en rättighetsaktivist. Och det påstår inte
Bobbitt heller.

Om man på detta sätt läser *Fursten* ge-
nom Discorsi, blir Machiavelli inte längre
en förespråkare för den amoraliska onds-
kan och för den helt skrupelfrie furste
som gör vad som helst för att klamra sig
fast vid makten, där ändamålet helgar vil-
ka medel som helst. Istället vill Bobbitt få
honom att framstå som en ”intense mora-
list” som ibland måste använda grymma
och brutala maktmedel, men uteslutan-
de för statens, det allmännas, bästa – ald-
rig för furstens personliga vinning. En god
furste måste vara beredd att hamna i hel-
vetet, eftersom ämbetet kan komma att
kräva att han handlar på ett sätt som ing-
en privatperson får handla och som bry-
ter mot de flesta av tio Guds bud. Machia-
velli såg vad Jean-Paul Sartre senare skul-
le formulera i sitt drama *Smutsiga hän-
der*: ”Jag har smutsiga händer. Jag har kört
ner dem ända till armbågarna i skit och i
blod. Än sen då? Tror du att man kan styra
oskuldskraftigt?” Machiavelli och Sartre såg
klart vad knappast någon politiker öppet
vågar tillstå: att med ansvar kan det myck-
et väl uppstå situationer där fursten/pre-
sidenten/statsministern kan vara tvung-
en att begå bestialiska handlingar för att
rädda sitt lands fortsatta existens och tu-
sentals liv.

När Bobbitt är klar med Machiavel-
li är florentinaren inte längre en ond
människa, utan en politisk realist som
bättre än någon samtida förstod vad tiden
och politiken krävde. *Furstens* uppgift blev
att försvara det allmännas bästa och helst
göra det genom lagar som gäller alla, bå-
de hög som låg, rik såväl som fattig. Bara
på så sätt kan staten räkna med alla med-
borgares lojalitet och stöd och med de-
ras hjälp att försvara staten mot yttre fien-
der. Gång efter annan
betonar Machiavelli >>

Vy över Florens, cirka 1490.

FOTO: THE BRIDGEMAN ART LIBRARY

vikten av att beväpna folket för att på sätt undvika den för tiden vanliga sedvänjan att hyra legoknektar. Han visar med historiska exempel hur sådana aldrig kan garantera en stats frihet. Lekoknektar är opålitliga; så fort de får ett bättre erbjudande ger de sig av eller byter sida i konflikten.

I tidigare böcker har Bobbitt argumenterat för att den moderna nationalstaten håller på att ersättas av något som han kallar marknadsstaten. På några avslutande sidor som ganska löst hänger ihop med boken i övrigt tar han upp denna utveckling. Medan nationalstaten grundade sin legitimitet på att försvara och förbättra folkets materiella välbefinnande, existensmarknadsstaten för att maximera alla människors möjligheter. Marknadsstaten är ett globalt kulturellt, politiskt och ekonomiskt nätverk som ingen enskild nation kan styra. Marknadsstaten naggar på gott och ont nationalstatens suveränitet i kanten. Ingen härskare kan längre utan risk terrorisera sitt eget folk samtidigt som denna nya stat är likgiltig inför värden som lojalitet, politisk kompetens, familjen och privatlivets helgd. Om marknadsstaten alls har några värden så är det underhållning och girighet. Något överraskande menar Bobbitt att Machiavellis exempel fortfarande är relevant eftersom denne bättre än de flesta förstod när en konstitutionell ordning höll på att ersättas av en ny.

Med sin *The Garments of Court and Palace* har Bobbitt givit oss en delvis ny men också ganska ofarlig Machiavelli. Han har dragit ut gifttänderna och gjort honom till en närmast protoliberal tänkare. Hans bok kommer inte att bli det sista och avgörande ordet i detta ämne, för något sådant ord finns inte när det gäller stora och komplexa tänkare, men den är ett blixtrande intelligent inlägg i den ständigt pågående debatten om vad den store florentinaren egentligen sade och menade.

Carl Rudbeck

Roten till det goda

MODERN HISTORIA

ett årtal rymmer så mycket symbolik. Säg 1989, och associationerna flödar. För att inte tala om 1968. Eller 1945.

Men 1979? Björn Borg var världsetta i tennis, Ingemar Stenmark vann tio storlalomsegrar i den alpina världscupen och Sveriges Television lanserade text-tv. Knappast något 1968. Knappast något 1989. Eller?

Christian Caryl, till vardags redaktör på tidskriften *Foreign Policy*, hävdar i boken *Strange Rebels* att det i själva verket var detta år som det tjugoförsta århundradet formades. Den som vill förstå de krafter och idéer som styr vår värld gör klokt i att se vad som hände, menar han.

Det finns goda argument för ett sådant angreppssätt. 1989 upplevde många att kommunismens kollaps kom liksom från ingenstans, men i efterhand går det att tydligt se stenarna rulla långt dessförinnan. Väl framme vid 1989 ter sig förstås allt som då händer som oundvikligt, även för oss som är betraktare i efterhand och på historisk distans. Tio år tidigare var situationen radikalt annorlunda, spelplanen öppen och framtiden (förstås) oviss.

Många kommentarer till Caryls bok tar fasta på några rader i inledningen, där han konstaterar att ”det var 1979 som de båda krafterna marknad och religion, som så länge hade varit borträknade, kom tillbaka med besked”. Fast på engelska är orden både vassare och mer mångfasetterade. Marknaden och religionen är ”twin forces” och de ”came back with a vengeance”.

Många av vår tids kommentarer innehåller referenser till marknadens återkomst. På senare tid börjar man även i det sekulära Sverige få upp ögonen för religionens återkomst som en betydande politisk kraft, som inte kan reduceras till ett beklagande över att underutvecklade själar ännu inte har nått fram till upplysning och rationalitet. Men stämmer det att ”marknad och religion” är ”tvillingkrafter”? Och går det att säga att de ”hämnades”?

Till stöd för sin tes presenterar Caryl

fem händelser och fyra personligheter. Det rör sig om det distingerade men disparata sällskapet Margaret Thatcher, Deng Xiaoping, påven Johannes Paulus II samt Ru-hollah Khomeini. Till detta de fyras gäng och deras länder – Storbritannien, Kina, Polen och Iran – fogar Caryl det rebelliska och därefter krigshärjade Afghanistan.

Författaren berättar med medryckande och journalistisk briljans, även om en redaktör gärna hade fått skära bort de alltför frekventa upprepningarna. Framför allt lyckas Caryl, trots ett myller av personer, händelser och intriger, göra berättelsen begriplig, även för den som inte är nära bekant med Hua Goufeng, Hassan Modarres eller Antony Fisher.

Caryl är inte ute efter att missionera, utan efter att förstå. Därför ägnar han bakgrunden till varje exempel rejält med utrymme. Varför kom Thatcher till makten? För att Storbritannien var på dekis, så rejält att landet tvingades be om hjälp av Internationella valutafonden, IMF. Det var dåtidens Grekland, ett land i förfall, lamslaget av strejker och politisk dekadans, detta trots ett system som statsvetare i sin visdom säger är lämpat för handlingskraft och ansvarsutkrävande. Ändå var det mot alla odds som Thatcher både fick makten i sitt parti och sedan i landet, och få kunde ana att det hon bjöd på skulle uppfattas som – och faktiskt vara – revolutionerande.

I ett jordbävningsskrabbat Kina, där en initiativrik familj, efter att ha tillbringat några regniga nätter utomhus, bestämmer sig för att bygga ett tillfälligt skydd genom att stapla sina möbler mitt i rummet och sedan sova därunder, inleds berättelsen om Deng Xiaoping. Caryl visar effektivt att Deng hamnat i onåd och att hans väg till makten därför verkade osannolik när ordförande Mao gick ur tiden. Ändå skulle även Deng revolutionera Kina, till synes på samma sätt som Thatcher – genom att tillåta ekonomiska frizoner, experiment med företagsamhet, och sedermera det vi idag kallar statskapitalism.

1970-talets Iran, berättar Caryl, hade ett utbildningssystem som gjorde grannländerna gröna av avund; man hade flera framgångsrika industrier och Mellanösterns starkaste armé. Många ansåg att

landet var ett perfekt exempel på framgångsrik, auktoritär utveckling under shahens ledning – ungefär som dagens Kina. Ayatolla Khomeini, däremot, var landsflyktig i Paris men kom revolutionsåret 1979 tillbaka till sitt hemland, satte Allah i främsta rummet och sig själv som den ende Gudens företrädare på jorden, kompromisslös i förhållande till andra aktörer som också önskat se shahens dekadenta styre försvinna. Den islamiska revolutionen visade religiösa krafter i andra delar av den muslimska världen att en revolution var möjlig, vilket fick tydliga spridningseff-

”Karol Wojtyła hade en unik insikt i både nazismens och kommunismens fador och kunde utmana Sovjetunionens förljugna imperium.”

fekter i bland annat Afghanistan.

Att polacken Karol Wojtyła i slutet av 1978 skulle bli den förste icke-italienska påven på över 400 år var inte lätt för någon att förutse, eftersom hans företrädare hade utsetts bara några månader tidigare, men avlidit efter endast 33 dagar i ämbetet. Wojtyła hade en unik insikt i både

nazismens och kommunismens fador, och kunde, menar Christian Caryl, som Johannes Paulus II, med katolska kyrkans samlade moraliska kraft, utmana Sovjetunionens förljugna imperium.

Att slumpen spelar en betydande roll för utvecklingen framgår med all tydlighet. Likaså lyckas Caryl göra trovärdigt att aktörernas ideologiska drivkrafter är centrala – det räcker inte att enbart se till makthunger eller stormaktspel. Hans exempel visar hur såväl politiska som religiösa ledare drivs av någon form av övertygelse, som är av central betydelse för hur makten utövas när den väl har vunnits.

Däremot har han svårare att göra trovärdigt att de två röda trådarna i detta revolutionsår är just ”marknad” och ”religion”. Visst var både Khomeini och Johannes Paulus II starka religiösa ledare, men ungefär där slutar likheterna. Visst använde sig både Thatcher och Deng av marknadsreformer för att åstadkomma ett ekonomiskt uppsving i sina nedgångna hemländer, men där efter känns parallellerna alltmer krystadade.

En skillnad, som Caryl tyvärr aldrig resonerar kring, är den mellan religionens anspråk på att ge livet en mening och att därigenom vara ett moraliskt rättesnöre, och marknaden som medel eller metod – detta var åtminstone såväl Thatchers som Dengs synsätt – för att uppnå ett högre välstånd. Thatcher drev en tydligt moralisk agenda, men hennes vision handlade mindre om fri marknad och mer om ett storslaget Storbritannien, en nation där strävsamhet är en dygd, där fria men ansvarsfulla individer utgör samhällets grundvalar. Det är en storslagen vision som förverkligas genom fri företagsamhet – inte genom kollektivistisk socialism.

Deng Xiaoping såg hur Nikita Chrusjtjovs uppgörelse med Stalin hade försvagat det kommunistiska partiets maktställning i Sovjetunionen. Han hade samtidigt sett hur Mao Zedongs kollektivistiska politik gjort Kina till en fattig och svag nation. Intrycket förstärktes när han besökte USA. För honom blev marknadsreformerna därför ett sätt att låta Kina komma ikapp. Men han var inte det minsta intresserad av liberalism, av individers eller medborgares frihet, av demokratiska rättigheter. Chrusjtjovs misstag skulle undvikas och kommunistpartiets makt bevaras.

Den röda tråden är snarare att detta 1970-talets revolutionsår markerar slutet på något gammalt än början på något nytt. Som Caryl själv formulerar det: ”Krafterna som

Johannes Paulus II möter
Lech Walesa, maj 1995.

FOTO: LASKI WOJTEK/GAMMA/IBL BILDBYRÅ

släpptes fria 1979 markerar början på slutet av de stora socialistiska utopierna som hade dominerat så mycket av det tjugonde århundradet." Det är också i detta perspektiv som Afghanistan vävs in i berättelsen, som ytterligare en kraft som drar Sovjetunionen mot en kollaps.

Christian Caryl ägnar påfallande litet utrymme åt USA. Det är på många sätt rimligt, bokens fokus är ett annat och USA:s roll i de skeenden som skildras överskattas sannolikt ofta. Ibland skymtar dock den västliga stormakten förbi, inte minst i rollen som dröm- eller mar-drömssamhälle. Deng Xiaopeng blir imponerad av den amerikanska levnadsstandard, medan Khomeini blir förskräckt av det han uppfattar som amerikanskinfluerad dekadans. På så sätt förstärks intrycket av att en av vår tids starkaste berättelser alltjämt är Amerikanska drömmen, vars styrka sannolikt är att den inte är lika utopisk som andra revolutionära drömmar. Kanske fångade Fröding det bäst: "Den drömmen, som aldrig besannats, / som dröm var den vack- er att få, /"

Mot slutet av 1900-talet gick det århundradets stora utopiska idé i kras. Däremot är det svårt att se, vilket Caryl tycks mena, att den skulle ha ersatts av en ny eller ens två nya utopier. Året markerar snarare slutet på en relativt stark idémässig konsensus, som präglade efterkrigstiden – vår tid utmärks istället alltmer av konflikt.

Som kunskapsmässig bakgrund till dessa stora konflikter, som dagligen märks i våra nyhetssändningar, utgör Christian Caryls bok utomordentlig läsning. Texten är härligt befriad från den sortens markeringar som enbart ska visa hur moraliskt oförvitlig författaren är. Det räcker för honom att berätta om de olika revolutionära idéerna och hur dessa tog sig uttryck – utfallet i dessa länder fyra decennier senare är ju slående, i så många olika dimensioner. De slutsatserna lämnas dock, välgörande nog, åt läsaren.

Håkan Tribell

STRANGE REBELS
1979 AND THE BIRTH OF
THE 21ST CENTURY
CHRISTIAN CARYL
Basic Books 2013

Calvin Coolidge i telefon, augusti 1923.

FOTO: LIBRARY OF CONGRESS/EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

Född den fjärde juli

HISTORIA

President Woodrow Wilson, som styrde USA under perioden 1913–1921, fick sin plats i européernas hjärtan efter att USA hade kommit till undsättning under första världskriget.

Franklin Delano Roosevelt var och är kort och gott "FDR", mannen som enligt europeisk historieskrivning räddade USA ur depressionen, vann andra världskriget och skapade en supermakt. Och efter en rekordlång lång tid i Vita huset (1933–1945) vore det konstigt om inte Roosevelt hade satt avtryck även på den här sidan Atlanten.

Och vad med 1920-talets presidenter?

Det skall sägas att hyresgästerna i Vita huset under Roaring Twenties inte har lyfts fram särskilt mycket i den amerikanska historieskrivningen heller – inte i förhållande till Roosevelt i alla fall – men i Europa är kunskapen om den trio herrar som styrde USA under det allt annat än kav lugna 1920-talet närmast pinsamt dålig. Till viss del kan detta skyllas på det parti som de tre presidenterna tillhörde.

Mellan demokraterna Wilson och Roosevelt hade republikanerna greppet

om presidentposten under tre mandatperioder, men Lincolns parti har koncentrerat sig mer på att hävda släktskapet till amerikanska ikoner som just Lincoln och, på senare år, Ronald Reagan än att problematisera och diskutera arvet efter de republikanska presidenter som styrde mellan världskrigen.

Det är inte svårt att förstå varför.

Både Warren Harding (president 1921–1923) och Herbert Hoover (1929–1933) anses allmänt vara rätt misslyckade presidenter, den förre på grund av sina karaktärsbrister och de många skandaler som omgärdade hans administration, den senare på grund av de ekonomiska tider som kom att symbolisera hans president-skap. Om Harding går till historien som skandalernas man, får Hoover dras med eftermälet som presidenten som styrde landet då depressionen slog till med full kraft, då arbetslösheten sköt i höjden och köerna till soppköken ringlande långa. Även om tiden ofta ger litet av upprättelse åt politiker som där och då betraktades som mediokra, är det svårt att se att Hoover en dag ska bli den typ av förebild som, likt Reagan, hyllas av varje ung republikansk politiker som vill visa partiet att han eller hon är av det rätta virket.

Med Calvin Coolidge, som var presi-

dent mellan 1923 och 1929, är historien en annan. Eller rättare sagt: Historien är på väg att bli en annan.

En politiker som är en punchline i mängder av skämt om tystlåtenhet, och som slängdes in som president då olyckan Harding plötsligt avled efter bara drygt två år på posten, är på papperet knappast material för hjältedyrkan. I Calvin Coolidge ser dock fler och fler republikaner sinnebild för en president från "The Grand Old Party": En politikens grovarbetare, men utan kollektivistiska drag. En gudfruktig man, men inte någon missionär. En politiker som inte trodde på politikens makt. Och framför allt: En man som vågade säga nej.

Amity Shlaes gör i *Coolidge* – för övrigt en lagom lång titel med tanke på presidentens berömda fåordighet i offentliga sammanhang – ingen hemlighet av att hon skall försvara den strävsamme New England-sonens heder och ära. Det är ingen storslaget epos där järtecken om Coolidges förbådade storhet radas upp – även om texten, naturligtvis, innehåller de obligatoriska anekdoterna om handlingar som dandade Coolidges karaktär – ej heller en presidentbiografi som avser att gå i polemik med annan historieskrivning (det vore nog att överdriva att säga att det har skrivits så mycket om Coolidge att flera olika skolor kan anses vara etablerade). Shlaes väljer att metodiskt och enträget, ibland på gränsen till långsamt, berätta Coolidges livsöde

"En gudfruktig man, men inte någon missionär. En politiker som inte trodde på politikens makt. Och framför allt: En man som vågade säga nej."

på ett sätt som antagligen hade gjort huvudpersonen själv stolt. Det är intressant läsning, och Amity Shlaes har grundligt gjort sin research; det här är inte boken om en och en halv mandatperiod – Calvin Coolidge avstod något överraskande från att kandidera 1928, trots att han, både enligt de konstitutionella föreskrifterna och enligt den praxis som då förelåg, hade kunnat sikta på ytterligare fyra år – utan en uppskattande berättelse om en uppsättning karaktärsdrag som Shlaes anser att det råder brist på idag.

Shlaes, före detta ledarskribent på Wall Street Journal och idag anställd vid George W Bush Institute, kan sitt republikanska parti, känner partiets längtan efter en ny generation politiker som kan distansera sig från både Tea Party-aktivister och "Big Government", och hon har skrivit en bok om en president som hon inte bara anser förtjänar mer uppskattning, utan också en president som hon hoppas att fler republikanska politiker ska upptäcka och försöka efterlikna.

COOLIDGE AMITY SHLAES HarperCollins 2013

John Calvin Coolidge jr föddes inte i en familj med ett överflöd av monetärt och politiskt kapital, men han var heller ingen "log cabin president" som gjorde en "omöjlig" resa till maktens boningar. Fadern John Calvin Coolidge sr var en framgångsrik lokal- och delstatspolitiker i Vermont, och han fick in tillräckligt med pengar i sin handelsbod för att kunna låta junior studera vidare. Calvin Coolidge var långtifrån någon Roosevelt, Kennedy eller Bush, men kontakter saknades inte, och inte heller förhoppningar hos omgivningen om att han en dag skulle engagera sig politiskt i det republikanska parti och i det New England som Coolidgesläkten alltid varit trogna.

Att Coolidge, trots att han var född den 4 juli (se där, ett litet tecken i alla fall...), skulle bli landets mäktigaste politiker var det ändå få som trodde. Det berodde knappast på den av andra så omtalade fåordigheten; under collegeåren på Amherst utmärkte sig Coolidge som en mycket begåvad talare och debattör, så hans förkärlek för att helt enkelt hålla tyst var snarare något som utvecklades till ett signum

under senare år, ingen medfödd och besvärande tunghäfta. Hans två år som guvernör i Massachusetts får dock, med undantag för den stora polisstrejken 1919, betraktas som allt annat än storslaget spektakulära och under hans två år som vicepresident – på den tiden då ämbetet inte ansågs vara någon större merit – befästes myten om honom som "Silent Cal". Sanningen är nog den att Coolidges väg till makten präglades av både överraskningar (partiets val av honom som Hardings parhäst) och ödets nycker (Hardings död). Coolidge blev dock omvald 1924, hade antagligen blivit omvald även 1928 om han valt att ställa upp, och 1932 fanns det folk inom det republikanska partiet som ville ersätta Hoovers namn på valsedel med den före detta presidentens.

Amity Shlaes gör sitt bästa för att argumentera för att aversionen mot skuldsättning är en viktig förklaring till Coolidges framgångar och storhet. Det var något som Coolidge avskydde, både på det personliga och det politiska planet, och räds-

lan för att bli satt i skuld kom att forma hans tid som president.

Det handlade inte främst om att hålla ett vakande öga på Vita husets hushållskassa – även om sådana historier givetvis fungerar alldeles utmärkt när ett politiskt arv skall formas och förmedlas – utan om att hålla nationens utgifter nere. Calvin Coolidge var en stark motståndare till federala stöd- och åtgärdsprogram, och hans credo var att minska statens omfattning, inflytande och inkomster. Färre skulle betala skatt, och de personer som gjorde det skulle betala mindre; individens rätt skulle gå före kollektivets styrka, en uppfattning som Coolidge hade med sig hemifrån, men som befästes under studieåren.

Och Coolidge lyckades, i alla fall om man ska tro Amity Shlaes, för det reducerades och sänktes, sparades och balanserades, och sades nej till mer än det sades ja. Calvin Coolidge hade inget "New Deal" att peka tillbaka på då han pensionerade sig, inget Nationernas förbund eller några Förenta Nationer att lägga till sitt curriculum vitae. Han höll inte de linjetal som fortfarande citeras i skolor och vid högtider, men hans principfasthet och sparsamma politiska gärning – både när det gällde ord och åtgärder – kommer, särskilt om Shlaes och hennes meningsfränder gör sitt jobb, säkerligen att vinna ny uppskattning.

Calvin Coolidges ledarskap har ifrågasatts och hans oförmåga att förutse och förhindra de mörka tider som avslutade 1920-talet och präglade 1930-talet har kritiserats. I de historiska rankingar som görs med jämna mellanrum i USA hamnar Coolidge vanligtvis på den nedre halvan. Och kanske är det så att den president som Amity Shlaes målar upp som en närmast ofelbar förebild – en aggressiv motståndare till skuldsättning, statliga interventioner och höga skatter, och med individen och det enskilda hushållet som utgångspunkt – är lite mer en önskedröm än en verklig kultfigur att blicka tillbaka på och hämta inspiration från för dagens republikaner.

"Coolidge" lär dock bli läst, citerad och rekommenderad. Det förtjänar den att bli, så länge man kommer ihåg att den förvisso är skriven med historikernas anslag och den undersökande reporterns noggrannhet, men också med opinionsbildarens penna och agendasättarens ambition.

Anders Rönmark

Lidande på distans

TEKNOLOGI/KRIG

Vad man betraktar som historiens drivkrafter beror på perspektiv och infallsvinklar. Christopher Coker är i sin nya bok, *Warrior Geeks*, emellertid inte i tvivel. Av hans reflektioner kring 2000-talets krigföring framgår tydligt att det är teknologin som är motorn. Spontant är det inte heller svårt att få syn på teknikens betydelse i krigens utvecklingslinje. Med stigbygeln fick ryttare bättre stöd i sadeln och kunde använda sina vapen effektivare. Kulsprutegeväret gjorde det tekniskt enklare att döda ett större antal av fiendens soldater, och atombomben visade på möjligheten till den totala förintelsen och människosläktets utrotning.

Men Coker vill inte bara framhålla ett samband mellan krig och teknologi, utan framför allt varna för att tekniken håller på att ta över och därmed kraftigt reducera människors möjlighet att kontrollera utvecklingen. Hotbilden är att kriget framöver kommer att sakna mänskliga och humana dimensioner. Givetvis menar Coker inte att krig i sig är humana. Vad han syftar på är snarare att om maskiner och robotar bestämmer, kommer människors tankar, föreställningar, empati och medkännande att helt sakna betydelse. Den teknologiska utvecklingens egendynamik gör människors värderingar överflödiga. Frågan om vi fortfarande behöver krig ser han därför inte längre som aktuell. Istället formulerar han en ny och mycket mer besvärande fråga: Hur länge till behöver kriget oss? I våra fantasier kan vi föreställa oss en värld utan krig. Det är mycket svårare att tänka sig krig utan stridande soldater i fält. Ändå menar Coker att det är dit vi är på väg.

Tillvaron som soldat har historiskt sett en specifik rytm med månaders isolering och långtråkig väntan, separation från vänner och familj, stress i stridens hetta samt oro för den mentala och fysiska hälsan vid hemkomsten. För dagens soldater, eller så kallade cyberkrigare, som Coker väljer att kalla dem, är situationen ganska annorlunda. De slåss med andra medel, konfronte-

ras ytterst sällan med det mänskliga lidande de åstadkommer och är inbäddade i ett cybernetiskt nätverk, som hämmar deras personliga utveckling och deras möjligheter att tänka själva. Samtidigt är det tveksamt om de egentligen kan kallas krigare i en epok där krig i hög grad är en fråga om teknologi och informationskontroll. Obemannade drönare flyger högt och ljudlöst, osynliga för det blotta ögat, och spårar mål i otillgänglig terräng dag som natt. Och i en inte så fjärran framtid, hävdar Coker, kan de vara i samma storlek som en insekt.

Utvecklingen började under andra världskriget med tyskarnas V1- och V2-raketer som skickades in över London under krigets sista år. Tekniskt sett var V1 och V2 små förarlösa flygplan, men de påminde i flera avseenden om robotar och kan på sätt och vis liknas vid vår tids drönare.

Steget är emellertid stort till dagens situation, som Coker exemplifierar med en mobil kontrollstation i Nevadas öken. I en husvagn parkerad vid en tvåfilig motorväg nästan åtta mil utanför Las Vegas sitter två piloter och fjärrmanövrerar ett dödligt vapen, eller rättare sagt: ett förarlöst flygplan som opererar i Afghanistan. De tar livet av människor över tusen mil bort lika enkelt som de skickar iväg ett mejl. I vardagen lever piloterna ett ganska vanligt liv; pendlar till arbetet varje dag som vilka förortsbor som helst. De har regelbundna arbetstider, och det finns inget krav på något specifikt emotionellt engagemang, eftersom de aldrig konfronteras med fienden. Deras arbetsplats är ren, trygg, och självklart finns det luftkonditionering. I ett fjärrstyrt krig är de egna riskerna dessutom minimala, och det är huvudsakligen mikrochips som offras.

Förvisso kan det hävdas att piloter även tidigare har levt ett liknande liv; exempelvis brittiska bombpiloter som under andra världskriget flög i väg på morgonen från sina baser i England, utförde sina bombträder över Tyskland och återvände hem på kvällen. Skillnaden är emellertid att de utsatte sig för allvarliga faror och risker under sina uppdrag, och många av dem miste trots allt livet.

Piloterna i husvagnen utanför Las Vegas tillhör den datorspelande generationen. Genomsnittsåldern är 27 år, och de är visuellt-motoriskt vältränade med erfarenhet av on line-spel mer än 80 timmar i veckan. Likväl finns det en risk att skillnaden mellan den verkliga och den virtuella världen blir oskarp, eller rättare sagt: att de kan få svårt att förstå om kriget är på allvar eller på låtsas.

Teknologins ökade betydelse innebär, enligt Coker, också att militären i allt högre grad måste lita på de civilas kompetens och skicklighet. Tusentals timmars datorspel kan numera vara väl så meriterande som klassisk militärutbildning. Experterna i Bletchley Park, som knäckte fiendens koder under andra världskriget, utmanade också den militära kulturen; intellektuella i en anti-intellektuell miljö, sjabbiga bohemer i en värld av strikt disciplin. Tweedjackor och långa skägg gjorde dem till outsiders. I det perspektivet kan framtidens nya uniformer mycket väl bli gympadojor och t-tröjor.

Militärer tolkar ibland världen instrumentellt och vill skala bort krigets alla existentiella och metafysiska inslag. Drömscenario är stridande robotar, då dessa saknar instinkter som får vanliga soldater att tveka – rädsla för smärta, lidande och död. Robotar riskerar dessutom inte att möta någon fientlighet vid hemkomsten, utan de placeras i en lagerlokal i väntan på nästa krig.

I kölvattnet på cyberteknologins ut-

veckling följer ett pärlband av hotbilder som att tekniken inte ska fungera som det är tänkt eller att framtida robotar klarar sig utan människan. Coker frågar sig också vad som händer den dagen robotar på egen hand fattar de etiska beslut som vi själva inte mäktar med. Kommer vi alltid att hålla med dem? Vad händer om fienden hackar sig in i robotarnas mjukvara och får dem att byta sida? Samtidigt betonar han att vi fortfarande inte kan bygga datorer som kan tänka själva. Alltjämt är det människor som utarbetar program och system, som i sin tur dirigerar datorerna.

Coker intresserar sig även för människors föreställningar om krig och för böckernas och filmens fiktiva krigsvärldar. I föreställningarnas värld finns förvisso insikt och medvetenhet om att kriget har ändrat karaktär. Soldater marscherar inte längre i raka linjer, sida vid sida, som vid Waterloo. Officerare sitter inte läng-

re på hästrygg som under det amerikanska inbördeskriget. Likväl är det inte cyberkrigarens öde som fångslar, utan den enskilda soldatens lidande och hjältemod. Gatustrider eller specialförband som tränger sig igenom fiendens linjer fascinerar mer än

av känslor och existentiella funderingar. Den reser viktiga frågor om vad det betyder när medmänniskligheten gör sorti. Vidare får den oss att fundera över hur en virtuell värld förändrar oss kulturellt och om den gör oss mindre sociala och empatiska.

”De tar livet av människor över tusen mil bort lika enkelt som de skickar iväg ett mejl.”

berättelser om drönare som söker mål. Det är det traditionella kriget och dess verklighet som väcker intresse. Och Hollywood hjälper till att stöpa berättelserna i en moralisk form.

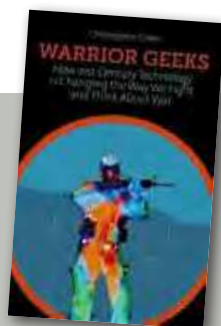
Visserligen är historien kantad av krigens illdåd där all mänsklig empati tycks saknas. Men *Warrior Geeks* beskriver en teknologisk utveckling som successivt eliminerar alla former

Coker pendlar elegant utefter tidsaxeln och ser dagens och framtidens krigsteknologi i relation till gårdagens. Poängerna är många och perspektiven tankeväckande. På samma gång är resonemangen tillspetsade. Således reflekterar han inte över det fortsatta behovet av den vanliga soldaten.

Synen på krig och vapentechnologi är förstås ständigt under omförhandling. Svampmolnet var den ikoniska bilden av atombomben över Hiroshima 1945 och blev omedelbart välkänt. Innan året var till ända användes molnet som logotyp av 54 amerikanska företag. Mindre än femton år senare var en sådan logotyp omöjlig i kommersiella sammanhang. Ursprungligen symboliserade svampmolnet teknologisk knowhow och framtidsoptimism. Ganska snart förvandlades det emellertid till sinnebild för förödelse och död. I dag står cyberkrigaren för framtiden, men frågan är hur länge.

Kim Salomon

WARRIOR GEEKS
HOW 21ST CENTURY
TECHNOLOGY IS CHANGING
THE WAY WE FIGHT AND
THINK ABOUT WAR
CHRISTOPHER COKER
Columbia University Press 2013

UN ONCLE NOMMÉ HERGÉ
GEORGES REMI JR
Éditions de l'Archipel 2013

En kusin av papper

KULTURHISTORIA

Det är kanske inte så känt, men Tintin har faktiskt en kusin av kött och blod. En man som föddes 1946, uppkallades efter sin farbror, Georges Remi, och som dessutom blev tecknare, av alla yrken. Talangen fanns tydligen i familjen, för även hans far, Paul Remi, till yrket kavalleriofficer, var en skicklig tecknare, specialiserad på hästar. Det är alltid svårt att växa upp och leva i skuggan av ett världsberömt geni, och har man dessutom samma namn och sysslar med delvis samma saker, så riskerar situationen att bli helt ohållbar. Georges Remi jr har nu, efter ett långt liv i skuggan av den evige yngling han kallar sin "papperskusin" valt att träda fram och berätta sin version av historien i en självutlämnande volym där det privata livet kommenteras med träffsäkert valda citat ur Tintinalbumen.

Bröderna Remi kom inte alltid så väl överens, och skillnaden i deras livsval präglade länge relationen dem emellan. Den

ene var en plikttrogen och sträng militär, som inte hade någon större förståelse för sin sons behov och intressen. Den andre en perfektionistisk tecknare, som skapade en av alla tiders mest älskade fiktiva karaktärer. Georges Remi jr berättar om hur hans pappa ville pressa in honom i en strikt konservativ belgisk form av pliktuppfyllelse, med troheten mot nationen, kronan och kyrkan som tillvarons centrala värden. Farbrodern, som pojken uppkallats efter, var länge en fjärran idol, medan Tintin blev en älskad papperskusin och förebild.

Barndomsskildringen är mycket fin, och skulle utan vidare ha kunnat stå på egna ben även utan referenserna till Tintin. Skildringen av de första åren i det ockuperade Tyskland efter kriget berättar om en svår historisk tid ur barnets perspektiv, något som nästan alltid är fruktbart och som gör det möjligt att se nya dimensioner i allvarliga skeenden. Detsamma gäller berättelsen om hans år som skolpojke i Belgiska Kongo under kolonialismens sista tid. Han har lite av samma kluvna attityd till

kolonialtillvaron som Camus hade inför den franska närvaron i Algeriet – det var ju hans värld, hans liv, och varken han själv eller dem han kände ville ju någon något ont. Det är också ett perspektiv som kan ge flera dimensioner till ett smärtsamt historiskt skeende. Men mitt i anekdoterna om scoututflykter i militära transportplan och den snälle infödde föraren av skolbussen som gasade genom vattendragen så att det stänkte, till pojkarnas ohöjlda förtjusning, finns där litet för litet av det historiska sammanhanget för att den personliga melankolin ska få en resonans som på allvar lyfter berättelsen ur det privata. Och det är också problemet med boken i stort.

Georges Remi jr ville vara en verklig Tintin under sin uppväxt, vilket de flesta barn drömmer om. Hans ambition var senare att få fylla en funktion i farbroderns studio, men där avvisades han nonchalant. Hans reaktion på det blev ett ilsket brev som ledde till en livslång brytning, som håller i sig även efter farbroderns död 1983, vilket har resulterat i att Georges jr och hans familj inte fått någon del av arvet eller någon insyn i hur det förvaltas.

Visst bjuder boken på en intressant skildring av hur Hergés arv plundras av hans unga änka, hennes nye make och diverse andra som enbart ser det ekonomiska värdet i Tintin som franchisingprodukt. Här finns också allvarliga och intressanta frågeställningar: dels ett allmänt ifrågasättande av arvtagarens rätt att profitera på ett konstnärskap man har fått överta ansvar för, dels specifika iakttagelser av intriger och uteslutningar. Lojala tecknare beklagar i hemlighet allt det som har skett med Tintin efter Hergés död. Men det blir svårt att göra sig fri helt från den personliga bitterheten i boken. Historien lyfter inte riktigt.

Hur borde ett arv som Hergés förvaltas? Är det verkligen fel att hålla liv i figuren, popularisera honom och dra in pengar på honom? Vilket slags pietet vore mera korrekt? En del av kommersen kring Tintin är naturligtvis enbart driven av girighet, men de klassiska albumen och de livfulla gestalterna i dem lever sitt eget liv långt bortom alla gräl och arvstvister, i varje ny läsares huvud. Tiden kan gå ifrån vissa aspekter av dessa äventyr, men gestalten Tintin är idag lika odödlig och allmängiltig som greven av Monte Cristo eller Sherlock Holmes.

Torbjörn Elensky

Det episka lappkastets historia

SAMHÄLLE

Exakt klockan 07.46 tisdagen den 11 september 2001, lämnade American Airlines Flight 11 gate 32B på Logan International Airport i Boston. Planet, en Boeing 767-223ER, byggt 1987 och med registreringsnummer N334AA, hade plats för 158 passagerare, men hade den

här dagen bara 81 passagerare och 11 besättningsmän ombord.

En fyllnadsgrad på 51 procent kan låta liten, men var högre än snittet på 39 procent som gällt på ruten under de tre föregående månaderna. Klockan 07.50 började

planet taxa ut mot startbana 4R där flygningen mot Los Angeles påbörjades 07.59.

Klockan 08.13 hade passagerarna på platserna 2A, 2B, 8D, 8G och 10B tagit kontrollen och ändrade kursen mot New York. 08.46 flög planet in i World Trade Centers

”Ett år efter attackerna var attityderna mot amerikaner med arabiskt ursprung mer positiva än på många år.”

Dagen då allt förändrades.

FOTO: ROB HOWARD / CORBIS

norra torn, mellan våningarna 93 och 99, i en hastighet av 790 km/h.

Efter bara några minuters surfande på Wikipedia kan man på det här sättet skapa sig en mycket detaljerad uppfattning om 2001 års terrorattacker, och hur det händelseförlopp inleddes som i ett slag ändrade hela den amerikanska utrikes- och säkerhetspolitiken. Effekten brukar i alla fall beskrivas så, men detaljerna vet vi mycket lite om. I boken *What Changed When Everything Changed* tar sig Joseph Margulies an uppgiften att försöka klarlägga vilken effekt händelserna den 11 september egentligen har haft på den amerikanska identiteten.

Trots att det snart stod klart att al-Qaida stod bakom attackerna, var George W Bush fast besluten att se till att händelserna inte skulle leda till att muslimer eller amerikaner med rötter i Mellanöstern skulle ses som ett hot mot landet. På många officiella möten med ledare för dessa grupper poängterade presidenten att mångkultur var en del av den amerikanska identiteten, och han citerade ur landets konstitution. Aktionen fick effekt: ett år efter attackerna var attityderna mot amerikaner med arabiskt ursprung mer positiva än på många år.

Det här är en av många sanningar som överraskar i Margulies med fakta grundligt underbyggda och välskrivna bok. Som en åsiktsarkeolog har författaren blottlagt lager efter lager av pressklipp och uttalanden och redovisar några av de viktigaste i kronologisk ordning.

I september 2001 avvisade den amerikanska allmänheten unisont tortyr som en metod för att skaffa information. Senator John McCain tillhörde dem som menade att det inte bara var omänskligt, utan även >>

**WHAT CHANGED WHEN
EVERYTHING CHANGED**
9/11 AND THE MAKING OF
NATIONAL IDENTITY
JOSEPH MARGULIES
Yale University Press 2013

oamerikanskt. Några år senare hade opinionen dock vänt i denna fråga.

I boken blir det etiska lappkastets historia

en tät thriller på ett sluttande moraliskt plan. Margulies redogör detaljerat för vilken representant från vilken delstat som sade vad om vilket förslag i kongressen, men han berättar även om vilken kolumnist som kommenterade vad, när och hur och hur medierna påverkade synen på tyr.

För läsaren blir alla referenserna trötta till slut. De kunde utan problem skurits till hälften. Samtidigt anar man att greppet är författarens medvetna sätt att visa hur droppar så småningom urholkar principer som setts som skrivna i sten.

Formulerat som om både amerikanska liv och det amerikanska sättet att leva står på spel om man inte skaffar nödvändig information från fångar, accepterar slutligen allmänheten att militären använder lite *ruffare* förhörsmetoder. Det är på samma grund som USA invaderar andra länder så länge det ses som *preventivt självförsvar*, en annan av dessa retoriskt smidiga termer som har bidragit till att brott mot mänskliga rättigheter kan begås i de amerikanska värderingarnas namn.

Så vad förändrades när allt förändrades? Attackerna den 11 september förändrade inte de ideal som amerikanerna hyllar – frihet, jämlikhet, individualism, samhörighet – men däremot hur dessa tolkas. Till skillnad från exaktheten i de fakta som omger det första planet som flög in i World Trade Center, är den amerikanska identiteten just *föränderlig*.

Politiken håller sig inte inom de ramar som utgörs av idealen, men *förhåller* sig till dem. Det är så den oamerikanska tortyren kan bli helylleamerikanskt informationsinhämtande för att bevara den nationella grunden. Och det är så man skapar, och omskapar, sin nationella identitet för att passa politiken; inte tvärtom.

Per Grankvist

Sergej Prokofjevs opera
Kärleken till de tre apelsinerna
spelas i New York.

FOTO: GJON MILI/TIME & LIFE PICTURES/
GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

Den nya tidens melodi

MUSIKHISTORIA

I en sovjetisk partiresolution från 1918 kan man läsa att ”musik är den renaste återspeglingsen av människans andliga liv och den starkaste kraften för att forma viljan och känslorna hos massorna och en betydande kraft för att reformera mänskligheten”. Orden visar vilken betydelse man tillmätte det musikaliska uttrycket i den nya staten. För tonsättarna var uppgiften uppfordrande, men de kände stor osäkerhet vad gällde hur de skulle ta sig an den.

De mest betydande av dem hade redan lämnat landet. Stravinsky emigrerade långt före revolutionen och Rachmaninov gav sig iväg 1917. Prokofjev reste året därpå för att inte återvända förrän 1927, och då bara för en kort visit. Han hade en karriär i väst att tänka på. Och Sjostakovitj var ännu för ung för att äntra scenen.

Detta är bakgrunden till framställningen i *Music and Soviet Power, 1917–1932*, en viktig bok som kastar ljus över en period i sovjetisk musikhistoria som för de flesta är ett suddigt kapitel. Författarna redogör utförligt för det som tilldrog sig un-

der de 15 år som boken omfattar och presenterar dessutom artiklar, brev, recensioner och manifest som i de flesta fall knappast har varit översatta tidigare.

Musiken var sorgebarnet inom den sovjetiska kulturen. Kreativiteten inom andra konstarter som litteratur, teater, film och måleri var enorm, men musiken släpade efter. Konsertprogrammen var traditionella och operarepertoaren blickade också bakåt.

I en artikel skrev den före detta symbolistpoeten Vjacheslav Ivanov om musik som skulle kunna tjäna som förebild för de sovjetiska tonsättarna. Han framhåller framförallt Beethoven och den tidigt bortgångne Alexander Skrjabin. Båge skrev de musik som gav uttryck åt deras utopiska drömmar: Beethoven i den nionde symfonin, där tonsättaren vill förena alla människor i en mäktig upplevelse av frihet och glädje, och Skrjabin i sitt aldrig fullbordade mysterium där hela mänskligheten skulle delta och livet för alla förändras i grunden.

Hur de sovjetiska tonsättarna skulle omsätta idéer som dessa i praktiken var oklart. Den inte alltför ålderstigna futurismen kunde ha varit en lösning, men

den sågs som problematisk. Lunacharskij, utbildningsministern, pekade på att den framförallt var en formalistisk konstform med ett oklart idéinnehåll. Lenin själv var av uppfattningen att futurismen skulle förtryckas, och han var närmast förbittrad över att så mycket papper hade slösats på att trycka Majakovskijs dikt 150 000 000.

Som ett futuristiskt experiment får man annars se Arsenij Avraamovs *Sirensymfoni*, som uppfördes i Baku 1922 till minnet av femårsdagen av revolutionen. Alla tillgängliga fartyg i Kaspiska havet mobiliserades, och på tecken lät de fartygsvisslorna ljuda. Fabriksvisslor, bilhorn, kanonsaluter och maskingevärsknatter synkroniserades med *Internationalen* och *Marsejåsen*, och alltsammans dirigerades av tonsättaren själv från ett torn med hjälp av flaggor. Avraamovs noggranna anvisningar för hur han tänkte sig detta futuristiska skådespel finns återgivna i boken.

För att finna en framkomlig väg för den nya musiken diskuterades ofta förhållandet mellan form och innehåll. Musik som inte innehöll ett uttalat socialistiskt budskap fördömdes. Klart urskiljbara melodier var en annan förutsättning för att musik skulle ses som socialt betydelsefull. Om dessa krav inte uppfylldes dömdes musiken ifråga ut som formalistisk.

En som fick känna på denna kritik var Nikolaj Roslavets, en av de viktigaste sovjetiska tonsättarna under 1920-talet. Han var en entusiastisk revolutionär och hade förbindelser med partiet genom sin hustru, som var ansluten både till detta och till den hemliga polisen. Hans förfina musik utgick från Skrjabin och uppfattades som alltför modern och därmed formalistisk.

Den ledande symfonikern innan Sjostakovitj började göra sig ett namn var Nikolaj Mjaskovskij. Han visade aldrig något större intresse för revolutionen och hans symfonier byggde i stort sett vidare på 1800-talstraditionen. Han var alltid respekterad och klarade sig bättre än de flesta.

I mitten av 1920-talet väckte Prokofjevs tredje pianokonsert stort intresse i Sovjet. Verket hyllades för att det var ryskt och inte rättade sig efter västeuropeiska mallar. Något senare sattes hans opera *Kärleken till de tre apelsinerna* upp, och den rönte samma stora intresse. Den berömda marschen sågs som ett nytt slags folkmusik.

Prokofjev fick också erbjudandet att skriva ett verk till tioårsminnet av revolutionen 1927. Han avböjde dock, och en förfrågan gick istället till Sjostakovitj som tog sig an uppgiften. Resultatet blev hans andra symfoni "Till oktober", som väckte stor uppmärksamhet och var det första större verk skrivet med utgångspunkt i ett sovjetiskt tema. Lika stor entusiasm väckte inte hans opera *Näsan*, byggd på Gogols novell. Kritiken var blandad, vissa menade att det var

blev till ett rättesnöre för alla konstutövare. Som ett föregångsverk sågs Mjaskovskijs 12:e symfoni, den så kallade "Kolchossymfonin", till vilken tonsättaren också skrev ett program där det nya livet och glädjen i att arbeta prisades. Ändå lät han inte publicera detta i samband med uruppförandet, möjligen beroende på att han såg programmet som en eftergift och något han inte var helt bekväm med. Svaret finns kanske i hans 13:e symfoni, ett även för Mjaskovskijs vidkommande ovanligt dystert verk. Ändå var han i stort sett en lojal komponist som i sina symfonier aldrig balanserade på slaklina som Sjostakovitj gjorde.

Ett verk på vilket förväntningarna var högt ställda var Sjostakovitjs opera *Lady Macbeth från Mzensk*, som skulle bli en vattendelare i sovjetisk musik. Operan uruppfördes 1934 och blev en omedelbar succé. Kritikerna talade om ett djup och en uttrycks kraft som ingen rysk opera hade uppvisat sedan Tjajkovskijs *Spader dam*. Framgången fick dock ett slut när Stalin bevisade ett framförande i Moskva 1936. Förbittrad lämnade han föreställ-

"Till en början var myndigheternas inblandning i musikkivet minimal, men kontrollen ökade allteftersom åren gick."

obegripligt hur någon kunde vara intresserad av att se människor springa omkring på en scen och söka efter en förlorad näsa.

Som tveksamt betraktades också Sjostakovitjs arrangemang av Vincent Youmans *Tea for Two*, en foxtrot som tillsammans med annan dansmusik fördömdes som ett kapitalistiskt påhitt. Den rytmiska fattigdomen vill hypnotisera och reducera massorna till maskinernas slavar, skrev musikforskaren Lev Lebedinskij.

Till en början var myndigheternas inblandning i musikkivet minimal, men kontrollen ökade allteftersom åren gick. Någon logik i hur musikaliska verk uppfattades fanns inte, och det som ena dagen hylades kunde mycket väl fördömas nästa dag som dekadent och reaktionärt.

Boken sätter punkt vid 1932, det år då begreppet "socialistisk realism" myntades och

ningen och dagen efter kunde man läsa "Kaos istället för musik" i en ledare i Pravda. Operan plockades omedelbart bort från alla program och sattes inte upp igen förrän på 1960-talet. Sjostakovitj fick göra avbön, och han drog tillbaka sin fjärde symfoni för att istället presentera den beskedligare femman.

Under andra världskriget hade myndigheterna annat att tänka på, men efter krigsslutet attackerades tonsättarna på nytt. I en partiresolution från 1948 fördömdes nästan samtliga betydande Sovjetkompositörer, däribland Mjaskovskij och Sjostakovitj. De anklagades för att vara antidemokratiska och företrädare för en musik som var främmande för folket. Men detta är en senare historia, som mer än väl är värd en alldeles egen bok.

Staffan Börjesson

MUSIC AND SOVIET POWER, 1917-1932
MARINA FROLOVA-WALKER
& JONATHAN WALKER
The Boydell Press 2012

Det fanns säkert goda skäl till att förlänga mandatperioderna från tre till fyra år, men jag undrar om någon vägrade in effekten det skulle ha på politikerna? Med ett år till riksdagsvalet bjuder kandidaterna redan ut sig, svultna på kärlek efter tre år i uppmärksamhetens dunklaste utmarker.

Många är visserligen lika svultna på att få visa kärlek, inte minst bland mina kollegor inom pressen. Deras passioner är starka, men ombytliga. Jag är själv, i ärlighetens namn, inte immun. Den goda smaken sätter vissa gränser – jag bidrog aldrig till ”Westerbergeffekten” – men minns fortfarande hur ”Leijonkungen” fick min kropp att pirra, det hemliga begär ”Maudan” väckte och den lågintensiva rysning som strömmade igenom mig när jag såg Alf Svensson i badbyxor.

Ack! Nu är de alla uttjänta. I de flesta fall avgick vår åtrå innan de själva gjorde det. Sin sista tid i offentligheten tvingades de se hur vi vände bort blicken i lika delar genans och medlidande, som inför en avlagd älskare.

Skröplighet, ditt namn är journalist!

Jag tror att det är den upplevelsen som gör att vår statsminister ser så butter ut. Jag minns som igår hur de där bruna ögonen fick mig att smälta, hur inbjudande mjuka de små stråna på skulten verkade och hur hans leende hade ett drag av läcker osäkerhet. Men även om minnet är levande, är känslorna borta.

Det är melankoliskt, men mister du en ...

Häromdagen blev jag ombedd att beskriva socialdemokraternas oprövade partiledare, Stefan Löfven. Tankarna vandrade och när jag läste vad jag skrivit fann jag att det var detta:

”Hans ögon liknar duvor invid vattenbäckar, duvor som badar sig i mjölk och sitter invid bräddfull rand. Hans kinder liknar välluktrika blomsterängar, skrin med doftande kryddor. Hans läppar är röda liljor, de dryper av flytande myrra. Hans händer är stavar av guld, besatta med krysoliter. Hans midja är formad av elfenben, övertäckt med safirer.”

Det är en aning för blommigt för att gå i tryck utan redigering, men på det stora hela tror jag att det fångar stämningen i presskåren just nu. Jag hoppas att känslan håller i sig ända till valet. Att piska fram något liknande för Gustav Fridolin vore alltför smärtsamt.

SOM ALLA VET FINNS NUMERA allt vi gör, säger och tänker lagrat hos amerikanska underrättelsetjänster. Det är ingen idé att protestera. Det enda rationella är att samarbeta och ställa sig in hos amerikanerna. Därför var beslutet att stänga riksinternatet Lundsberg både förhastat och kortsynt.

Lundsbergs läge är idealiskt för förvar av misstänkta antiamerikaner. Rymmare har ingenstans att ta vägen. Vill man plåga de intagna med Metallica på högsta volym, finns få grannar att störa. I den mån grannar finns i den värmländska skogen, lyssnar de själva till Metallica på högsta volym.

En del av den amerikanska charmen är att respektlöst blanda gammalt och nytt. Vad som börjar med avancerad signalspaning kan mycket väl sluta med medeltida tortyr. Det gör Lundsberg än mer passande. Kanske kan amerikanerna till och med lära sig ett och annat. ”Ubåten”, dvs att tvinga i yngre elever vatten med hjälp av slang, verkar vara en raffinerad utveckling av så kallad waterboarding. Bruk av strykjärn måste anses mer avancerat än vanliga, avskalade elledningar.

En och annan skulle kanske invända på humanitära grunder, men svartmuskiga personer som twittrar oförsiktigt, eller på annat sätt agerar misstänkt, kan inte förvänta sig att gå fria i vår nya, integritetsfria värld. Att fostra dem till nästa generations ambassadörer, företagsledare och godsägare är precis vad de förtjänar.

DET HAR ALLTID VARIT SVårt att tro på de officiella förklaringarna av hur Sovjetunionen föll. Den ena

– att allt bara hände – har prövats av otaliga tonårningar genom alla tider. Varför skulle vi tro på den i det här fallet? Den andra – att Michail Gorbatjov och Boris Jeltsin planerade alltihop – är än mer befängd. I skydd av Sovjetunionen kunde Gorbatjov och Jeltsin simulera viss värdighet, men så snart imperiet föll visade sig Jeltsin vara en vanlig fyllerist och Gorbatjovs karriärhöjdpunkt att få göra reklam för Louis Vuitton.

Därför var det med stort intresse jag nyligen tog del av förra spionchefen Olof Frånstedts redogörelser i *Dagens Nyheter*. Särskilt vad gäller mötena mellan ”Källa 1152”, det vill säga Pierre Schori, och KGB-officieren Michail Streltsov.

Schori försökte ”dämpa Streltsovs oro” över den fria svenska pressen, en oro som många av oss delar. Men det intressanta är Schoris egen kommentar: hans livliga och innerliga utbyte med Sovjet syftade till att ”underminera kommunismen med kontakter”.

Schoris strategi var bevisligen extremt effektiv. Som svensk fylls man av stolthet.

MÅNDAGAR
KL. 20.00

JAKTEN PÅ MYTER OCH HJÄLTAR

Fyra välkända myter och dess hjältar granskas av författaren och historikern Michael Wood. Det blir en resa som bär av mot jordens allra mest fantastiska platser och historier.

BOXER

Telia

Klassisk bildning på **AXESSTV**

